

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษามุ่งศึกษาถึงความคาดหวังของพระสงฆ์ต่อภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสวัดในอำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี มีการนำเสนอแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความคาดหวัง

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับเจ้าอาวาส

๒.๓ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

๒.๔ ข้อมูลพื้นฐานของเจ้าอาวาสวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความคาดหวัง

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความคาดหวัง จากการประมวลเนื้อหาตามทัศนะของนักวิชาการไทย และนักวิชาการต่างชาติ ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอสาระสำคัญประกอบด้วย ความหมาย แนวคิด และทฤษฎี ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑.๑) ความหมายความคาดหวัง

ความหมายของความคาดหวัง จากการทบทวนเนื้อหาตามทัศนะของนักวิชาการ ก็พบว่า มีผู้ให้ความหมายของความคาดหวังไว้ว่า

ความคาดหวัง เป็นการคาดการณ์ล่วงหน้าถึงความเชื่อว่าจะมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งน่าจะเกิดขึ้น และสิ่งใดไม่น่าจะเกิดขึ้น ความคาดหวังจะเกิดขึ้นตรงตามความเชื่อหรือคาดการณ์ล่วงหน้าหรือไม่นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละคน ความคาดหวังนั้นประสบความสำเร็จหรือถูกต้อง จะมีเจตคติที่ดี หรือมีความพึงพอใจต่อสิ่งนั้น แต่ถ้าหากความคาดหวังจากเป้าหมายไปสู่การปฏิบัติงานว่าหมายถึง ความคาดหวัง(ความเป็นไปได้) ที่ว่าถ้ามีความพยายามแล้วย่อมนำไปสู่การกระทำ แม้การกระทำที่เสร็จจะไม่บรรลุเป้าหมาย เพราะงานยากเกินไปหรือประ เหมินค่าไม่เพียงพอ หรือบุคคลขาดความชำนาญ^๑ จะเห็นได้ว่าความหมายดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าความคาดหวัง เชื่อมโยงกับการคาดการณ์ล่วงหน้า การคาดการณ์ล่วงหน้าออกมาเรียกว่า ความคาดหวัง ทัศนะดังกล่าวนี้จึงสอดคล้องกับความหมายของความคาดหวังที่ว่า คาดหวังว่า คือ ความรู้สึกนึกคิดถึงความเป็นไปได้ อย่างใดอย่างหนึ่งของบุคคลบนพื้นฐานของประสบการณ์เดิม ของตนและความรู้สึกของบุคคลถึงพฤติกรรม หรือตำแหน่งที่เหมาะสมของตนอาจเป็นความรู้สึกถึงความเหมาะสมในบทบาทของผู้อื่น ในองค์การหรืออีกนัยหนึ่ง ความคาดหวังของบุคคลนั้นเป็นความรู้สึกของบุคคลต่อตนเองอย่างหนึ่งว่า ตนเองควรจะปฏิบัติอย่างไร ในสถานการณ์ต่างๆ หรือต่องานที่ตนเองรับผิดชอบ ความคิดดังกล่าวยังรวมไปถึงการคิดถึงบุคคลอื่น เช่นผู้บังคับบัญชา ผู้ร่วมงานว่าบุคคลเหล่านี้ควรจะแสดงอย่างไรเพื่อให้

^๑สุรางค์ จันทรเฒ, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : อักษรบัณฑิต, ๒๕๒๙), หน้า ๕๕.

เกิดความสอดคล้องกับงานและตำแหน่งของตน แต่ละคนควรมีบทบาทและแสดงบทบาทอย่างไร^๒ จะเห็นได้ว่าความหมายดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าความคาดหวัง เชื่อมโยงกับความรู้สึกลึกซึ้งถึงความเป็นไปได้ ความรู้สึกลึกซึ้งถึงความเป็นไปได้ออกมาเรียกว่า ความคาดหวัง ทักษะดังกล่าวนี้จึงสอดคล้องกับความหมายของความคาดหวังที่ว่า ความคาดหวัง คือ เป็นการทำนายเหตุการณ์ว่าจะมีอะไรเกิดขึ้นบ้าง การคาดหวังจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่บุคคลเคยมีประสบการณ์เดิมมาก่อน ในช่วงชีวิตจริงของบุคคลนั้น สิ่งที่เกิดขึ้นจริงๆ มักจะไม่ตรงกันเสมอไป ช่องว่างระหว่างสิ่งที่คาดหวังไว้กับสิ่งที่เกิดขึ้นจริงๆ เรียก Discrepancy ซึ่งเป็นสิ่งเร้าที่ทำให้คนเกิดการตื่นตัวได้^๓

ตามทักษะดังกล่าวข้างต้น ความคาดหวังมีความแตกต่างจากความหมายที่ว่า ความคาดหวัง การประเมินผลค่าบุคคลหรือ ตนเองด้านจิตวิญญาณ และจิตใต้สำนึก และความคาดหวังเป็นแนวทางในการกำหนดพฤติกรรมที่จะมีต่อบุคคลที่ตนคาดหวัง หรือ ต่อตนเองในลักษณะที่ตนคิดว่าถูกต้อง ความคาดหวังอาจจะตรงกับความเป็นจริง หรือ ห่างไกลจากความเป็นจริง ต่างมีผลต่อการยอมรับของบุคคลอย่างมาก^๔ สาเหตุที่แตกต่างกัน เพราะความหมายนี้ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการคาดการณ์ล่วงหน้า

สรุป ความคาดหวังหมายถึงความเชื่อว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งน่าจะเกิดขึ้นและไม่น่าจะเกิดขึ้น ความคาดหวังนี้จะเกิดขึ้นตรงตามความเชื่อหรือคาดการณ์ล่วงหน้าหรือไม่ นั่นว่าจริงหรือไม่ เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนที่เกิดมาบนโลกใบนี้เมื่อวัยที่เจริญเติบโตขึ้นในช่วงอายุที่มีความต้องการ มีความตั้งใจและมีความคาดหวังกับทุกคนต่างมีเป้าหมายให้กับตัวเองหรือกับบุคคลอื่นที่เราต้องการช่วยเหลือเพื่อต้องการให้เกิดความสำเร็จและในการเดินทางที่จะไปสู่เป้าหมายหรือจุดหมายนั้น ทุกคนหรือหลายคนล้วนก็ต้องมีความคาดหวังให้กับความสำเร็จ ย่อมขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

๒.๑.๒) แนวคิดเกี่ยวกับความคาดหวัง

แนวคิดเกี่ยวกับความคาดหวัง จากการทบทวนเนื้อหาตามทักษะของนักวิชาการ ก็พบว่า มีผู้ให้แนวคิดเกี่ยวกับความคาดหวังไว้ว่า

ความคาดหวังที่มีต่อบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่า พระสงฆ์และพระสงฆ์ฆาติการมีความคาดหวังต่อบทบาทพระสงฆ์ คือ พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการส่งเสริมให้ครอบครัวนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้อย่างจริงจัง การพัฒนาศักยภาพของบุคคลในสายการปกครองให้มีคุณธรรม จริยธรรม โดยประสานความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้บริหารที่เกี่ยวข้องการเป็นผู้นำด้านจิตใจเผยแผ่คุณธรรมจริยธรรม เทศนา อบรมสั่งสอนและเป็นตัวอย่างที่ดี การสอนศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมในสถานศึกษา การนำหลักธรรมมากระตุ้นเตือนให้พุทธศาสนิกชนรู้จักพอเพียง มีการพัฒนาเศรษฐกิจแบบยั่งยืน ปลุกฝังให้เยาวชนรู้จักใช้ชีวิตแบบพอเพียงพึ่งพาตนเองได้ การเผยแผ่หลักธรรมผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น โทรทัศน์

^๒ไพฑูรย์ เจริญพันธุ์วงศ์, ความหมายของศัพท์ทางวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๐), หน้า ๑๐๙.

^๓สุณีย์ ชีรดากร, ประสบการณ์เดิมกับความคาดหวัง, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๒๙.

^๔พัชนี วรกวิน, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สถานสงเคราะห์เด็กอ่อนปากเกร็ด, ๒๕๒๒), หน้า ๖๙.

วิทยุ อินเทอร์เน็ต ฯลฯ และมีบทบาทในการจัดภูมิทัศน์ของวัดให้เป็นที่พักผ่อนชื่นชมกับธรรมชาติ และเป็นแหล่งฝึกฝนทักษะประสบการณ์ในการเลี้ยงชีวิต^๕ ทศนะข้างต้นสอดคล้องกับแนวคิดของความคาดหวังที่ว่า ความคาดหวังคือ การมนุษย์ทุกคนที่เกิดมาบนโลกใบนี้ เมื่อเติบโตขึ้นในช่วงอายุหนึ่งที่มีความต้องการ ความรู้สึกของตนเอง หรือเมื่อมีวุฒิภาวะเจริญเติบโตขึ้นในทางความคิดทุกคนต่างมีเป้าหมายให้กับตัวเอง เพื่อต้องการให้เกิดความสำเร็จ และในการเดินทางที่จะไปสู่เป้าหมายนั้นทุกคนก็จะต้องมีความคาดหวังให้กับความสำเร็จนั้น เพื่อให้ความคาดหวังนั้นอาจจะเป็นความคาดหวังให้กับตนเองหรือเป็นความคาดหวังให้กับบุคคลอื่น โดยทำการคาดหวังให้กับบุคคลอื่นเป็นไปตามที่ตัวเองต้องการตามเป้าหมายที่วางไว้^๖

จากแนวคิดดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า ความคาดหวัง หมายถึง ความรู้สึก ความต้องการ หรือความมุ่งหวังของบุคคลที่มีต่อบางอย่าง ซึ่งจะเป็น บุคคล เหตุการณ์ การกระทำ เป็นการคิดไว้ล่วงหน้า และความคาดหวังจะเป็นตามประสบการณ์ของบุคคลโดยการคาดคะเนผล จากความสามารถและสภาพของตน

๒.๑.๓) ทฤษฎีเกี่ยวกับความคาดหวัง

ทฤษฎีเกี่ยวกับความคาดหวัง จากการทบทวนเนื้อหาตามทัศนะของนักวิชาการ ก็พบว่า มีผู้ให้ทฤษฎีเกี่ยวกับความคาดหวังไว้ว่า

ทฤษฎีเกี่ยวกับความคาดหวัง กล่าวว่าโดยปกติคนเราจะมีทางเลือกหลายทาง และเขาก็จะเลือกทางที่เขาเชื่อว่าจะทำให้เขาได้รับสิ่งที่ต้องการมากที่สุด เช่น การไปทำงานกับการอยู่บ้าน ถ้าเขาเชื่อว่าการไม่ไปทำงานหรือการอยู่บ้านจะนำไปสู่สิ่งที่ดีกว่าการไปทำงาน เขาก็จะเลือกการไม่ไปทำงานเพราะคาดว่าจะได้รับผลตอบแทนที่เขาต้องการมากกว่าการไปทำงาน”ทฤษฎีแห่งความคาดหวัง (Expectancy Theory) ของ Vroom บางทีเรียกว่า ทฤษฎี V. I. E. เนื่องจากมีองค์ประกอบของทฤษฎีที่สำคัญ คือ

V มาจากคำว่า Valence ซึ่ง หมายถึง ความพึงพอใจ

I มาจากคำว่า Instrumentality ซึ่งหมายถึง สื่อเครื่องมือ วิธีทางที่จะนำไปสู่ความพึงพอใจ

E มาจากคำว่า Expectancy หมายถึง ความคาดหวังภายในตัวบุคคลนั้นๆ บุคคล มีความต้องการและมีความคาดหวังในหลายสิ่งหลายอย่าง ดังนั้นจึงต้องพยายามกระทำการด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง เพื่อตอบสนองความต้องการหรือสิ่งที่คาดหวังเอาไว้ ซึ่งเมื่อได้รับการตอบสนองแล้วตามที่ตั้งความหวัง หรือคาดหวังเอาไว้ บุคคลนั้นก็สมารถจะได้รับความพึงพอใจและขณะเดียวกันก็จะคาดหวังในสิ่งที่สูงขึ้นไปอีกเรื่อย ๆ

ปัจจัยหลักทฤษฎีความคาดหวังของ Vroom มี ๔ ประการ คือ

^๕สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กลุ่มงานศาสนา, “บทบาทที่พึงประสงค์ของวัดแลพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย”, ในกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม และคณะ โครงการศึกษาบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, ๒๕๕๐, หน้า ๒.

^๖อริยา คูหา, **แรงจูงใจและอารมณ์**, (ปัตตานี : ภาควิชาจิตวิทยาและการแนะแนว คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, ๒๕๔๖), หน้า ๗๓ – ๗๔.

⁹¹ Vroom, V.H. "Work and motivation," (New York : John Wiley & Sons, 1964), pp. 91 - 103.

มั่นใจในตนเอง เป็นคนมีประโยชน์และมีค่า ตรงข้ามกับผู้ที่ไม่เข้าใจความต้องการประเภทนี้ จะรู้สึกว่าคุณไม่มีความสามารถและมีปมด้วย มองโลกในแง่ร้าย

๕. ความต้องการที่จะรู้จักตนเองอย่างแท้จริงและพัฒนาตนเองเต็มที่ตามศักยภาพ ของตน มาสโลว์อธิบายความต้องการที่เรียกว่า Self Actualization ว่าเป็นความต้องการที่จะรู้จักตนเองตามสภาพที่แท้จริงของตน กล่าวที่จะตัดสินใจเลือกทางเดินของชีวิตรู้จักค่านิยมของตนเอง มีความจริงใจต่อตนเอง ปรารถนาที่เป็นคนดีที่สุดเท่าที่จะมีความสามารถทำได้ ทั้งด้านสติปัญญาทักษะ และอารมณ์ความรู้สึกยอมรับตนเองทั้งส่วนเสียของตนที่สำคัญที่สุดก็คือ การมีสติที่จะยอมรับว่าตนใช้กลไกในการป้องกันตนในการปรับตัว และพยายามที่จะเลิกใช้ เปิดโอกาสให้ตนเองเผชิญความจริงของชีวิตเผชิญกับสิ่งแวดล้อมใหม่ๆ โดยคิดว่าเป็นสิ่งท้าทาย น่าตื่นเต้นและมีความหมาย กระบวนการที่จะพัฒนาตนเองเต็มที่ตามศักยภาพของตนเป็นกระบวนการที่ไม่หยุดจบตลอดเวลา ที่มีชีวิตอยู่ มนุษย์ทุกคนจะมีความต้องการที่จะพัฒนาตนเองเต็มที่ตามศักยภาพของตน เพราะมีน้อยคนที่จะได้ขั้น Actualization อย่างสมบูรณ์^๔

สรุปได้ว่า ความคาดหวังหรือความต้องการ ที่กำหนดความเป็นไปในอนาคตของบุคคล การที่บุคคลจะตั้งความคาดหวังต่อตนเองไว้อย่างไรนั้น ย่อมได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อม และประสบการณ์ของตนเองด้วย และความต้องการในหลายสิ่งหลายอย่าง ทำให้เกิดความพยายาม ที่จะกระทำด้วยวิธีการใดวิธีการหนึ่ง ด้วยสิ่งหรือเครื่องมืออย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้บรรลุความพอใจ หรือเพื่อให้ได้รับผลของการดำเนินการ ตามที่ได้แสดงความพยายาม เรียกว่า ความคาดหวังหรือความพึงพอใจในสิ่งต่างๆ ซึ่งความคาดหวัง อาจเป็นไปในทางบวกหรือทางลบก็ได้

จากแนวคิดและทฤษฎีของความคาดหวัง และผลการศึกษาของนักวิชาการต่างๆ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ประมวลแนวคิดหลักในความคาดหวัง เพื่อการพัฒนาความคาดหวังของพระสงฆ์ต่อภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสวัดในอำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีแนวคิดหลักที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปได้ตามตารางที่ ๒.๑ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๒.๑ แนวคิดหลักที่นักวิชาการและนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับความคาดหวัง

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ กลุ่มงาน ศาสนา (๒๕๕๐, หน้า ๒)	๑. พระสงฆ์ควรส่งเสริมให้ครอบครัวนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ๒. การพัฒนาศักยภาพของบุคคลในสายการปกครองให้มีคุณธรรม ๓. ผู้บริหารที่เกี่ยวข้องการเป็นผู้นำด้านจิตใจเผยแผ่คุณธรรมจริยธรรม เทศนา อบรมสั่งสอน
อริยา คูหา (๒๕๕๖, หน้า ๗๓ – ๗๔.)	๑. มนุษย์ทุกคนมีความต้องการ ความรู้สึก ๒. มีเป้าหมายให้กับตัวเอง ๓. ต้องการให้เกิดความสำเร็จ

^๔ Mlelland, D.C. “Testing for competence rather than for Intelligence,” (American Psychologist. 28, 1973), pp. 1 - 14.

ตารางที่ ๒.๑ (ต่อ)

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
วรูม (Vroom) (1964, pp. 91-103.)	๑. ความคาดหวัง หรือความคาดหวัง ๒. ความพอใจ ๓. ผลลัพธ์ ๔. สื่อกลาง
มาสโลว์ (Abraham H. Maslow) (1973, pp. 1-14)	๑. ความต้องการทางด้านสรีระ ๒. ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยหรือสวัสดิภาพ ๓. ความต้องการความรัก ๔. ความต้องการที่จะรู้สึกว่ามีค่า ๕. ความต้องการที่จะรู้จักตนเองอย่างแท้จริง

๒.๒) แนวคิดเกี่ยวกับเจ้าอาวาส

แนวคิดเกี่ยวกับเจ้าอาวาส จากการประมวลเนื้อหาตามทัศนะของนักวิชาการไทย และนักวิชาการต่างชาติ ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอสาระสำคัญประกอบด้วย ความหมาย แนวคิดและความสำคัญ ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๒.๑) ความหมายของพระสังฆาธิการ

ความหมายของพระสังฆาธิการ จากการทบทวนเนื้อหาตามทัศนะของนักวิชาการ ก็พบว่า มีผู้ให้ความหมายของความคาดหวังไว้ว่า

พระสังฆาธิการมาจากคำว่า “สังฆะ” และ “อธิการ” เป็นพระสังฆาธิการ แปลตามรูปศัพท์ว่า ภิกษุผู้ทำงานโดยสิทธิขาดในทางคณะสงฆ์ หรือ พระภิกษุผู้ทำงานในคณะสงฆ์โดยมีอำนาจเต็มตามตำแหน่ง จึงหมายถึง พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์^๕

จากความหมายข้างต้น พระสังฆาธิการ จึงเป็นพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการโดยกำหนดตำแหน่งพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ตามลำดับชั้นไว้ได้แก่ ระดับเจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส ภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวจะมีอำนาจเต็มตามกฎหมายคณะสงฆ์ กฎ มติ คำสั่งของมหาเถรสมาคมครอบคลุมงานทุกส่วนในเขตปกครองหรือในวัดพระสังฆาธิการจึงมีลักษณะความเป็นผู้นำในการพัฒนาพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ที่อยู่ในวัดในหมู่บ้าน และในชุมชนโดยใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนา

^๕ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดอำนาจเจริญ, การปฏิบัติงานพระพุทธศาสนาโครงการประชุมพระสังฆาธิการเจ้าคณะจังหวัดและเจ้าคณะอำเภอ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๗), หน้า ๘.

๒.๒.๒ ความสำคัญของพระสังฆาธิการ

ความสำคัญของพระสังฆาธิการ จากการทบทวนเนื้อหาตามทัศนะของนักวิชาการ ก็พบว่า มีผู้ให้ความสำคัญของพระสังฆาธิการไว้ว่า

พระสังฆาธิการเป็นผู้ปกครองดูแลคณะสงฆ์ในเขตปกครอง และวัดให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยกฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ และพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช มีหน้าที่ควบคุมและส่งเสริมรักษาความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์ จัดการและพัฒนาการศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นไปด้วยดี พระสังฆาธิการจึงมีความสำคัญในการดูแลพระภิกษุสามเณร ดูแลวัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ให้ภิกษุ สามเณร มีจริยาวัตรตรงตาม ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักพระธรรมวินัยนับว่าพระสังฆาธิการเป็นผู้จรรโลงพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนดูแลความประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุสามเณร มิให้ออกนอกพระธรรมวินัย และพระสังฆาธิการโดยเฉพาะเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาสจะต้องบำรุงรักษา จัดการวัด และสมบัติของวัดให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ที่พำนักอยู่ในวัดปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และเป็นธุระในการศึกษาอบรม และสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิต และคฤหัสถ์ให้มีความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาประจำชาติจะเจริญรุ่งเรืองถาวรสืบต่อไปก็ด้วยจะต้องอาศัยพระสังฆาธิการเป็นสำคัญ เนื่องจากพระสังฆาธิการเป็นผู้ใกล้ชิดกับประชาชน โดยเฉพาะพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นที่เคารพเลื่อมใสศรัทธาของประชาชน ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เจ้าอาวาสจึงมีอำนาจ หน้าที่ในการบริหารและจัดการวัดให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๐} ตามทัศนะดังกล่าวนี้จึงสอดคล้องกับความสำคัญของพระสังฆาธิการที่ว่า พระสังฆาธิการต้องปฏิบัติตามกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ ได้กำหนดจริยาพระสังฆาธิการ ซึ่งพระสังฆาธิการต้องปฏิบัติตามบทบาทพระสังฆาธิการดังต่อไปนี้

๑. ต้องเคารพเอื้อเฟื้อต่อกฎหมายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช และปฏิบัติตามพระธรรมวินัยโดยเคร่งครัด

๒. ต้องเชื่อฟัง และปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาซึ่งสั่งโดยชอบด้วยอำนาจหน้าที่ ถ้าไม่เห็นพ้องด้วยคำสั่งนั้น ให้เสนอความเห็นคัดค้านเป็นลายลักษณ์อักษรภายใน ๑๕ วัน นับแต่วันที่ได้รับคำสั่ง และเมื่อได้ดังกล่าวมาแล้วนั้นแต่ผู้สั่งมิได้ถอนหรือแก้คำสั่งนั้นถ้าคำสั่งนั้น ในกรณีมีการคัดค้านคำสั่งให้ผู้สั่งรายงานเรื่องทั้งหมดไปยังผู้บังคับบัญชาเหนือตนเพื่อพิจารณาสั่งการต่อไปในการปฏิบัติหน้าที่ ห้ามทำข้ามผู้บังคับบัญชาเหนือตน เว้นแต่จะได้รับอนุญาตพิเศษเป็นครั้งคราว

๓. ต้องตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ด้วยความระมัดระวัง มิให้เกิดความเสียหาย แก่การคณะสงฆ์ และการพระศาสนา และห้ามมิให้ละทิ้งหน้าที่โดยไม่มีเหตุอันควร

๔. ต้องปฏิบัติหน้าที่โดยชอบ และห้ามมิให้ใช้อำนาจหน้าที่ในทางที่ไม่สมควร

๕. ต้องสุภาพเรียบร้อยต่อผู้บังคับบัญชาเหนือตน และผู้อยู่ในปกครอง

^{๑๐} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, *คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการศาสนา* (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

๖. ต้องรักษาส่งเสริมสามัคคีหมู่คณะ และความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในทางที่ชอบ

๗. ต้องอำนวยความสะดวกในหน้าที่การคณะสงฆ์ และการพระศาสนา ต้องรักษาข้อความอันเกี่ยวกับการคณะสงฆ์ที่ยังไม่ควรเปิดเผย

ทั้ง ๗ ข้อนี้ เป็นจรรยาอันพระสังฆาธิการต้องถือปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด เพราะละเมิดแล้วย่อมได้รับโทษฐานละเมิดจรรยาอันน่าจหน้าของพระสังฆาธิการ การปกครองคณะสงฆ์ทุกส่วนชั้นให้มีเจ้าคณะมหานิกาย และเจ้าธรรมยุตปกครองบังคับบัญชาวัด และพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้นๆ อันน่าจหน้าของพระสังฆาธิการมีระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ดังนี้^{๑๑} ดังนั้น พระสังฆาธิการเป็นพระภิกษุที่ปฏิบัติภารกิจของพระพุทธศาสนาที่จะช่วยส่งเสริมทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง และสร้างศรัทธาของพุทธศาสนิกชนต่อพระพุทธศาสนา และสร้างความเข้มแข็ง และความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

เจ้าอาวาสยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพุทธศาสนิกชนให้มากที่สุด ที่จะช่วยจรรโลงพระพุทธศาสนา ปลุกฝังศรัทธาในพุทธศาสนา แก่ประชาชนดังที่กล่าว ที่ว่าพระสังฆาธิการ คือผู้ปกครองสงฆ์ ซึ่งตามกฎหมายเถรสมาคมกำหนดให้มีจำนวน ๑๑ อันดับโดยมี เจ้าคณะภาคเป็นอันดับที่ ๑ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสเป็นอันดับที่ ๑๑ นั้นพระสังฆาธิการอันดับที่ ๙ คือเจ้าอาวาสนับเป็นพระสังฆาธิการที่มีความสำคัญมากที่สุดมีความรับผิดชอบสูงสุด ด้วยเหตุผล

๑. เจ้าอาวาสเป็นผู้ใกล้ชิดพระภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา ประชาชนและเด็กเล็กรู้จักพื้นฐานของบุคคลเหล่านั้นดีกว่าใครๆ อยู่ใกล้ชิดเหตุการณ์ทางพระศาสนาทั้งดีและร้ายย่อมเข้าใจปัญหาต่างๆ และหาทางคลี่คลายปัญหาได้ง่าย

๒. ตำแหน่งเจ้าอาวาสจัดเป็นพื้นฐานที่สำคัญของตำแหน่งผู้ปกครองสงฆ์ทุกตำแหน่งเป็นเครื่องพิสูจน์และรับรองความสามารถของตำแหน่งปกครองสงฆ์ทั้งหลายได้อย่างดี คือถ้าเป็นเจ้าอาวาสได้ดีก็มีหวังที่จะเป็นเจ้าคณะตำบล หรือเจ้าคณะต่างๆ ได้ดี^{๑๒} ดังนั้น กฎหมายคณะสงฆ์จึงได้บัญญัติอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้ในมาตรา ๓๗ และมาตรา ๓๘^{๑๓} ดังนี้

มาตราที่ ๓๗ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ ดังนี้

๑. บำรุงรักษาวัด จัดกิจกรรมและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี

๒. ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีอยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

๓. เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอน พระธรรมวินัย แก่บรรพชิต และคฤหัสถ์

๔. ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

^{๑๑}สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **คู่มือพระสังฆาธิการและพระวินยาธิการ**, หน้า ๗.

^{๑๒}พระพุทธรธรรมญาณ (ทองย้อย กิตติทินโน), **ธรรมญาณนิพนธ์ : ๑๐๐ ปี พระพุทธรธรรมญาณ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๗๕.

^{๑๓}พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปโย), **การคณะสงฆ์และพระศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔) หน้า ๓๓ - ๓๔.

หน้าที่เจ้าอาวาสดังกล่าวในมาตรา ๓๗ นี้เป็นหน้าที่โดยภาพรวมลักษณะงานอย่างกว้าง ๆ มิได้ชี้ชัดถึงวิธีปฏิบัติแต่อย่างใด เพราะวิธีปฏิบัตินั้น ได้กำหนดโดยลักษณะงานเป็น ๔ อย่าง^{๑๔} คือ

๑. หน้าที่ต้องปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม ได้แก่

๑.๑ การบำรุงรักษาวัดให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การก่อสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์การปรับปรุงตกแต่ง การกำหนดแบบแปลนแผนผัง ซึ่งล้วนแต่เป็นงานที่ต้องทำด้วยแรงงาน และแรงความคิดอันเป็นส่วนสร้างสรรค์และเสริมสร้างส่วนที่เป็นวัตถุ ให้ปรากฏเป็นรูปธรรม ศาสนสถาน และศาสนวัตถุของวัดวาอารามต่างๆ จักได้รับการปรับปรุงพัฒนาให้เป็นไปด้วยดี ด้วยหน้าที่เจ้าอาวาสข้อนี้

๑.๒ การจัดกิจการของวัด ให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การจัดกิจการของวัดตามหน้าที่ผู้ปกครองวัดและหน้าที่จัดกิจการแทนวัดในฐานะผู้แทนนิติบุคคล เช่น การรับทรัพย์สินการอรรถคดี กิจการเหล่านี้เจ้าอาวาสจะต้องจัดการให้เป็นไปด้วยดี คือ เป็นไปโดยถูกต้องตามระเบียบแบบแผน หรือจารีตว่าด้วยการนั้น

๑.๓ การจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การดูแลรักษา การใช้จ่าย การจัดทรัพย์สินของตลอดจนการบัญชี ทั้งส่วนที่เป็นศาสนวัตถุ ศาสนสถาน และศาสนสมบัติของวัดที่ตนเป็นเจ้าอาวาส ให้เป็นไปด้วยดี คือ ให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

๒. หน้าที่ในการปกครองบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัดได้แก่

๒.๑ การปกครองบรรพชิต และคฤหัสถ์ในวัด หมายถึง การคุ้มครองปกป้องรักษาให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ผู้มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ให้เป็นอยู่ด้วยความผาสุกให้ความอนุเคราะห์ในส่วนที่อยู่อาศัยและปัจจัยพอสมควร หรือกล่าวอีกในหนึ่งว่าช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่บรรพชิต และคฤหัสถ์ดังกล่าวด้วยพรหมวิหารธรรมตามควรแก่เหตุ

๒.๒ การสอดส่องบรรพชิต และคฤหัสถ์ในวัด หมายถึง การตรวจตราและเอาใจใส่ดูแลการประพฤติปฏิบัติตนของบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีถิ่นที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม รวมถึงควบคุมและบังคับบัญชาบรรพชิตและคฤหัสถ์ดังกล่าวให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งมหาเถรสมาคมและรวมถึงการว่ากล่าวแนะนำชี้แจง เกี่ยวกับการปฏิบัติดังกล่าวด้วย ทั้งนี้เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งวัดและพระศาสนาอันเป็นส่วนรวม

๓. หน้าที่เป็นธุระจัดการศึกษาและอบรม

๓.๑ การจัดการศาสนศึกษา หมายถึง การจัดการให้มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ได้ศึกษาเล่าเรียน ทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรม (รวมถึงธรรมศึกษาอยู่ด้วย) หรือเฉพาะแผนกใดแผนกหนึ่ง ซึ่งยึดแบบแผนตามจารีตประเพณีที่โดยปฏิบัติสืบมาโดยตรง ได้แก่ การจัดตั้งสำนักศาสนศึกษาแผนกธรรม หรือการให้พระภิกษุสามเณรไปเรียนที่วัดใกล้เคียง ซึ่งมีสำนักศาสนศึกษาดังกล่าว

๓.๒ การอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัย หมายถึง การจัดให้มีการอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตตามวิธีการที่กำหนดในคำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องให้ภิกษุสามเณรเรียนพระ

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙.

ธรรมวินัย พ.ศ.๒๕๔๒ และการจัดให้มีการอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่คฤหัสถ์ในรูปแบบอื่นๆ รวมถึงการฝึกอบรมระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์ เช่น การทำกิจวัตรประจำวัน การฝึกซ้อมสวดมนต์ ฝึกซ้อมเรื่องสังฆกรรมและพิธีกรรมทางพระศาสนาตลอดจนฝึกอบรมการปฏิบัติศาสนกิจของคฤหัสถ์ เช่นการทำวัตรสวดมนต์ประจำวันพระ การสมาทานอุโบสถ และปฏิบัติศาสนพิธีอื่นๆ

๔. หน้าที่อำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล หน้าที่อำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลนั้น เป็นหน้าที่เชื่อมโยงผูกพัน กับสังคมทั้งในส่วนวัด และนอกวัด และเป็นหน้าที่อันเกี่ยวกับผลประโยชน์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งพอแยกได้โดยลักษณะ คือ

๔.๑ การอำนวยความสะดวกแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่ขอใช้วัดเป็นที่จัดบำเพ็ญกุศลทั้งที่เป็นส่วนตัวและส่วนรวม

๔.๒ การอำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลของวัดเองทั้งที่เป็นการประจำและจร

๔.๓ การอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนผู้จะบำเพ็ญกุศนอกวัด แต่ขอรับคำปรึกษาและความอุปถัมภ์จากเจ้าอาวาสหรือจากวัด

๔.๔ การสร้างสถานที่ เพื่อที่จะได้อำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล เช่น การสร้างฌาปนสถาน มีเมรุเผาศพ ศาลาเผาศพ ศาลาพักรับหรือศาลาบำเพ็ญกุศลและที่เก็บศพ เป็นต้น

สรุปได้ว่า หน้าที่ของเจ้าอาวาส ได้แก่ บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัด และปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่พร้อมต้องเป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์นั้นด้วย ทั้งยังต้องคอยอำนวยความสะดวกแก่พุทธศาสนิกชนในการบำเพ็ญกุศลตามที่สมควร ดังกล่าวนี้นี้ ทำให้เจ้าอาวาสต้องมีอำนาจเพื่อใช้ในการควบคุมดูแลและบริหารสั่งการ เพื่อให้การปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายเป็นไปได้อย่างเรียบร้อย ดำเนินตามหลักพระธรรมวินัย กฎหมายคณะสงฆ์ กฎ มติ คำสั่งของมหาเถรสมาคม

จากแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับเจ้าอาวาส และผลการศึกษาของนักวิชาการต่างๆ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ประมวลแนวคิดหลักเกี่ยวกับเจ้าอาวาส เพื่อการพัฒนาความคาดหวังของพระสงฆ์ต่อภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสวัดในอำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีแนวคิดหลักที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปได้ตามตารางที่ ๒.๒ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๒.๒ แนวคิดหลักที่นักวิชาการและนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับเจ้าอาวาส

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ (๒๕๔๐, หน้า ๑.)	๑. พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาประจำชาติ ๒. เจริญรุ่งเรืองถาวรสืบต่อไป ต้องอาศัยพระสงฆ์เป็นสำคัญ ๓. พระสงฆ์เป็นผู้นำใกล้ชิดกับประชาชน ๔. เป็นที่เคารพเลื่อมใสศรัทธาของประชาชน

ตารางที่ ๒.๒ (ต่อ)

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม กรรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ (, หน้า ๗.)	๑. ต้องเคารพเชื่อฟังเพื่อต่อกฎหมายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒. ต้องเชื่อฟัง และปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา ๓. ต้องตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ด้วยความระมัดระวังมิให้เกิดความเสียหาย แก่การคณะสงฆ์ ๔. ต้องปฏิบัติหน้าที่โดยชอบ ๕. ต้องสุภาพเรียบร้อยต่อผู้บังคับบัญชาเหนือตน และผู้อยู่ในปกครอง ๖. ต้องรักษาส่งเสริมสามัคคีหมู่คณะ ๗. ต้องอำนวยความสะดวกในหน้าที่การคณะสงฆ์ และการพระศาสนา
พระพุทธวรญาณ (ทองย้อย กิตติทินโน) (๒๕๔๐, หน้า ๗๕.)	๑. เจ้าอาวาสยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพุทธศาสนิกชนให้มากที่สุด ๒. จะช่วยจรรโลงพระพุทธศาสนา ปลุกฝังศรัทธาในพุทธศาสนา

๒.๓) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ จากการประมวลเนื้อหาตามทัศนะของนักวิชาการไทย และนักวิชาการต่างชาติ ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอสาระสำคัญประกอบด้วย ความหมาย แนวคิดและทฤษฎี ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๓.๑) ความหมายภาวะผู้นำ

ความหมายภาวะผู้นำ จากการทบทวนเนื้อหาตามทัศนะของนักวิชาการ ก็พบว่า มีผู้ให้ความหมายของภาวะผู้นำไว้ว่า

ภาวะผู้นำ มีความหมายใกล้เคียงกับผู้นำ และเป็นปัจจัยที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของผู้นำหรือเป็นองค์ประกอบที่จะช่วยให้ผู้นำมีความสามารถในการควบคุมผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาได้ และภาวะผู้นำ คือ ศิลปะหรือความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จะจูงใจหรือใช้อิทธิพลต่อผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยความสะดวกการใช้กระบวนการสื่อความหมายหรือการติดต่อกันและกันให้ร่วมใจกับตนดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของเป้าหมายที่กำหนดไว้ ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมาย และกล่าวถึงทฤษฎีภาวะผู้นำ ดังต่อไปนี้

ภาวะผู้นำ หมายถึง คุณสมบัติ เช่นสติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลาย มาประสานกันและพากันไปสู่จุดหมายที่ตั้งาม^{๑๕} จะเห็นได้ว่าความหมายดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าภาวะผู้นำ เชื่อมโยงกับคุณสมบัติ การแสดงคุณสมบัติออกมาเรียกว่า ภาวะผู้นำ ทักษะดังกล่าวนี้จึงสอดคล้องกับความหมายของภาวะผู้นำที่ว่า ภาวะผู้นำ คือ การที่ผู้นำใช้อิทธิพลในความสัมพันธ์ซึ่งมีอยู่ต่อไปบังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการ และอำนวยความสะดวก โดยใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย^{๑๖} และให้สอดคล้องกับความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จงใจ หรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่นไม่ว่าจะเป็นผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการ และอำนวยความสะดวกโดยใช้กระบวนการสื่อความหมายหรือติดต่อกัน และกันให้ร่วมใจกันกับตน ดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ การดำเนินจะเป็นไปในทางที่ดีหรือชั่วก็ได้^{๑๗} ผู้ที่ดำเนินการจะต้องมีศิลปะในการชักจูงผู้ใต้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มใจ เต็มความสามารถ และกระตือรือร้น หรือ ภาวะผู้นำ คือ ผู้ที่เป็นแบบอย่าง และมีความสามารถพิเศษแสดงบทบาทในการสั่งการ และออกคำสั่งที่มีอิทธิพลต่อคนอื่น^{๑๘} เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ซึ่งบุคคลหนึ่ง หรือ ผู้มีอิทธิพลให้ผู้อื่นทำงานร่วมกันด้วยความเต็มใจ เพื่อบรรลุเป้าหมายอันเป็นที่ต้องการของผู้นำ ผู้นำจึงไม่ใช่ผู้ที่คอยผลักดันด้านเดียว หากแต่ผู้นำยังทำหน้าที่เป็นผู้ที่คอยอุดหนุนด้วย โดยแจ้งให้ผู้ตามทราบแนวทางปรารถนาให้ปฏิบัติตามด้วยการปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดี^{๑๙}

ตามทักษะดังกล่าวข้างต้น ภาวะผู้นำมีความหมายแตกต่างจากความหมายที่ว่า กระบวนการที่ผู้นำใช้อิทธิพลเหนืออำนาจหน้าที่ เพื่อให้ผู้อื่นยินยอมปฏิบัติตามเป้าหมายของกลุ่ม โดยการใช้กระบวนการติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกัน เพื่อให้บรรลุตามจุดประสงค์ขององค์กรที่ตั้งไว้^{๒๐} สาเหตุที่แตกต่าง เพราะความหมายนี้ไม่ได้ให้ความสำคัญกับคุณสมบัติ

จากการศึกษาพอสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง ศิลปะวิธีที่ผู้นำได้ประยุกต์ใช้ความรู้ความสามารถ จนก่อให้เกิดอำนาจ อิทธิพล หรือเกิดการยอมรับจนสามารถจูงใจผู้อื่นหรือชักนำพา

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕.

^{๑๖} กวี พงศ์พุม, ภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์เสริมวิชาชีพบัญชี, ๒๕๓๖), หน้า ๑๗.

^{๑๗} กิติ ตยัคคานนท์, เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : เพลวอักษร, ๒๕๔๓), หน้า ๒๒.

^{๑๘} ฉายศิลป์ เชี่ยวชาญพิพัฒน์, การบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๒๗.

^{๑๙} เถาว์วัลย์ นันทาภิวัฒน์, หลักการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๒๐๓.

^{๒๐} ธีรยุทธ อุทธา “ ภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนที่ได้รับการแต่งตั้งการประเมินตำแหน่งผู้บริหารโรงเรียนตามเกณฑ์คุณภาพในจังหวัดอุบลราชธานี ”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๔๖).

ผู้อื่นให้ปฏิบัติการกิจ การงานของกลุ่มหรือองค์กรให้สำเร็จลุล่วงไปตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ผู้นำหรือองค์กรตั้งไว้

๒.๓.๒) แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำ จากการทบทวนเนื้อหาตามทัศนะของนักวิชาการ ก็พบว่า มีผู้ให้แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำไว้ว่า

ภาวะผู้นำคือความมีคุณธรรม มีคุณสมบัติในการริเริ่มสิ่งใหม่ ๆ ในการรวมเอากายเอาใจของมวลชน หรือประสานร้อยรวมคนจำนวนมากให้เห็นดีเห็นชอบ แล้วดำเนินไปสู่เป้าหมายที่ตั้งงมพร้อมทั้งเป็นผู้เสียสละ กล้าคิด กล้าพูด กล้าทำในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมก่อนบุคคลอื่น ๆ เป็นต้น พูดให้สั้น ๆ ว่า ภาวะผู้นำคือคุณความดีของบุคคลในทางสร้างสรรค์สิ่งที่ตั้งงมแก่สังคมและมนุษยชาติ เช่น ความมีสติปัญญา ความรู้ความสามารถ ความบากบั่นเอาจริง เสียสละสรรพสัตว์ทุกรูปทุกนามรวมทั้งสามารในการประสานงาน การชี้แจง แนะนำ ชักชวนให้บุคคล หรือกลุ่มคนที่มีความคิดเห็นแตกต่างกันออกไปให้เห็นร่วมกันเห็นไปในแนวเดียวกัน จนรวมเป็นกลุ่มเดียวกัน มีใจเดียว มุ่งมั่นทุ่มเทดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อเป้าหมายที่ตั้งงมร่วมกัน คนมีคุณธรรมอย่างนี้เราเรียกว่า ผู้นำ หรือมีภาวะผู้นำ^{๒๑} และจะต้องมีศิลปะหรือกระบวนการที่มีอิทธิพลเหนือคน กระตุ้นให้ความร่วมมือปฏิบัติงานตามผู้นำ ด้วยความศรัทธาแน่นถือด้วยความเต็มใจอย่างประสานสัมพันธ์กันจนงานสำเร็จตามเป้าหมายของกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่ง^{๒๒}

จากการศึกษาทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำ คือ ศิลปะและความสามารถในการนำและจูงใจผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาแต่ละคนให้ทำงานด้วยความเต็มใจและกระตือรือร้น เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มและขององค์กร และคุณลักษณะส่วนตัวของบุคคลในสถาบันใดก็ตามล้วนเป็นกระบวนการที่แสดงออกมาเพื่อปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มในระหว่างการทำงาน หรือให้ผู้ร่วมในสถานการณ์เดียวกัน ในอันที่จะทำให้กิจกรรมของกลุ่มดำเนินไปสู่เป้าหมายและความสำเร็จ

๒.๓.๓) ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

จากความหมายของคำว่า ผู้นำ (Leader) และภาวะผู้นำ (Leadership) ดังที่ได้กล่าวมานักวิชาการยังได้เสนอแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ โดยพิจารณาจากปัจจัยสำคัญและจุดเน้นที่แตกต่างกัน การศึกษาภาวะผู้นำจากทฤษฎีต่างๆ ซึ่งมีอยู่มากมาย ผู้วิจัยจะขอนำเสนอทฤษฎีจากนักวิชาการที่ได้อธิบายไว้และคิดว่าน่าจะเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งนี้ดังต่อไปนี้

ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ โดยมีพื้นฐานตั้งอยู่บนสมมติฐาน ต่างๆ ดังนี้

๑. ทฤษฎีเกี่ยวกับคุณลักษณะผู้นำ (Traitist Theory) โดยมีสมมติฐานว่า ผู้นำที่ประสบผลสำเร็จจะมีลักษณะของบุคลิกลักษณะที่ดี

^{๒๑} พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), **สงฆ์ผู้นำสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๒.

^{๒๒} ศิริพร พงษ์ศรีโรจน์, **องค์การและการจัดการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : เทคนิค ๑๙, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙๖.

๒. ทฤษฎีทางสถานการณ์ (Situatist Theory) โดยมีสมมติฐานว่า บุคคลที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้นำที่เหมาะสมที่สุดในสถานการณ์ใด สถานการณ์หนึ่ง ทั้งนี้ก็เพราะว่าเกิดจากลักษณะของกลุ่มที่เขาเป็นผู้นำ

๓. ทฤษฎีการเป็นผู้ตาม (Followship Theory) โดยมีสมมติฐานว่า เครื่องบ่งชี้คุณภาพของผู้นำก็คือคุณภาพของผู้ตาม ซึ่งเป็นวิธีที่ดีที่สุดในการประเมินคุณค่าของผู้นำ คือการวิเคราะห์ผู้ตามนั่นเอง

๔. ทฤษฎีของผลรวม (Electic Theory) ทฤษฎีนี้เกิดจากการนำเอาคำอธิบายของทฤษฎีทั้ง ๓ ข้างต้นมารวมกัน เพื่อจะทำการอธิบายเกี่ยวกับภาวะผู้นำ^{๒๓}

ตามทัศนะดังกล่าวข้างต้น ทฤษฎีมีความแตกต่างทฤษฎีที่ว่าเกี่ยวกับภาวะผู้นำไว้ดังนี้

๑) Greatman Theory ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ลักษณะภาวะผู้นำได้เกิดมาแต่กำเนิด

๒) Environment Theory ทฤษฎีนี้ก็มีความเชื่อว่า ลักษณะภาวะผู้นำนั้นเกิดจากสภาพแวดล้อม เวลา สถานที่และโอกาส

๓) Personal Situation Theory ทฤษฎีนี้เชื่อในแง่ที่ว่า ภาวะผู้นำนั้นนอกจากสถานการณ์และสภาวะแวดล้อมแล้ว ยังมีความสามารถเฉพาะตัวเป็นส่วนประกอบด้วย ดังนั้นผู้นำจึงต้องเป็นผู้ที่มีความเฉลียวฉลาด มีความสามารถ นอกจากนี้ ยังต้องมีเพื่อนร่วมงานที่ดีด้วย

๔) Interaction Expectation Theory ทฤษฎีนี้ได้ให้ความสำคัญกับปัจจัย ๓ ประการ คือ การกระทำ (Action) การมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) และเจตคติ (Sentiment) โดยที่มีความเชื่อว่า ผู้ที่จะเป็นผู้นำได้นั้น จะต้องมีความสามารถในการกระทำ มีมนุษยสัมพันธ์และมีการควบคุมทางใจที่ดี มีความเหมาะสมกับเหตุการณ์^{๒๔} สาเหตุที่แตกต่างกัน เพราะทฤษฎีไม่ได้ให้ความสำคัญกับสมมติฐาน

สรุปได้ว่า วิธีการศึกษาภาวะผู้นำตามทฤษฎีนี้ เหมือนกับวิธีการศึกษาคุณลักษณะผู้นำในด้านข้อสมมติฐานที่ว่า มีแนวทางที่ดีที่สุดเพียงแนวทางเดียวในการเป็นผู้นำ แต่จะต่างกับวิธีการศึกษาคุณลักษณะของผู้นำตรงที่เชื่อว่า ภาวะผู้นำเป็นสิ่งที่เรียนรู้กันได้ ผู้ที่ได้รับการฝึกฝนให้มีภาวะผู้นำที่เหมาะสม จะสามารถเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพได้

๒.๓.๔) คุณสมบัติของผู้นำและภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญเกี่ยวกับตัวผู้นำและภาวะในการเป็นผู้นำนี้ไว้มาก โดยมีคำสอนที่พูดถึงเกี่ยวกับลักษณะของผู้นำดังที่ปรากฏอยู่ในทศุติปาปณิกสูตร^{๒๕} ว่าผู้นำจะต้องประกอบด้วยลักษณะ ดังนี้คือ

๑) จกขุมา คือ ความเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลสามารถมองสภาพเหตุการณ์ออก และจะวางแผนเตรียมรับหรือรุกได้อย่างไร

^{๒๓} Hodge Billey J. & Herbert J. Johnson. *Management and Organization Behavior*, (New York : John Willey & Sons, 1970), pp. 255 - 259.

^{๒๔} Ralph M. Stogdill. *Personal Factor Associated with Leadership Survey of Literature in leadership*, (Marryland Penguin Books, 1967), p. 91.

^{๒๕} วจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๑๖๓.

๒) วิรุโรร คือ ความเป็นผู้ชำนาญในงานรู้จักวิธีการต่างๆ ไม่บกพร่องในหน้าที่ที่ตนได้รับผิดชอบ

๓) นิสสยสมปนโน คือ ความเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีและได้รับความเชื่อถือจากผู้อื่น^{๒๖}

ในพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่า การเป็นผู้นำนั้น จะต้องเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา คือมีหูตาไว กว้างไกลสามารถจำแนกบุคคลและเหตุการณ์ออกมาเป็นอย่างไรซึ่งจะทำให้ผู้นำมีประสบการณ์มีความชำนาญในการปกครองเข้าใจบุคคลหรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้เป็นอย่างดี แต่คุณสมบัติทั้ง ๓ ประการนี้ มีระดับความสำคัญมากน้อยต่างกันไปตามระดับตำแหน่งหน้าที่ขององค์กรหรือหน่วยงานว่าเล็กหรือใหญ่ขนาดไหนหรือมี ความสำคัญเพียงใดโดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้วผู้ปกครองรัฐหรือผู้นำประเทศแล้วนับว่าเป็นองค์กรที่ใหญ่ผู้นำหรือผู้บริหารจึงต้องมีคุณสมบัติครบถ้วน จึงจะสามารถยึดศรัทธาของผู้ใต้บังคับบัญชาไว้

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา ผู้จะทำหน้าที่ผู้นำต้องได้รับการพัฒนาทั้งกาย วาจา และใจ จนมีความสามารถยอมรับหลักการและปฏิบัติตามคุณธรรมของผู้นำได้ด้วยตนเองก่อน ดังพุทธพจน์ว่า

“เมื่อฝูงโค যায়ข้ามน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว โคทั้งฝูงก็ไปคดเคี้ยวตามกัน ในเมื่อโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย หากพระราชาไม่ตั้งอยู่ในธรรม

เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปตรง โคทั้งฝูงก็ไปตรงตามกันในเมื่อโคจ่าฝูงไปตรง ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรมประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติชอบธรรมตามไปด้วยหากพระราชาตั้งอยู่ในธรรมชาวเมืองนั้นก็สุข^{๒๗}

จะเห็นว่าการเป็นผู้นำจะทำให้บุคคลอื่นตามหรือเชื่อมั่น ผู้นำต้องสามารถนำการกระทำได้ หลักการดังกล่าวจึงเป็นการสอนให้คนมีภาวะผู้นำในตนเองหรือพัฒนาตนเองให้ก้าวขึ้นสู่การเป็นผู้นำพระพุทธศาสนาถือว่า ผู้นำต้องเอาชนะใจตนเอง เมื่อชนะตนเองได้ ก็เชื่อว่าชนะสิ่งอื่นได้ ดังพุทธพจน์ว่า^{๒๘}

บุคคลชนะหมู่มนุษย์ตั้ง ๑๐๐,๐๐๐ คนในสมรภูมิ

ยังไม่ชื่อว่า เป็นผู้ชนะสงครามอย่างเด็ดขาด

คนที่ชนะตนเองได้เพียงคนเดียวนี้

จึงชื่อว่า เป็นผู้ชนะสงครามได้เด็ดขาด

การสร้างลักษณะความเป็นผู้นำให้กับตนเองเป็นพื้นฐานเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวางตนให้เหมาะสม เอาชนะอกุศลในใจตนได้ มีธรรมประจำตนก็สามารถยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้ใต้ปกครองได้ จึงเป็นมรรควิธีนำไปสู่เป้าหมายการปกครอง

^{๒๖} อด.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๑๖๓.

^{๒๗} อด.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๕๕ - ๑๕๖.

^{๒๘} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๐๓/๔๐.

นอกจากนี้ ผู้นำจะต้องประกอบไปด้วยคุณธรรมจริยธรรมจะต้องวางตัวอยู่ในภาวะเยียบอย่างเคร่งครัด ในคัมภีร์สังฆโสภณสูตร พระพุทธองค์ได้แสดงถึงลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำหรือผู้บริหารไว้ว่า^{๒๙}

- ๑) วิยุตโต เป็นผู้มีปัญญา
- ๒) วินีโต เป็นผู้มีระเบียบวินัยดี
- ๓) วิสารโท เป็นผู้แก้แกล้งกล้า
- ๔) พหุสุโต เป็นผู้มีความรู้ ศึกษาทรงจำมาก
- ๕) ธมมานุธมมปฏิปโน เป็นผู้ปฏิบัติธรรม รักษาความถูกต้องในสิ่งดีที่ถูกที่ควร

หลักธรรมที่ยกมาก็เพื่อแสดงให้เห็นถึงแนวคิดหรือคำสอนเกี่ยวกับการใช้หลักธรรมกับการบริหารตามทฤษฎีพระพุทธรศาสนาเท่านั้น คำว่า นักบริหารนี้ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะเจาะจงเอาเพียงแค่คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่หมายรวมเอาผู้บริหารทุกระดับชั้น ทุกตำแหน่ง ไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครองรัฐ ข้าราชการ บริษัทเอกชน หรือ แม้แต่การบริหารองค์กรที่เล็กที่สุดของสังคม คือ ครอบครัว ย่อมที่จะต้องอาศัยหลักธรรมในการบริหารเดียวกันนี้เพราะหลักธรรมเหล่านี้ ล้วนมุ่งประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเอง ผู้ปฏิบัติและสังคมรอบด้าน สมดังพุทธสุภาษิตที่ว่า “ธมโม หเว รกขติ ธมมจารี ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม”^{๓๐} สังคมใดหากไร้ธรรม สังคมนั้นก็สับสนวุ่นวาย สังคมใดไร้ธรรม สังคมนั้นก็เป็นสังคมของคนชั่ว ยิ่งเกี่ยวกับเรื่องการบริหารการเมืองและการปกครองแล้ว ผู้นำหรือผู้ปกครองจะต้องตระหนักเป็นอย่างยิ่งเพราะจะต้องรับผิดชอบต่อประชาชนหรือผู้ใต้การปกครอง

ดังความในเตตสุกขาคก ได้แสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติผู้บริหารและผู้ปกครอง ดังนี้^{๓๑}

๑) ไม่เป็นคนเจ้าอารมณ์ ไม่ใช้อารมณ์ในการตัดสินใจ มีใจดีไม่ทอดทิ้งงาน มีความเพียรอดสาหัสในการทำงาน

๒) ฉลาดวางบุคคลให้เหมาะสมกับงาน รู้ประโยชน์และโทษ รักษาความลับ ไม่ดำเนินชีวิตในทางที่ผิด รักษาเกียรติประวัติ รักษาประโยชน์ส่วนรวม และต้องรอบรู้ในกิจการคลัง บริหารการคลังด้วยตนเอง ไม่ควรไว้วางใจให้คนอื่นจัดการ รู้รายรับรายจ่ายของแผ่นดินหรือในกิจการงานนั้นๆ ที่รับผิดชอบ

๓) บำรุงขวัญกำลังใจแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ยกย่องบุคคลผู้ควรแก่การยกย่อง ช่มผู้ควรชม รู้ในสิ่งที่ควรทำก่อนทำหลัง ออกรับฟังปัญหาหรือพบปะราษฎรอยู่เสมอเพื่อรับฟังปัญหาและทางแก้ไขหรือชี้แนะแนวทาง

๔) ออกติดตามผลงาน ตรวจสอบตราดูแลความประพฤติของเจ้าหน้าที่ ไม่พึงมอบภารกิจที่สำคัญๆ แก่ผู้อื่นและใช้วิจารณ์ญาณในการบริหาร

๕) ไม่พึงละการบำเพ็ญประกอบตนในศีลธรรมที่งดงาม เพื่อเป็นแบบอย่างและยึดมั่นเป็นข้อปฏิบัติ ไม่สำคัญตนผิดว่ายิ่งในอำนาจ

๖) ไม่ลุ่มหลงในกามคุณ และโลกธรรม และมีปัญญา มีกำลังแห่งสติเพราะจะเป็นเครื่องช่วยให้ผู้นำหรือผู้ปกครองสามารถฟันฝ่าอุปสรรคแก้ไขปัญหไปได้แม้ถึงคราวอัปมงคล

^{๒๙} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗/๑๒.

^{๓๐} พุ.ชา.วิสตี. (ไทย) ๒๗/๓๘๕/๔๓๗.

^{๓๑} พุ.ชา.จตตาสี. (ไทย) ๒๗/๑/๕๙๕ - ๖๗๒.

ข้อความที่กล่าวแล้วนี้ ชี้ให้เห็นว่าผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีนั้น จะต้องเป็นผู้มีศีลเพราะศีลเป็นของผู้มีปัญหา แต่ถ้าผู้นำและผู้ปกครองเป็นผู้ไม่มีศีลและปัญญาแล้วก็จะ ผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีไม่ได้ ในทางตรงข้ามแล้ว ผู้นำหรือผู้ปกครอง มีทั้งศีล ปัญญาและสุตะ อยู่ในตนแล้วก็จะ เป็นประโยชน์ในการเป็นผู้ที่ดี ญาติพี่น้องตลอดจนเพื่อนฝูงก็ให้ความเคารพด้วยความอ่อนน้อมอย่าง แท้จริงและในกฎทนต์สูตร สีสันชวรรค ที่มุนิกาย ยังได้กล่าวถึงคุณสมบัติของพระเจ้ามหายาจิเต ผู้ปกครองนครที่ดี ๘ ประการ ดังนี้คือ^{๓๒}

๑) ทรงเป็นอุกโทสุชาติ ทั้งฝ่ายพระมารดาและพระบิดา มีพระกรรมเป็นที่ปฏิสนธิ หมดจดดีตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียนด้วยอ้างถึงพระชาติกำเนิดได้

๒) ทรงมีพระรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนัก มีพระฉวีวรรณคล้ายพรหม มีพระรูปคล้ายพรหม น่าดู น่าชมไม่น้อย

๓) ทรงมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก มีทองและเงินมาก มีเครื่องใช้สอยอันน่า ปลื้มใจมาก มีทรัพย์และธัญญาหารมาก มีพระคลังและฉางเต็มบริบูรณ์

๔) ทรงมีกำลัง ทรงสมบูรณ์ด้วยเสนามือองศ์ ๔ ซึ่งอยู่ในวินัย คอยปฏิบัติตาม พระราชบัญชา มีพระบรมเดชานุภาพดั่งจะเผาผลาญราชศัตรูได้ด้วยพระราชอิริยาบถ

๕) ทรงพระราชศรัทธา เป็นทายก เป็นทานบดี มิได้ปิดประตูเป็นดุจโรงงานของ สมณะพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วณิกและยาก ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล

๖) ได้ทรงศึกษา ทรงสดับเรื่องนั้นๆ มาก

๗) ทรงทราบอรรถแห่งข้อที่ทรงศึกษาและภาชิตนั้นๆ ว่า นี้อรรถแห่งภาชิตนี้

๘) ทรงเป็นบัณฑิต เฉียบแหลม ทรงพระปรีชาสามารถ ทรงพระราชดำริอรรถอัน เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่า การเป็นผู้นำนั้น ต้องเป็นผู้มีปัญหา มีประสบการณ์ เข้าใจบุคคลหรือ ผู้ได้บังคับบัญชาได้เป็นอย่างดี ผู้นำประสานคนภายในดุลยภาพแห่งธรรม หลักธรรมสำคัญ ที่ชาวพุทธ รู้จักกันดีซึ่งผู้นำแน่นอนว่าจะต้องมี แม้จะเป็นเรื่องง่าย ๆ พื้น ๆ ก็ขาดไม่ได้ หลักธรรมนั้นเรารู้กันดีว่า คือ พรหมวิหาร ๔ ประการ พรหมวิหารเป็นธรรมสำหรับทุกคนที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ในฐานะ เป็น “พรหม” คือเป็นผู้มีศักยภาพในการที่จะสร้างสรรค์และธำรงรักษาสังคมไว้ โดยเฉพาะสำหรับ ผู้นำนั้นแน่นอนว่าจะต้องเป็นแบบอย่างที่จะต้องมีความพรหมวิหาร ๔ ประการ เพราะพรหมวิหารนั้นเป็น ธรรมประจำใจของคนที่มีจิตใจยิ่งใหญ่ เป็นผู้ประเสริฐ อันแสดงถึงความเป็นบุคคลที่มีการศึกษา ได้ พัฒนานั่นแล้ว

พรหมวิหาร ๔ ประการเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะต้องให้มียู่ประจำในจิตใจ และเป็น ทำที่ของจิตใจที่จะทำให้แสดงออกหรือปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้องโดยสอดคล้องกับสถานการณ์ทั้ง ๔ ที่ประสบ กล่าวคือ^{๓๓}

๑) ในสถานการณ์ที่เขาอยู่เป็นปกติ เราก็มีย เมตตา คือ ความเป็นมิตรไมตรี ความมี น้ำใจปรารถนาดี ต้องการให้เขามีความสุข ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ทั้งแต่ละคนๆ ที่เรา เกี่ยวข้อง ขยายออกไปจนถึงความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์หรือต่อสังคมทั้งหมดทั่วทั้งโลก เมตตา

^{๓๒} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๔๐ - ๓๔๑/๑๓๓ - ๑๓๔.

^{๓๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ภาวะผู้นำ, หน้า ๑๒.

เป็นคุณธรรมพื้นใจประการแรกที่ต้องมี ซึ่งใช้ในยามปกติ คือ เมื่อคนอื่นเขาอยู่กันเป็นปกติ เราก็มียเมตตาปรารภนาดี คิดหาทางสร้างสรรค์ความสุขความเจริญให้เขาเรื่อยไป

๒) ในสถานการณ์ที่เขาตกต่ำเดือดร้อน เราก็มีย กรุณา คือ ความพลอยรู้สึกไหวตามความทุกข์ ความเดือดร้อน หรือปัญหาของเขา และต้องการช่วยเหลือปลดปล่อยให้เขาพ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อนนั้น กรุณานี้ต่างไปจากเมตตา คือเมตตาใช้ในยามปกติ แต่เมื่อเขาตกต่ำลงไปกลายเป็นเดือดร้อนเป็นทุกข์ เราก็มียกรุณา ใฝ่ใจช่วยบำบัดทุกข์ให้

๓) ในสถานการณ์ที่เขาขยับสูงขึ้นไปในความดีงาม ความสุขความสำเร็จ เราก็มียมุทิตา หมายความว่า เมื่อเขาเปลี่ยนไปในทางขึ้นสูง ได้ดีมีสุข ทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ประสบความสำเร็จ เราก็มียไปเป็นมุทิตา คือพลอยยินดีด้วย ช่วยส่งเสริมสนับสนุนในวงการทำงานตลอดจนการเป็นผู้นำทั่วไปนั้น เรื่องที่สำคัญมากก็คือ เมื่อคนมีปัญหา มีทุกข์เดือดร้อน เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย หรือยากไร้ขาดแคลน ก็ต้องมีกรุณาที่จะเอาใจใส่แก้ปัญหา เมื่อมีคนประสบผลสำเร็จในการทำสิ่งดีงาม ทำให้อะไรต่ออะไรพัฒนาก้าวหน้าไป ก็ต้องมีมุทิตาช่วยส่งเสริมสนับสนุนแต่ในยามปกติก็ต้องไม่ปล่อยปละละเลย ต้องเอาใจใส่ต่อการที่จะให้เขาอยู่ดีมีสุข เช่น มีสุขภาพดี อยู่ในวิถีทางของความสุขความเจริญ และการพัฒนาสืบต่อไป คือ ต้องมีเมตตาปรารภนาดี

ถ้าปฏิบัติได้อย่างนี้ก็จะทำให้กิจการงาน และประโยชน์สุขที่มุ่งหมายพร้อมที่จะสำเร็จผลหนึ่งก็จะเกิดขึ้นในตัวผู้นำ คือ “ปิโย” แปลว่า “ผู้เป็นที่รัก” กล่าวคือผู้ร่วมงานหรือผู้ร่วมไปด้วยกัน หรือจะเรียกผู้ตามก็แล้วแต่ ก็จะมีความรัก มีความรู้สึกสนิทสนม สบายใจต่อผู้นำนั้น เสริมความรู้สึกร่วมไปด้วยให้หนักแน่นมากขึ้น ทั้งร่วมใจและร่วมมืออย่างไ้ก็ตาม ปิโยเท่านั้นไม่พอ ปิโยนั้นได้มาจากเมตตา กรุณา มุทิตา แต่ย้งต้องมีอีกข้อหนึ่ง คือ อุเบกขา

๔) ในสถานการณ์ที่เขาทำผิดหลักหรือละเมิดธรรม เราก็มีย อุเบกขา หมายความว่า เมื่อใดเขาทำอะไรไม่ถูกต้อง โดยละเมิดธรรม คือ ละเมิดต่อหลักการ หรือละเมิดต่อความถูกต้อง ทำให้เสียหลัก เสียกฎเกณฑ์ เสียความเป็นธรรม เสียความชอบธรรม ทำลายกติกา เป็นต้น ผู้นั้นจะต้องอยู่ในหลักที่เรียกว่า อุเบกขา อุเบกขาก็คือรักษาความเป็นกลาง ไม่ลำเอียง ไม่เข้าข้างหยุดการชวนชวาย ไม่ให้เกินขอบเขตไปจนกลายเป็นเสียธรรม

นอกจากนี้ยังมีหลักพุทธธรรมของผู้นำอีกส่วน คือ สัมปปริสธรรม ในสัมปปริสสูตร อุปริปัญญาสก์ มัชฌิมนิกาย ปรากกพุทธโอวาทเรื่องธรรมของคณติ (สัตบุรุษ) คนที่สมบูรณ์แบบ หรือมนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นสมาชิกที่ดี มีคุณค่าที่แท้จริงของมนุษยชาติ มีธรรมะหรือคุณสมบัติที่เรียกว่า สัมปปริสธรรม ๗ ประการ คือ^{๓๔}

๑) ฌัมมัญญตา รู้หลักการ เมื่อดำรงตำแหน่ง มีฐานะ หรือจะทำอะไรก็ตาม ต้องรู้หลักการ รู้งาน รู้หน้าที่ รู้กฎเกณฑ์กติกาที่เกี่ยวข้อง เช่น อย่างผู้ปกครองประเทศชาติก็ต้องรู้หลักรัฐศาสตร์ และรู้กฎกติกาของรัฐ คือกฎหมาย ตั้งแต่รัฐธรรมนูญลงมา แล้วก็ยืนอยู่ในหลักการ ตั้งตนอยู่ในหลักการให้ได้ ชุมชน สังคม องค์กร หรือกิจการอะไรก็ตาม ก็ต้องมีหลักการ มีกฎ มีกติกา ที่ผู้นำจะต้องรู้ชัด แล้วก็ตั้งมั่นอยู่ในหลักการนั้น

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

๒) อัตถัญญตา รู้จุดหมาย ผู้นำถ้าไม่รู้จุดหมายก็ไม่รู้ว่าจะนำคนและกิจการไปไหน นอกจากรู้จุดหมาย มีความชัดเจนในจุดหมายแล้ว จะต้องมีความแน่วแน่มั่นที่จะไปให้ถึงจุดหมายด้วย ข้อนี้เป็นคุณสมบัติที่สำคัญมาก เมื่อใจมุ่งจุดหมาย แม้มีอะไรมากระทบกระทั่ง ก็จะไม่หวั่นไหว อะไรไม่เกี่ยวข้อง ไม่เข้าเป้า ไม่เข้าแนวทางก็ไม่มัววุ่นวาย ใครจะพูดว่าตาเหน็บแนม เมื่อไม่ตรงเรื่อง ก็ไม่มัวถือสา ไม่เก็บเป็นอารมณ์ ไม่ยุ่งกับเรื่องจุกจิกไม่เป็นเรื่อง เอาแต่เรื่องที่เข้าแนวทางสู่จุดหมาย ใจมุ่งสู่เป้าหมาย อย่างชัดเจน และมุ่งมั่นแน่วแน่

๓) อัตถัญญตา รู้ตน คือ ต้องรู้ว่าตนเองคือใครมีภาวะเป็นอะไร อยู่ในสถานะใด มีคุณสมบัติ มีความพร้อม มีความถนัด สติปัญญา ความสามารถอย่างไร มีกำลังแค่ไหน มีข้อยิ่งข้อหย่อน จุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร ซึ่งจะต้องสำรวจตนเอง และเตือนตนเองอยู่เสมอ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาปรับปรุงตัวเอง ให้มีคุณสมบัติความสามารถยิ่งๆ ขึ้นไป ไม่ใช่ว่าเป็นผู้นำแล้วจะเป็นคนสมบูรณ์ไม่ต้องพัฒนาตนเอง ยิ่งเป็นผู้นำก็ยิ่งต้องพัฒนาตนเองตลอดเวลาให้หน้าได้ดียิ่งขึ้นไป

๔) มัตถัญญตา รู้ประมาณ คือ รู้จักความพอดี หมายความว่าต้องรู้จักขอบเขตขีดขั้นความพอเหมาะที่จะจัดทำในเรื่องต่างๆ ท่านยกตัวอย่าง เช่น ผู้ปกครองบ้านเมืองรู้จักประมาณในการลงทัณฑ์อาญา และการเก็บภาษี เป็นต้น ไม่ใช่เอาแต่จะให้ได้อย่างใจ และต้องรู้จักว่าในการกระทำนั้นๆ หรือในเรื่องรายนั้นๆ มีองค์ประกอบหรือมีปัจจัยอะไรเกี่ยวข้องบ้าง ทำแค่ไหนองค์ประกอบของมันจะพอดี ได้สัดส่วนพอเหมาะ การทำการต่างๆ ทุกอย่างต้องพอดี ถ้าไม่พอดีก็พลัดความดีจึงจะทำให้เกิดความสำเร็จที่แท้จริง ฉะนั้นจะต้องรู้จักประกอบและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง และจัดให้ลงตัวพอเหมาะพอดี

๕) กาลัญญตา รู้กาล คือ รู้จักเวลา เช่น รู้ลำดับ ระยะเวลา จังหวะ ปริมาณ ความเหมาะสมของเวลาว่า เรื่องนี้จะลงมือตอนไหน เวลาไหนจะทำอะไรอย่างไร จึงจะเหมาะ ดังจะเห็นว่าแม้แต่การพูดจาก็ต้องรู้จักกาลเวลา ตลอดจนรู้จักวางแผนงานในการใช้เวลา ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ เช่น วางแผนว่า สังคมมีแนวโน้มจะเป็นอย่างนี้ในเวลาข้างหน้าเท่านั้น และเหตุการณ์ทำนองนี้จะเกิดขึ้น เราจะวางแผนรับมือกับสถานการณ์นั้นอย่างไร

๖) ปริสัญญัตตา รู้ชุมชน คือ รู้สังคมตั้งแต่ในขอบเขตที่กว้างขวาง คือ รู้สังคมโลกรู้สังคมของประเทศชาติว่าอยู่ในสถานการณ์อย่างไร มีปัญหาอะไร มีความต้องการอย่างไร โดยเฉพาะถ้าจะช่วยเหลือเขา ก็ต้องรู้ปัญหาความต้องการของเขา แม้แต่ชุมชนย่อยๆ ถ้าเราจะช่วยเหลือเขา เราต้องรู้ความต้องการของเขา เพื่อสนองความต้องการได้ถูกต้อง หรือแก้ไขปัญหาก็ได้ตรงจุด

๗) ปุคคลัญญตา รู้บุคคล คือ รู้จักบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะคนที่มาร่วมงานร่วมการร่วมไปด้วยกัน และคนที่เราไปให้บริการตามความแตกต่างเฉพาะตัว เพื่อปฏิบัติต่อเขาได้ถูกต้องเหมาะสม และได้ผล ตลอดจนสามารถให้บริการให้ความช่วยเหลือได้ตรงตามความต้องการ รู้ว่าจะใช้วิธีสัมพันธ์พูดจาแนะนำตักเตือนหรือจะให้เขายอมรับได้อย่างไร โดยเฉพาะในการใช้คน ซึ่งต้องรู้ว่าคนไหนเป็นอย่างไร มีความถนัดอัธยาศัยความสามารถอย่างไรเพื่อใช้คนให้เหมาะกับงาน นอกจากนั้นก็รู้ประโยชน์ที่เขาพึงได้ เพราะว่าการทำงานนั้นไม่ใช่จะเอาเขามาเป็นเพียงเครื่องมือทำงานได้ แต่จะต้องให้คนที่ทำงานทุกคนได้ประโยชน์ ได้พัฒนาตัวเอง ผู้นำควรรู้ว่า เขาควรจะได้ประโยชน์อะไรเพื่อความเจริญของงานแห่งชีวิตที่แท้จริงของเขาด้วย ที่กล่าวมานี้ คือหลักธรรมที่เรียกว่า สัปบุริส

ธรรม ๗ ประการ^{๓๕} ถ้ามีคุณธรรม ๗ ประการนี้ แม้จะไม่มีคุณสมบัติข้ออื่นก็เป็นผู้นำได้เพราะรู้องค์ประกอบและปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างเพียงพอที่จะจัดการให้ได้ผล สามารถจัดวางวิธีปฏิบัติการที่เหมาะสมให้บรรลุผลสำเร็จได้ ส่วนคุณสมบัติอย่างอื่นก็มาเสริม

สิ่งที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของผู้นำคือลักษณะภายใน คุณธรรมของผู้นำผู้ปกครอง ผู้ปกครองจะต้องประกอบด้วยธรรมสำหรับการประพฤติปฏิบัติของผู้ใหญ่หรือผู้ปกครอง อันได้แก่ พรหมวิหารธรรม ๔ คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจพรหม ดังนี้คือ^{๓๖}

๑) เมตตา (ความรัก) คือ มีความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข

๒) กรุณา (ความสงสาร) คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์โศกใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยาก เดือดร้อน ของคน และสัตว์ทั้งปวง

๓) มุทิตา (ความเบิกบานพลอยยินดี) คือ เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีความสุขก็มีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาประสบความสำเร็จองงามยิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย

๔) อุเบกขา (ความมีใจเป็นกลาง) คือ การมองตามความเป็นจริงโดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคงเที่ยงตรงดุจตราขึง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดีหรือชั่วสมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ พร้อมที่จะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามความเที่ยงธรรม

เมื่อมีคุณธรรมสมบูรณ์ การทำงานจะถูกต้องเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น ก็ด้วยละอคติ ๔ ความลำเอียงเป็นสาเหตุสำคัญ ที่ทำให้เกิดความวุ่นวายในสังคมเพราะสร้างความแตกแยกจนเกิดไร้ความสามัคคีกันได้ง่าย ผู้ทำหน้าที่รับผิดชอบต่อสังคมจึงต้องไม่เป็นผู้ที่มีความลำเอียงโดยเด็ดขาด ในปุราณสวดตนิทเทส อัฐกวรรค ขุททกนิกาย ว่าด้วยผู้ไม่มีความลำเอียง คำว่า “ละ” ไม่ถึงความลำเอียงในธรรมทั้งหลาย คือ ไม่ถึงฉันทาคติ ไม่ถึงโทสาคติ ไม่ถึงโมหาคติ ไม่ถึงภยาคติ ไม่ลำเอียงด้วยอำนาจแห่งราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฐิ อุทธัจจะ วิจิกิจฉา อนุสัย ไม่ไป ออกไป พาไป และนำไปด้วยธรรมทั้งหลาย อันทำให้เป็นพรรคพวกเพราะฉะนั้นจึงชื่อว่าไม่ถึงความลำเอียงในธรรมทั้งหลาย อคติมี ๔ ประการ ที่นักปกครองที่ดีเมื่อปฏิบัติหน้าที่แล้วพึงละเว้น คือ^{๓๗}

๑) ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ

๒) โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง

๓) โมหาคติ ลำเอียงหลงหรือเขลา

๔) ภยาคติ ลำเอียงเพราะขลาดกลัว

ส่วนการดำเนินกิจกรรมต่างๆของบุคคลจะมีความเหมาะสมเพียงใดนั้น มีหลักพุทธธรรมอีกส่วนหนึ่ง คือ สปัปฐิสธรรม ในสปัปฐิสสูตร อุปปริยณาสก มัชฌิมนิกาย ปรากกพุทธโอวาทเรื่องธรรมของคนดี (สัตบุรุษ) คนที่สมบูรณ์แบบ หรือมนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นสมาชิกที่ดี มีคุณค่าที่แท้จริงของมนุษยชาติ มีธรรมะ หรือคุณสมบัติที่เรียกว่า สปัปฐิสธรรม ๗ ประการ คือ

^{๓๕}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๑/๒๖๔.

^{๓๖}ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๗/๒๕๖.

^{๓๗}อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗ /๒๙.

ปรากฏมีข้อธรรมจาก สัปบุริสสูตร จตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย ที่ได้กล่าวถึงการแสดงออก หรือพฤติกรรมของสัตบุรุษ (ผู้มีคุณธรรม) ไว้ดังนี้คือ^{๓๘}

...แม้ถูกถาม ก็ไม่เปิดเผยความเสียหายของผู้อื่น จะกล่าวอะไรถึงไม่ถูกถามเล่า แต่เมื่อถูกถาม เข้าก็ไม่แก้ปัญหาโดยตรง อ้อมค้อมหน่วงเหนี่ยว กล่าวความเสียหายของผู้อื่นโดยย่อไม่เต็มที่ แม้ไม่ถูกถามก็ไม่เปิดเผยความดีของผู้อื่นจะกล่าวอะไรถึงถูกถามเล่า เมื่อถูกถามเข้าก็แก้ปัญหาโดยตรงไม่อ้อมค้อม ไม่หน่วงเหนี่ยวกล่าว ความดีของผู้อื่นเต็มตัวอย่างกว้างขวาง

...แม้ไม่ถูกถามก็ไม่เปิดเผยความเสียหายของตน จะกล่าวอะไรถึงถูกถามเล่า แต่เมื่อถูกถาม เข้าก็แก้ปัญหาโดยตรง ไม่อ้อมค้อมไม่ หน่วงเหนี่ยวแล้วกล่าวความเสียหายของตนเต็มตัวอย่างกว้างขวางแม้ถูกถามก็ไม่เปิดเผยความดีของตนจะกล่าวอะไรไม่ถึงถูกถามเล่าแต่เมื่อถูกถามเข้าก็ไม่แก้ปัญหาโดยตรง อ้อมค้อม หน่วงเหนี่ยว แล้วกล่าวความดีของตนโดยย่อ...

ข้อนี้หมายความว่า พฤติกรรมของสัตบุรุษนั้น มีลักษณะอุปนิสัยไม่ชอบกล่าวให้ผู้อื่นเสียหาย แม้บุคคลนั้นจะเป็นคนไม่ดีก็ตาม แม้ถึงที่สุดคือ เมื่อมีใครมาถามก็ไม่เปิดเผยในเรื่องที่ไม่ดีของเขา กล่าวแต่เรื่องดี ยังไม่ต้องพูดว่า จะกล่าวออกมาเอง หากว่าจำเป็นจะต้องชี้แจง ก็กล่าวแต่เพียงอ้อมๆ แต่ถ้าหากเป็นเรื่องที่ดีแล้วควรขยายความให้ผู้อื่นทราบ ในทางตรงกันข้าม ถ้าหากเป็นเรื่องของตนถ้าเป็นเรื่องเสียหาย ก็กล่าวอย่างเต็มที่ ไม่ปกปิด ไม่อ้อมค้อม พอเป็นเรื่องความดีของตน ไม่ควรสรรเสริญเยินยอตนเอง นี่คือ คุณสมบัติของคนดี

กิจกรรมที่ผู้นำต้องดำเนินการนั้น มีความเกี่ยวพันกับความเป็นอยู่ของประชาชน คือ การกินดีและอยู่เย็นเป็นสุข ถ้าผู้นำดีนั้นก็หมายถึงต้องสามารถจัดการกับปัญหาต่างๆ เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขของอาณาประชาราษฎร์ได้ นับเป็นการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารประเทศและสะท้อนให้เห็นถึงภาวะความเป็นผู้นำตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นว่า เป็นผู้ปกครองโดยธรรมอย่างสม่ำเสมอ ย่อมสั่งสมบารมี อันยากแก่คนพาลทั่วไปจักทำลายล้างได้ ทรงแสดงให้เห็นว่า หลักธรรมเป็นเกราะคุ้มครอง ผู้ประพฤติปฏิบัติและนำประโยชน์สุขมาสู่ผู้ที่อยู่ใต้การปกครองโดยธรรม สามารถปกครองและบริหารองค์กรที่รับผิดชอบให้ดำเนินไปถึงความสำเร็จอย่างมีผลดีมีประสิทธิภาพสูงและความเจริญและสันติสุขให้มั่นคงในกาลทุกเมื่อ ไม่กลับกลายเป็นความทุกข์เดือดร้อนอีกในภายหลัง เป็นเสมือนนายสารภีผู้ซบรถเทียมม้าหรือนายวงดนตรีผู้ควบคุมดนตรีที่สามารถฉันทัดกันนั้น

ผู้นำตามหลักพุทธธรรมได้อาศัย “ธรรม” เป็นหลักการสำคัญในการบริหารจัดการกิจการงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย โดยมุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่หมู่คณะ มวลชน สังคมและประเทศชาติอย่างมั่นคง ยั่งยืนตลอดไปในห้วงอนันตวิสัยขอนำเสนอแนวคิดของผู้นำที่ดีตามหลักพุทธธรรมในทัศนะของนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิ ดังนี้

การเป็นผู้นำที่ดีพอสรุปได้ดังนี้^{๓๙}

^{๓๘} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๓ /๑๑๘.

^{๓๙} พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตโต), ภาวะผู้นำ, หน้า ๑๑.

๑) ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักพรหมวิหาร ๔ เป็นไปในทางปฏิบัติทั้งนี้เพื่อให้ผู้นำสามารถประสานงาน ประสานคนได้อย่างมีคุณภาพ ทำให้สามารถดำเนินกิจการงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้^{๔๐}

๒) ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักธรรมาธิปไตย^{๔๑} ไม่มีอคติ เป็นผู้มีคุณธรรม เที่ยงตรงในการดำเนินกิจการงานเพื่อประโยชน์สุขแก่มวลชน สังคม และประเทศชาติอย่างยั่งยืน

๓) ผู้นำที่ดีพึงยึดธรรมของสัตตบุรุษ คือ หลักสัปปริสธรรม ๗^{๔๒} อันเป็นธรรมที่มีคุณสมบัติครบถ้วนแห่งการมีคุณสมบัติของการเป็นผู้นำที่ดีพร้อมทุกประการ ย่อมเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล รู้เป้าหมายการทำงานอย่างชัดเจน รู้การพัฒนาดตนเองอย่างสม่ำเสมอรู้ความพอเหมาะพอดีในการดำเนินกิจกรรมทุกอย่างอย่างเหมาะสม รู้จักการประสานงานกับบุคคลต่างๆอย่างถูกต้อง รู้จักการวางแผนงานให้เหมาะสมกับสถานการณ์โลก มีคุณธรรม จริยธรรมในการทำงานเพื่อประโยชน์สุขของมวลชน สังคมและประเทศชาติตลอดไป จะเห็นได้ว่าผู้นำนั้นต้องมีหลักธรรมหลายอย่างเพื่อนำไปปกครองคน และยังต้องมีคุณลักษณะอีก ๓ ประการดังนี้^{๔๓}

๑) ผู้นำที่ดีพึงมีคุณลักษณะที่ดี ๓ ประการด้วยกัน ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในทุติยปาปณิกสูตร^{๔๔} คือ จักขุมา เป็นผู้มีความรอบรู้ในกิจการงานทุกอย่างอย่างถูกต้องและนิสสัยสัมปันโน คือ เป็นผู้มีความซื่อสัตย์ คุณสมบัติทั้ง ๓ ข้อนี้ย่อมทำให้ผู้นำสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพตามเป้าหมายที่วางไว้

๒) ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักธรรมาธิปไตย^{๔๕} เพื่อมุ่งบำเพ็ญประโยชน์สุขให้เกิดมีแก่มวลชน สังคม ประเทศชาติอย่างมั่นคงและยั่งยืนตลอดไป

๓) ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักพละ ๔^{๔๖} คือ ปัญญาพละ เพื่อให้เกิดมีการพัฒนาปัญญาให้รอบรู้ในทุกๆ ด้านคือ ทั้งด้านตน ด้านคนและด้านการทำงานอย่างถูกต้องในการปฏิบัติงาน วิริยพละ เพื่อให้เกิดความมุ่งมั่นพากเพียร ไม่ท้อถอยในกิจการงานทุกอย่าง บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายได้ อนุวัชพละ เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานในการทำหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลักสำคัญและสังคหพละ เพื่อให้เป็นผู้มีความซื่อสัตย์ที่ดีต่อบุคคลทั้งหลาย

๔) ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักพรหมวิหาร ๔^{๔๗} เพื่อทำให้เกิดมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีในการดำเนินกิจการทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้วางไว้

๕) ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักสังคหวัตถุ ๔^{๔๘} เพื่อทำให้เกิดมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีในการประสานงานกับบุคคลทั้งหลายให้กิจการงานทุกอย่างบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้วางไว้

^{๔๐}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๗๑/๔๙.

^{๔๑}อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๐/๒๐๑.

^{๔๒}อง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓.

^{๔๓}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๘ - ๓๙.

^{๔๔}อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๑๖๓.

^{๔๕}อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๐/๒๐๑.

^{๔๖}อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๑/๒๑๔.

^{๔๗}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๗๑/๔๙.

^{๔๘}อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐ - ๕๑.

หากจะประมวลคุณลักษณะของผู้นำตามหลักของพระพุทธศาสนาจากคัมภีร์ต่างๆ เราสามารถสรุปลักษณะที่สำคัญๆ ของผู้นำได้ดังต่อไปนี้

๑) ผู้นำต้องเป็นผู้ทรงธรรม การที่ผู้นำจะเป็นผู้ที่ทรงธรรมได้นั้น การปฏิบัติตนที่ดีย่อมเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง ดังข้อความที่ปรากฏในอัมมิกสูตร ว่า

“ในเวลาที่พระราชากำลังอยู่ในธรรม แม้พวกข้าราชการก็ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อข้าราชการตั้งอยู่ในธรรม แม้พวกพราหมณ์ก็ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพวกพราหมณ์ตั้งอยู่ในธรรม แม้ชาวนิคมนและชาวชนบทก็ตั้งอยู่ในธรรม” ตรงกันข้าม ถ้าผู้นำไม่ตั้งอยู่ในธรรม ประชาชนก็จะไม่ตั้งอยู่ในธรรมด้วย^{๔๙} ดังข้อความที่ว่า “เมื่อฝูงโคข้ามแม่น้ำไป ถ้าโคจำฝูงไปคดเคี้ยวโคทั้งฝูงก็คดเคี้ยวตามกัน ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับการแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนชาวเมืองก็ประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย”^{๕๐}

ธรรมที่กล่าวมาข้างต้น หมายถึงส่วนที่เป็นธรรมสำหรับปฏิบัติตนในฐานะปัจเจก และธรรมที่เป็นหลักในการปกครอง ซึ่งประการหลังนี้พระพุทธเจ้าทรงตรัสหลักธรรม เช่น ทศพิธราชธรรม อปริหานิยธรรม จักรวรรดิธรรม สังคหวัตถุ พรหมวิหารธรรม เป็นต้น

๒) ผู้นำต้องทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม ความยุติธรรมของสังคมเป็นสิ่งจำเป็น เพราะหากจะพิจารณาจากอัครคัมภีร์จะเห็นว่าจุดมุ่งหมายของรัฐ ก็เพื่อจัดสรรแบ่งปันทรัพยากรให้เกิดความเป็นธรรมนั่นเอง เมื่อเกิดความขัดแย้งในสังคมผู้นำหรือผู้ปกครองต้องให้ความเป็นธรรม ไม่เอนเอียงไปในด้านใดด้านหนึ่ง ถ้าผู้ปกครองไม่มีความยุติธรรม บ้านเมืองจะระส่ำระสายไม่สามารถดำเนินไปตามปกติได้ ไม่สามารถดำเนินไปตามปกติได้ ในคัมภีร์ชาดกได้แสดงหลักดังกล่าวไว้ว่าถ้าผู้นำบริหารบ้านเมืองโดยชอบธรรม ย่อมไม่ทำให้ประเทศล่มจม อีกทั้งยังทำให้ประเทศชาติมีความสุข^{๕๑}

หลักธรรมที่ผู้ปกครองต้องนำมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมก็คือหลักอคติ ๔ หมายถึง ความลำเอียง เอนเอียง ผู้ที่มีอคติอยู่ในใจจะมีความเอนเอียง ไม่สามารถให้ความเป็นธรรมแก่สังคมได้ ความเอนเอียงนี้พระพุทธเจ้าตรัสว่ามีสาเหตุมาจาก ๔ เรื่อง คือ ความรัก ความโกรธ ไม่พอใจ ความไม่รู้ไม่เข้าใจ และความกลัว

๓) ผู้นำต้องมีความรอบรู้ รอบรู้ทั้งเรื่องการบริหารงานและรอบรู้การบริหารคน อย่างน้อยที่สุดผู้ปกครองหรือผู้นำ ต้องมีคุณลักษณะที่เป็นองค์คุณแห่งความรู้ ๓ ประการคือ

๓.๑) มีสายตาวไกล สามารถมองทะลุปัญหาที่เกิดขึ้นได้ รู้จักเลือกคนเข้ามาช่วยบริหารราชการแผ่นดิน ให้เหมาะสมกับหน้าที่และความสามารถ ดังความที่ปรากฏในคัมภีร์โยธาสูตร^{๕๒} ได้กล่าวถึงความรอบรู้ไว้ ๔ ประเด็น คือ ๑) ผลาตินในหน้าที่ของตน ๒) เข้าใจถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ๓) สามารถแก้ไขปัญหานั้นให้ลุล่วงได้ด้วยดี ๔) สามารถฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ ได้ด้วยความเชื่อมั่น

๓.๒) ต้องเจตนาดี คือ เป็นผู้ที่มีความสามารถในการด้านการบริหารงานบ้านเมืองให้เป็นไปตามเป้าประสงค์ ทั้งที่เป็นผู้ที่เอาใจใส่ในหน้าที่การงานของตน ค้นหาวิธีที่จะทำให้การบริหารเป็นไปด้วยดี

^{๔๙} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๔.

^{๕๐} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕.

^{๕๑} พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๕/๓๓.

^{๕๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๘.

๓.๓) มีหลักมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ผู้ปกครองที่ดีจะต้องเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ เข้าได้กับคนทุกระดับ ทุกเพศ ทุกวัย

๔) มีคุณสมบัติของความเป็นผู้ใหญ่ที่ดีเป็นผู้มีหน้าที่บริหารบ้านเมืองจะต้องมีคุณสมบัติของความเป็นผู้ใหญ่ในพื้นฐานอย่างน้อย ๔ ประการ คือ^{๕๓} (๑) มีความรัก ความปรารถนาดีต่อประชาชน ความเห็นอกเห็นใจประชาชน (๒) ปฏิบัติหน้าที่ราชการบ้านเมืองเพื่อการปัดทุกข์บำรุงสุขให้ประชาชนโดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย (๓) รู้สึกชื่นชม เมื่อประชาชนได้บรรลุถึงเป้าหมายที่ประสงค์ และ (๔) อุเบกขา มีใจเป็นกลาง เทียงธรรม ไม่เข้าไปก้าวก่ายเรื่องราวต่างๆจนกระทั่งเสียระบบงานโดยส่วนรวม

ในพระพุทธศาสนาผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีนั้น จะต้องเป็นผู้มีศีลเพราะศีลเป็นของผู้มีปัญญา แต่ถ้าผู้นำและผู้ปกครองเป็นผู้ไม่มีศีลและปัญญาแล้วก็เป็นผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีไม่ได้ มีแต่ความเลวลง แม้แต่ญาติพี่น้องตลอดจนเพื่อนฝูงก็พากันรังเกียจ ในทางตรงข้ามแล้ว ผู้นำหรือผู้ปกครอง มีทั้งศีล ปัญญา และสุตะ อยู่ในตนแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์ในการเป็นผู้ที่ดี ญาติพี่น้องตลอดจนเพื่อนฝูงก็ให้ความเคารพด้วยความอ่อนน้อมอย่างแท้จริง

ดังนั้น ภาวะผู้นำที่เป็นเลิศจะต้องประกอบด้วยคุณธรรม จะต้องวางตัวอยู่ในกฎระเบียบอย่างเคร่งครัดในโสภณสูตร พระพุทธองค์ได้แสดงถึงคุณสมบัติของผู้นำหรือผู้บริหารไว้ว่า^{๕๔}

๑) วิยตุโต เป็นผู้มียปัญญา

๒) วินีโต เป็นผู้มียระเบียบวินัยดี

๓) วิสารโท เป็นผู้แก้แล้วกล้า

๔) พหุสุโต เป็นผู้มีความรู้ศึกษาทรงจำมาก

๕) อัมมานุธัมมปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติธรรม รักษาความถูกต้องในสิ่งที่ถูกต้อง

ผู้นำที่ประกอบด้วยคุณธรรม ๕ ประการดังกล่าวนี้ย่อมประสบความสำเร็จและได้รับการยกย่องนับถือ

ในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาตได้แสดงหลักธรรมสำหรับผู้นำไว้ ๖ ประการ คือ^{๕๕}

๑) ขมา คือ มีความอดทนต่อการปฏิบัติงานมีใจหนักแน่น ไม่ยอมตกในความชั่วไม่เกรงกลัวหรือมีอคติ ๔ เมื่อจะต้องตัดสินใจและไม่หวั่นไหวในโลกธรรม ๘

๒) ซาคริยะ คือ มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา มีความระมัดระวังไม่ประมาทในการปกครองชีวิตหน้าที่และการทำงาน

๓) อุฏฐานะ คือ มีความขยันหมั่นเพียรต่อหน้าที่การงาน

๔) สังวิภาคะ คือ มีอัธยาศัยดี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มีน้ำใจต่อผู้ร่วมงาน

๕) ทยา คือ มีจิตใจที่เอ็นดู รู้ใคร่ห่วงใยเอาใจใส่ผู้ร่วมงาน

๖) อิกขนา คือ เอาใจใส่ตรวจตรางานและหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบ

หลักธรรมที่ยกมาแสดงไว้เหล่านี้ ชี้ให้เห็นภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาที่มีแนวคิดหรือคำสอนเกี่ยวกับการใช้หลักธรรมกับการบริหารตามทฤษฎีพระพุทธรศาสนา

^{๕๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๑๕/๓๘๐.

^{๕๔} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗/๑๒.

^{๕๕} อัง.ปัญจก. (ไทย) ๒๒/๕๓/๕๖.

ผู้นำเป็นผู้ทำให้ศักยภาพที่แฝงอยู่ของมวลสมาชิกแสดงออกมาเป็นรูปธรรม ดังนั้นผู้นำจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเป็นผู้นำตามเป้าหมายแห่งพระพุทธศาสนา สิ่งที่สำคัญคือคุณธรรม หรือการประพฤติธรรมของผู้หน้านั้นเอง การปฏิบัติหน้าที่ของผู้ผู้นำไม่มีหลักเกณฑ์ตายตัว ผู้นำจึงต้องพิจารณาให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ความจำเป็นและท่าทีของผู้ร่วมงานตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีของสังคมนั้นๆ ผู้นำต้องเป็นผู้มีประสบการณ์ ทั้งทางด้านวิชาการ และด้านปฏิบัติอย่างเพียงพอ

สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนานั้นมีความสำคัญต่อระบบการปกครองที่ดี โดยนอกจากจะมองที่พฤติกรรมแสดงออกในลักษณะต่างๆ แล้วยังมองที่ลักษณะรูปร่างของบุคคลมาประกอบด้วย เพราะถือว่าสิ่งที่ปรากฏในปัจจุบัน คุณธรรมบางประการของผู้ผู้นำในทางพระพุทธศาสนาประกอบด้วยหลักธรรมต่างๆ มากมาย เพื่อใช้เป็นแนวทางปฏิบัติและเป้าหมายที่ชัดเจน ซึ่งผู้นำสามารถเลือกปฏิบัติได้ตามความพร้อม เหมาะสมกับอุปนิสัยและสติปัญญาของตนเอง สามารถปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ ได้อย่างเป็นระบบ มีคุณธรรมจริยธรรมในจิตใจมีความเอื้อเพื่อเกื้อกูลแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้ร่วมงาน และสามารถนำพาองค์กรให้มีความเจริญมั่นคงตลอดไป

บทบาทหน้าที่ภาวะผู้นำหลักที่สำคัญของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนนั้นประกอบด้านการพัฒนาจิตใจ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่หลักศาสนาธรรม ด้านสาธารณสงเคราะห์ และด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมเอกสารที่มีความสำคัญน่าสนใจอันเกี่ยวภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) ด้านการพัฒนาจิตใจ

ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสในด้านการพัฒนาจิตใจนั้น โดยยึดหลักการใช้ศาสนาธรรมของพระพุทธศาสนาพัฒนาจิตใจ ยึดหลักประชาธิปไตยพื้นฐานมาพัฒนาชุมชนและสังคมและยึดหลักการพึ่งพาตนเอง ช่วยเหลือซึ่งกันและกันตลอดจนการร่วมมือร่วมใจในการประกอบกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชนให้มีความสงบสุข สันติสุข แก่ชุมชนและสังคม นั้นเอง

การพัฒนาจิตใจ หมายถึง กระบวนการปลูกฝังเสริมสร้างเสริมความรู้สึกรู้สึกนึกคิด ความยึดมั่นที่จะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องดีงาม

การพัฒนาจิตใจ หมายถึง กระบวนการให้การศึกษาอบรมและส่งเสริมสุขภาพจิต สมรรถภาพจิตและคุณภาพจิตใจที่งาม การพัฒนาจิตใจกล่าวโดยผล เป็นการยกระดับจิตใจของคนให้สูงขึ้น จากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่งที่สูงขึ้น มีความหมายคล้ายกันกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นการยกระดับความเป็นอยู่หรือมาตรฐานการครองชีพของประชาชนให้สูงขึ้น ความแตกต่างกันก็คือการพัฒนาจิตใจเป็นเรื่องของนามธรรมที่มองเห็นยาก ส่วนการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเรื่องของรูปธรรมซึ่งมองเห็นได้ง่ายเราอาจจะแบ่งระดับการพัฒนาจิตใจของคนออกเป็น ๓ ระดับเช่นเดียวกันคือ จิตใจด้วยพัฒนา (under developed mind) จิตใจที่กำลังพัฒนา (developing mind) และจิตใจที่พัฒนาแล้ว (developed mind) การพัฒนาจิตใจจึงเป็นการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นจากระดับด้อยพัฒนาไปสู่ระดับกำลังพัฒนา จากระดับกำลังพัฒนาเป็นระดับพัฒนาแล้ว

พระพุทธเจ้าได้เปรียบบุคคลเหมือนบัว ๔ เหล่า จิตใจที่ด้วยพัฒนาอาจจะเป็นจิตใจของคนประเภทบัวใต้น้ำ ซึ่งยังติดโคลนตม อาจจะเป็นอาหารของเต่าปลา จิตใจที่กำลังพัฒนาอาจจะเป็นจิตใจที่กำลังพัฒนาของคนประเภทบัวที่ปริ่มน้ำหรือกำลังจะพ้นน้ำ ส่วนจิตใจที่พัฒนาแล้ว อาจจะเป็นจิตใจของคนประเภทบัวพ้นน้ำ

จิตใจที่ด้อยพัฒนาอาจจะเป็นจิตใจที่ต่ำทราม ตามพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ว่า จิตใจที่ต่ำทรามเป็นจิตใจที่อ่อนแอไม่กล้าและไม่อดทนที่จะเพียรพยายามสร้างสมความดีงาม ความเจริญความสำเร็จในทางที่ถูกต้องเป็นธรรม ดีแต่คิดจะให้ได้มาโดยสะดวกง่ายดายโดยไม่คำนึงถึงผิชอบชั่วดี จิตใจดังนี้ถ้าปล่อยให้มีขึ้นจนเคยชิน อย่างน้อยที่สุดก็ทำให้เป็นคนมักง่ายทำงานบกพร่องเสียหาย อย่างมากก็จะทำให้เป็นคนดันหน้าไร้ความอาย หยาบคาย ละโมบ ทำอะไรที่ไหนก็เกิดอันตรายที่นั่น

การพัฒนาจิตใจนั้น พระสงฆ์ควรมุ่งเน้นในการพัฒนาคุณภาพของประชาชนในชุมชนให้ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักพุทธธรรมอันดีงามเหมาะสมในทางพระพุทธศาสนา และควรเน้นคุณธรรม ๔ ประการ ตามกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน เพื่อให้หมู่มวลชนสมาชิกของชุมชนเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ที่ทำงาน หมู่บ้าน ชุมชน สังคมและประเทศชาติ ดังนี้

การเป็นผู้มีจริยธรรม คือ มีความเมตตา กรุณา มีความสำรวม มีสติรอบคอบ มีความ پاکเพียร อดทนอดกลั้น รู้จักครองตนโดยปราศจากอบายมุข มีความซื่อสัตย์สุจริตและจริงใจ ทั้งในทางการพูดและการกระทำ

การเป็นผู้มีวัฒนธรรม คือ มีจรรยาบรรณ รู้จักระเบียบปฏิบัติในวันสำคัญของชาติ เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา มีความสามัคคีและรู้จักการปรับตัว รวมทั้งมีความเชื่อในค่านิยมไทยที่ดีงาม

การเป็นผู้มีจิตใจใฝ่พัฒนา คือ มีจิตใจใฝ่ในการพัฒนาตนเองในด้านความสะอาด มีระเบียบวินัย รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ มีจิตใจใฝ่ในการพัฒนาครอบครัวในด้านขนานทำงานประหยัดและเลี้ยงชีวิตแต่พอดี และมีจิตใจใฝ่พัฒนาสังคม ในด้านมีใจเที่ยงธรรม มีอุดมการณ์ รู้จักเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

การเป็นผู้มีจิตใจใฝ่หาความรู้ ที่ เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพ ทั้งด้านกฎหมาย สุขภาพอนามัย การศึกษา อาชีพและการผลิต

คนเรานั้น สำคัญอยู่ที่ควรจะได้ปรารถนาที่จะพัฒนาตัวเองให้ดีขึ้นเป็นลำดับเพื่อให้ชีวิตเป็นสุข และเจริญรุ่งเรือง พระพุทธศาสนามีธรรมอยู่มากมายหลายชั้นอันพอเหมาะพอดีกับอัธยาศัยจิตใจของบุคคลประเภทต่าง ๆ สำหรับเลือกเฟ้นมาแนะนำสั่งสอนขัดเกลาความประพฤติปฏิบัติของบุคคลให้ดีขึ้นเจริญขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๕๖}

ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการพัฒนาจิตใจ ในโครงการพัฒนาหมู่บ้านของแต่ละชุมชนจะมีหลักการการพัฒนาจิตใจผสมผสานอยู่ด้วยกันเสมอ โดยเฉพาะในหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีการพัฒนา มาก ชาวบ้านจะมีระดับของการพัฒนาทางจิตใจที่สูงพอสมควร กล่าวคือ

ในด้านจริยธรรม ชาวบ้านในชุมชนมีการลดละเลิกอบายมุข เมื่อชาวบ้านมีสติไม่หลงอยู่ในการพนันหรือสุราเมรัย การทะเลาะวิวาท การประทุษร้ายต่อกัน การข่มขืน การลักขโมย หรือการก่ออาชญากรรมอื่น ๆ ก็แทบจะไม่มี พระสงฆ์ผู้นำทางพระพุทธศาสนามีบทบาทหน้าที่ในการชักชวนให้ชาวบ้านอยู่ในศีลธรรม มีความเพียรและรู้จักเสียสละเพื่อหมู่บ้าน

^{๕๖} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ถ้อยธรรมพระราชดำรัส, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐, หน้า ๔๗.

ในด้านวัฒนธรรม ชาวบ้านส่วนใหญ่มีจรรยาบรรณที่ดี ใครมาที่ซานเรือนก็ต้อนรับ เจริญด้วยไมตรีจิตและยกน้ำมาให้ดื่ม การแต่งกายสะอาดเรียบร้อย มีการคงไว้ซึ่งประเพณีอันดีงามในวันสำคัญของชาติ หรือยังเคร่งครัดในการร่วมประกอบพิธีกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา นอกจากนั้นชาวบ้านยังมีความเชื่อในการช่วยเหลือตนเอง การปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมของหมู่บ้าน และชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นระยะ การรับใช้ชาติด้วยการเข้ารับเกณฑ์ทหาร ความอดทนต่ออาชีพการทำงาน การเสียสละร่างกายและทรัพย์สินในการพัฒนาหมู่บ้านหรือพัฒนาชุมชนของตน

ในด้านการมีจิตใจฝั่พัฒนา ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีระเบียบและรักษาความสะอาด ดังจะสังเกตได้จากถนนหนทาง บริเวณสนามหน้าบ้านและใต้ถุนบ้าน ตลอดจนภายในบ้าน ครั้วและส้วม มีการเก็บเครื่องมือ เครื่องใช้ ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงและวัชพืชอย่างปลอดภัยจากเด็กเล็ก มีการกำจัดขยะและมูลสัตว์อย่างถูกวิธี ภาชนะใส่น้ำมีฝาปิดมิดชิด มีการใช้สอยทรัพย์สินและสิ่งของอย่างประหยัด ถนอมใช้ ดูแลรักษา ซ่อมแซมอยู่เสมอและมีการเข้าร่วมกลุ่มประกอบกิจกรรมกับชาวบ้านเป็นประจำ

ในด้านการมีจิตใจฝั่หาความรู้ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะอ่านออกเขียนได้ มีความสนใจในการศึกษาของบุตรหลาน ติดตามข่าวเกี่ยวกับการเกษตร การใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง การปกครอง ตลอดจนอาชีพการงานอื่น ๆ ที่พอจะเป็นรายได้ให้แก่ครอบครัว ชาวบ้านมีความเข้าใจในหลักโภชนาการและการรักษาสุขภาพอนามัยพอสมควรกับสภาพ^{๕๗}

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำด้านการพัฒนาด้านจิตใจของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ได้แก่การพัฒนาจิตใจของประชาชนให้มีความคิดที่ถูกต้องมีจิตใจฝั่พัฒนาโดยปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา มีวัฒนธรรมอันดีงามยึดมั่นในคุณธรรม ๔ ประการ ตามพระบรมราโชวาท เพื่อให้เกิดผล ๕ ประการ คือ ๑. มีความคิดที่ดี ๒. มีใจฝั่พัฒนา ๓. ยึดศาสนาเป็นหลัก ๔. รักษาวัฒนธรรมอันดีงาม ๕. ปฏิบัติตามคุณธรรมอันดีงาม ๔ ประการ อันเป็นแนวทางที่จะสามารถยกระดับจิตใจให้ประชาชนมีจิตใจฝั่พัฒนา และทั้งมีจิตใจฝั่ในการพัฒนาตนเองในด้านความสะอาด มีระเบียบวินัย รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ มีจิตใจฝั่ในการพัฒนาครอบครัวในด้านขนานงานประหยัดและเลี้ยงชีวิตแต่พอดี และมีจิตใจฝั่พัฒนาสังคม ในด้านมีใจเที่ยงธรรม มีอุดมการณ์ รู้จักเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม อันเป็นการพัฒนาแบบถาวรยั่งยืนสืบต่อไป

๒) ด้านการศึกษาสงเคราะห์

การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การที่พระสงฆ์และวัดจัดการเรียนการสอน หรือเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนนั้น เช่น การพัฒนาและการจัดการศึกษาสำหรับฆราวาส การสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน การจัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การจัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด และการจัดตั้งทุนสงเคราะห์นักเรียน รวมไปถึงการจัดการศึกษาให้กับชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ของวัด เป็นต้น

การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ตามประวัติและความเป็นมาของโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์นั้น โรงเรียนในประเทศไทยมีมากมายหลายประเภทด้วยกัน เป็นต้นว่า โรงเรียนอนุบาล โรงเรียนประถมศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา โรงเรียนพาณิชยการ ฯลฯ โรงเรียนที่กล่าวมาแล้วนั้นล้วน

^{๕๗} ศูนย์ส่งเสริมและประสานการเผยแพร่อุดมการณ์แผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง (ศธท.), อุดมการณ์แผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง : นโยบายและแนวการปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทวิคตอรี เพาเวอร์พอยท์ จำกัด, ๒๕๒๗), หน้า ๑๖ - ๒๗.

แต่เป็นที่ทราบของประชาชนโดยทั่วไปและประชาชนก็นิยมนำลูกหลานของตนเข้าเรียนเข้าศึกษาในโรงเรียนเหล่านั้นแทบทุกคน ทั้งนี้ก็เพราะรัฐบาลกำหนดไว้ว่า ประชาชนจะต้องได้รับการศึกษาอย่างต่ำประถมศึกษาปีที่ ๖ แต่มีโรงเรียนอีกประเภทหนึ่งที่ประชาชนไม่ค่อยจะรู้จักหรือรู้จักแต่ประชาชนที่มีความสนใจเท่านั้น แต่โรงเรียนที่ว่าก็เป็นที่รวมเอาเด็กเรียนตั้งแต่ระดับประถมศึกษาไปจนถึงระดับอุดมศึกษาเข้าเรียนเข้าศึกษาในโรงเรียนเดียวกันได้ โรงเรียนที่ว่านั้นก็คือ โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ซึ่งเป็นสถานที่อบรมกุลบุตรกุลธิดา ให้ตั้งมั่นอยู่ในขนบธรรมเนียม ประเพณี ศีลธรรม และวัฒนธรรมที่ดีงามของไทยเรา โดยเน้นกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เน้นการปฏิบัติพิธีกรรมเป็นหลัก นอกจากนี้ยังควรต้องเน้นการจัดกิจกรรมด้านอื่น ๆ โดยให้เด็กและเยาวชนที่มาร่วมการปฏิบัติกิจกรรมได้สร้างความคิดว่าวัดนี้เป็นของเรา จัดตั้งอยู่ตามวัดต่าง ๆ^{๕๘}

การศึกษาที่ภิกษุสงฆ์ได้ดำเนินการในปัจจุบัน ๔ ลักษณะ คือ^{๕๙}

๑) โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา วัดหรือมูลนิธิในวัดจัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลเด็กและเยาวชนที่ยากจนบางแห่งมีนักเรียนเฉพาะชาย-หญิง เรียนร่วมกับพระสงฆ์สามเณร ปัจจุบันโรงเรียนประเภทนี้ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน

๒) โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ตั้งตามพระราชประสงค์และอยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์ และอยู่ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ปัจจุบันมีจำนวน ๓ แห่ง คือ โรงเรียนวัดศรีจันทร์ จังหวัดสมุทรปราการ โรงเรียนวัดบึงเหล็ก จังหวัดนครพนม และโรงเรียนนันทบุรีวิทยา จังหวัดน่าน

๓) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งให้การศึกษอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชนสอนเฉพาะวันอาทิตย์ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์จัดตั้งขึ้นตามความคิดและการนำของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งนี้ เพื่อให้เด็กนักเรียนนักศึกษาได้ศึกษาเรียนรู้พระพุทธศาสนาในวันที่สถานศึกษาของทางฝ่ายราชอาณาจักรหยุดเรียนตามแบบสากล นอกจากจะสอนธรรมะแก่เด็ก ศูนย์แห่งนี้ยังได้ทบทวนวิชาสามัญที่เรียนตามหลักสูตรการศึกษาปกติของตนที่โรงเรียน เช่น วิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาอังกฤษ เป็นการชักจูงให้นักเรียนได้มาเรียนพุทธศาสนา

๔) ศูนย์อบรมเด็กก่อนวัยเรียน เป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อฝึกอบรมปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็ก ตลอดจนเตรียมความพร้อมด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา ส่งเสริมให้พระสงฆ์ได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมเพิ่มขึ้น และเป็นศูนย์ประสานความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้าน ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันก็ยังดำเนินการ เพื่อรับเด็กซึ่งเป็นบุตรหลานชาวบ้านที่อายุยังไม่ครบเกณฑ์การเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาตามกฎหมาย มาช่วยเลี้ยงฝึกหัดมารยาทให้คุ้นเคยกับวัดและพระตั้งแต่เด็กๆ สอนหนังสือง่าย ๆ เบื้องต้น ที่ไม่เกินกำลังของสมองที่เด็กจะเรียนได้และให้รู้จักสวดมนต์ ไหว้พระ เป็นต้น

^{๕๘} สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุณฺณโย), คู่มือวิทยากร อบรมพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส, (กรุงเทพมหานคร : อาหารการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๙๑.

^{๕๙} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺณโย), การคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๔๘ - ๔๙.

การศึกษาสงเคราะห์นอกจากจะจัดแก่เด็กและเยาวชนให้มีสถานที่เรียนหนังสือแล้ว ภิภษุสงฆ์ยังให้ความสงเคราะห์การศึกษาแก่เด็กและเยาวชนผู้กำลังศึกษาในสถานที่ศึกษาทั่วประเทศ อาทิ ตั้งทุนสนับสนุนการศึกษาแก่นักเรียนและนักศึกษาที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ทุกระดับชั้น ได้แก่ ชั้นประถมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา ช่วยพัฒนาสถานศึกษา ช่วยเหลืออุปกรณ์การศึกษาและช่วยเหลือเฉพาะบุคคลที่กำลังศึกษา วัดและพระสงฆ์จึงเป็นสถาบันที่มีส่วนในการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนของชาติในด้านการศึกษา เป็นสถานอบรมบ่มนิสัยเด็กและเยาวชนมาทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะเด็กที่ยากจนขาดคนดูแลและกำพร้าบิดา มารดา ก็ได้อาศัยสถาบันสงฆ์เป็นผู้อุปการะเป็นเหตุให้เด็กและเยาวชนได้ใกล้ชิดพระศาสนาและเป็นโอกาสให้พระสงฆ์ได้พัฒนาทรัพยากรของชาติตั้งแต่วัยเด็ก เพื่อจะได้เป็นผู้ใหญ่ที่พึงปรารถนาของสังคมต่อไป^{๖๐}

การศึกษาสงเคราะห์ ความหมายและความมุ่งหมายของการศึกษาสงเคราะห์ การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาประชากรของประเทศให้เป็นกำลังคนที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพในการรักษาความมั่นคงแห่งชาติ และสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศพระสงฆ์และคณะสงฆ์ไทยได้ทำหน้าที่จัดการศึกษา และให้การศึกษาก่อนคนไทยมาแต่อดีตเมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้นสภาพการณ์ต่าง ๆ ก็เปลี่ยนแปลงไปหน้าที่และความรับผิดชอบของพระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์ในด้านการศึกษาของสังคมไทยได้ลดน้อยลงจนเหลือแต่ด้านการศึกษาสงเคราะห์ คือการให้การสงเคราะห์แก่รัฐในการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนเช่นในปัจจุบันนี้

การศึกษาสงเคราะห์ ได้แก่ การดำเนินการช่วยเหลือให้เด็กและประชาชนได้ศึกษาวิชาการและวิชาชีพ ทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนของฝ่ายราชอาณาจักร เพื่อให้คนไทยทุกคนสามารถดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขและเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของประเทศ

๑. วัดที่มีโรงเรียนตั้งอยู่ เจ้าอาวาสควรจะให้ความอุปถัมภ์แก่โรงเรียน ครูอาจารย์ และนักเรียนตามกำลังความสามารถ เพื่อให้เด็กนักเรียนได้รู้คุณค่าของพระพุทธศาสนาเป็นการอบรมบ่มนิสัยให้นักเรียนได้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกที่ควร เป็นการแสดงออกซึ่งความเมตตาจิตของพระสงฆ์ที่มีต่อเยาวชน ครู อาจารย์

๒. ควรจัดวัดเป็นสถานที่ให้การศึกษา นอกโรงเรียนแก่ชาวบ้านในชุมชน เช่น ทำที่อ่านหนังสือพิมพ์ หรือสร้างห้องสมุดประชาชนไว้สำหรับหาความรู้

๓. นอกจากนี้ยังมีการศึกษาสงเคราะห์อื่นๆ ที่พระสงฆ์ควรสงเคราะห์ประชาชน เช่น

- ๓.๑ การสอนศีลธรรมแก่นักเรียน
- ๓.๒ การสอนธรรมศึกษา
- ๓.๓ การจัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด
- ๓.๔ การจัดตั้งทุนสงเคราะห์นักเรียน
- ๓.๕ การจัดหาอุปกรณ์การศึกษาให้
- ๓.๖ การตั้งทุนอาหารกลางวัน ฯลฯ

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗.

การสอนศีลธรรมแก่นักเรียน

๑. การศึกษาธรรมศึกษาตามหลักสูตรแม่กองธรรมสนามหลวงได้จัดให้มีขึ้น พร้อมกับศึกษานักธรรมระดับชั้นตรี โท และเอกของพระภิกษุสามเณร แต่ยังไม่เป็นที่แพร่หลายมากนักเพราะเหตุปัจจัยบางประการทำให้อัตราความสนใจของกลุ่มเยาวชนทั่ว ๆ ไปอยู่ในเกณฑ์ที่น้อย ทั้งนี้เนื่องจากขาดการสนับสนุนและส่งเสริมจากผู้บริหารและผู้รับผิดชอบทางฝ่ายรัฐ เอกชน สถาบันการศึกษา รวมทั้งขาดการประชาสัมพันธ์ติดต่อประสานงานระหว่างสำนักเรียนสำนักศาสนศึกษา กับสถาบันการศึกษาทั่วไป ทำให้การศึกษาแผนกธรรมที่กุลบุตรกุลธิดาผู้เป็นพุทธศาสนิกชนทุกระดับชั้นสมควรจะศึกษาเล่าเรียนไม่เจริญแพร่หลายเท่าที่ควร กลับมีอัตราการด้อยลงไปเป็นที่น่าวิตกจนกระทั่งคำว่า “ธรรมศึกษา” กำลังจะเลือนหายไปทุกขณะ

๒. ควรสนับสนุนส่งเสริมและจัดให้มีการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษาและเรือนจำเพื่ออนุเคราะห์สงเคราะห์เยาวชน นักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนทั่วไปที่เป็นพุทธศาสนิกชนให้เป็นผู้มีอัธยาศัยเพียบพร้อมด้วยคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมเป็นเครื่องอาภรณ์ประดับกายและใจอย่างแน่นแฟ้นมั่นคงเป็นศรีสง่าแก่พระพุทธศาสนาและประเทศชาติสืบต่อไป

การดำเนินการ

กฎหมายมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๔ และฉบับที่ ๕ (พ.ศ.๒๕๐๖) ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของพระสังฆาธิการหรือพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ อันได้แก่ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาสไว้ข้อหนึ่งว่า

การควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ให้ดำเนินการไปด้วยดี

การจัดการศึกษาให้แก่เด็กและประชาชนให้มีความรู้ขั้นอ่านออกเขียนได้ให้ทั่วถึงแบบโรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์นี้จัดได้ว่าเป็นการศึกษาสงเคราะห์เด็กและสาธารณสงเคราะห์ประการหนึ่ง และการจัดการศึกษาประเภทใดหรือระดับใดก็ตาม ถ้าสามารถจัดโดยวัดหรือพระสงฆ์ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการแล้วนับเป็นการทำให้เด็กหรือประชาชนได้ใกล้ชิดหรือเข้าวัดมากขึ้นมีศีลธรรมและเป็นคนโดยสมบูรณ์มากกว่าเด็กหรือประชาชนที่ไม่มีโอกาสศึกษา ดังนี้

๑. ให้เป็นโรงเรียนที่จัดขึ้นเพื่อการกุศล ไม่เก็บค่าธรรมเนียบการเรียนแต่อย่างใด
๒. ให้ใช้ชื่อโรงเรียนว่า “โรงเรียนวัด...”
๓. ให้สอนเด็กก่อนเกณฑ์บังคับตามกฎหมายทั้งชาย – หญิง อายุตั้งแต่ ๕ ปี ถึงย่างเข้าปีที่ ๘
๔. ให้พยายามสอนผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือให้มีความรู้ขั้นอ่านออกเขียนได้ด้วย
๕. ครูผู้สอน คือ พระภิกษุสามเณร และจะให้ฆราวาสเป็นครูช่วยสอนก็ได้
๖. ความมุ่งหมายของโรงเรียนคือ เตรียมให้เด็กพร้อมที่จะเข้าเรียนในการศึกษาภาคบังคับอบรมในด้านกิริยามารยาท และศีลธรรมตลอดจนสอนผู้ใหญ่ให้มีความรู้ขั้นอ่านออกเขียนได้
๗. ในขั้นต้นให้จัดตั้งอย่างน้อย อำเภอละ ๒ แห่ง

๓) ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม

พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ดินแดนที่เรียกว่า “ประเทศไทย” ในปัจจุบันนี้เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๕ โดยพระเถระ ๒ รูป คือ พระโสณเถระ และพระอุตตรเถระภายใต้การดำเนินนโยบายเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช ผลที่เกิดจากการดำเนินงานของพระเจ้าอโศกมหาราชในครั้งนั้น เป็นสาเหตุให้พระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายไปยังภูมิภาคต่างๆ ของโลก นอกเหนือจากชมพูทวีป ประเทศไทยเป็นภูมิภาคหนึ่งที่ได้รับผลจากการดำเนินงานครั้งนั้น ทำให้ดินแดนแห่งนี้เป็นดินแดนที่พระพุทธศาสนาได้ฝังรากลึกอยู่ในสังคมทุกระดับชั้น ประชาชนได้รับผลจากการหันไปนับถือพระพุทธศาสนามีหลักในการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นลักษณะการดำรงตนดูแลสังคมหรือกระทั่งช่วยเหลือประเทศชาติ สังคมมีความสงบร่มเย็นจนประเทศไทยได้รับการขนานนามว่า “เมืองพุทธ”

การเผยแผ่เป็นการสื่อสารเพื่อการพัฒนาบุคคลทางด้านจิตใจให้มีความเคารพเลื่อมใสยำเกรง ในพระรัตนตรัย น้อมนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติตามสมควรแห่งการปฏิบัตินั้น เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก เป็นศาสนาแห่งสันติภาพของโลกและสันติภาพแห่งโลกสากล สมดังพระดำริที่จะส่งพระอรหันต์สาวก ๖๐ รูป ออกไปเผยแผ่พุทธธรรมให้ชาวโลกได้รับรู้ จึงได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า จรณ ภิกขเว จาริกัม พุชชนหิตาย พุชชนสุขาย โลกานุกมปาย อตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสสาณัม แปลว่า ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงเที่ยวไป เพื่อประโยชน์ และความสุข แก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เหล่าทวยเทพและมนุษย์ และให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามที่พระองค์ทรงประสงค์ว่า ๓ ประการ คือ^{๖๑}

๑. ทิฏฐธรรมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน, ประโยชน์โลกนี้, ประโยชน์ขั้นต้น
๒. สัมปรายิกัตถะ คือ ประโยชน์เบื้องหน้าหรือในภพหน้า, ประโยชน์สูงขึ้นไป
๓. ปรมัตถะ คือ ประโยชน์สูงสุด, จุดหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน

การดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนาให้ศาสนทายาทและประชาชนได้รับทราบในทุกๆวิธีที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมแล้วน้อมนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การเทศนา การปลุกเสกในโอกาสและสถานที่ต่างๆทั้งในวัดและนอกวัด การบรรยายธรรมทางวิทยุและโทรทัศน์ การเผยแผ่ธรรมด้วยสื่อต่างๆ เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์หรือวีดีทัศน์ การกิจด้านนี้ ครอบคลุมถึงการที่วัดหรือพระสงฆ์จัดกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นในวัดโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแผ่ธรรมหรือต้องการให้ประชาชนได้เข้าวัดปฏิบัติธรรม หรือมุ่งเน้นสืบสานวัฒนธรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากหลักพระพุทธศาสนา การดำเนินการใดๆของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่เป็นไปเพื่อการเผยแผ่ธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งในวัดและนอกวัด ชื่อว่าการกิจด้านการเผยแผ่ทั้งสิ้น^{๖๒} การประกาศธรรมเป็นบทบาทที่สำคัญของสถาบันสงฆ์ การเผยแผ่พระธรรม

^{๖๑} พระพิพิธธรรมสุนทร(สุนทร ญาณสุนทรโร), คม ชัด ลึก เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสียง เชียง, ๒๕๔๓), หน้า ๔๑.

^{๖๒} กรมการศาสนา, ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๙.

คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ด้วยอาศัยความเมตตาและกรุณาของพระสงฆ์ งานเผยแผ่ที่พระสงฆ์ทำกันอยู่ทั่วไปในปัจจุบันมีดังนี้^{๖๓}

๑) งานพระธรรมทูต ดำเนินงานโดยใช้มติมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานพระธรรมทูตภายในประเทศ พ.ศ. ๒๕๐๘ โดยจัดพระสงฆ์ผู้สมัครบำเพ็ญประโยชน์แก่พระศาสนา ออกไปจาริกเผยแผ่หลักธรรมแก่ประชาชนทั่วประเทศ เป็นงานที่นำพุทธบริษัทและประชาชนทั่วไปให้เกิดความคิดถึงคุณค่าของธรรมและความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติธรรมสามารถนำธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกวิธีและถูกต้อง รวมทั้งสามารถใช้ธรรมแก้ปัญหาต่างๆ ในด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครองและสิ่งแวดล้อม และงาน พระธรรมทูต เป็นงานพัฒนาทรัพยากรบุคคลและเป็นงานที่เป็นรากฐานแห่งความมั่นคงของประเทศชาติ แนวการปฏิบัติงานของพระธรรมทูต ได้แก่ การเทศน์ การบรรยาย การสนทนา ธรรมีกถา นำฝึกสมาธิ นำเป็นพุทธมามกะ เยี่ยมเยียน นำพัฒนาท้องถิ่น สาธิตและนำจัดกิจกรรม

๒) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) เป็นกิจกรรมของคณะสงฆ์ไทย ตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘ มีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบลลงสู่หมู่บ้าน โดยให้พระสงฆ์ในชนบทมีบทบาทและเป็นแกนนำในการส่งเสริมวัดให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนนั้น

๓) งานอบรมจริยธรรมนักเรียน ข้าราชการและประชาชน เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมมีทัศนคติที่ดีต่อสถาบันพระพุทธศาสนา สามารถปฏิบัติตนตามหน้าที่ของชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม และน้อมนำพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำ เพื่อพัฒนาตนเองและสังคม

๔) งานบรรพชาสามเณรฤดูร้อน เป็นการจัดบรรพชาเยาวชนชายอายุตั้งแต่ ๑๐ ปี เพื่อใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ในการศึกษาธรรมในช่วงปิดฤดูร้อนประมาณเดือนเมษายน

๕) การส่งเสริมหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ เป็นหน่วยสงเคราะห์ที่วัดและประชาชนจัดให้มีขึ้นในวัด ในหมู่บ้านเพื่อฝึกอบรมด้านความรู้ ความประพฤติและจิตใจ โดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่ฝึกอบรมสั่งสอนและบริหารงานทั่วไปของหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ เรียกพุทธมามกาจารย์ แบ่งเป็น ๓ คณะ คือ คณะประณมพุทธมามกะ ได้แก่ เด็กอายุ ๗-๑๐ ขวบ คณะมัธยมพุทธมามกะ ได้แก่ เด็กอายุ ๑๑-๑๕ ขวบ คณะอุดมพุทธมามกะ ได้แก่ เด็กอายุ ๑๖-๑๘ ปี

๖) การเผยแผ่ทางสื่อมวลชน เป็นการดำเนินการโดยเผยแผ่ทางวิทยุ โทรทัศน์ วารสาร นิตยสารเผยแผ่ธรรมและการเผยแผ่ในต่างประเทศ อาจมีการตั้งวัดในต่างประเทศ

๗) การเผยแผ่ตามศักยภาพของวัด เป็นโครงการที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาคุณภาพชุมชนตามศักยภาพของวัด ได้แก่ โครงการอุทยานการศึกษา การจัดสวนสมุนไพรในวัด โครงการลานวัด ลานใจการกีฬา เป็นต้น

การเผยแผ่พุทธธรรมในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้ามีวิธีดำเนินการในการประสานมนุษย์สัมพันธ์โดยตระหนักในเหตุ ๓ ประการ อยู่เสมอ และในทุก ๆ กรณีที่พระพุทธองค์ทรงดำเนินการ คือ ๑) ทรงค้นหาพื้นเพเดิมของเขา ๒) ทรงวิจัยถึงความต้องการของเขา ๓) ทรงรู้วิธีเข้าถึงจิตใจของเขา

^{๖๓}บุญศรี พานะจิตต์, ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดสวนแก้ว อำเภอ บางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑.

จึงกล่าวได้ว่าการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้าทำกันหลายรูปแบบ เช่น การแสดงธรรม การสนทนาธรรม การแนะนำสั่งสอน กาปฏิบัติตนให้เป็นที่น่าเลื่อมใส และการตอบปัญหาข้อข้องใจสงสัย เป็นต้น โดยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประทานแม่แบบ (หลัก) ในการปฏิบัติ(การแสดงธรรม)ให้มีเหตุผลต่อเนื่องกันไป โดยลำดับ ชี้แจงให้เข้าใจชัดเจนในแต่ละประเด็น แสดงธรรมด้วยจิตเมตตา มุ่งให้ประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ แสดงธรรมไม่ยกตนข่มท่าน และไม่เสียดสีข่มผู้อื่น ให้เกิดความกระตือรือร้น

ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนมุ่งประโยชน์ต่อมหาชน สอนด้วยเหตุผล เป็นศาสนาที่มีในโลก ที่องค์ผู้ประดิษฐานและผู้เผยแผ่ ไม่ได้สอนให้เชื่ออย่างมง่าย พระพุทธเจ้าได้ตรัสอยู่เสมอว่า ให้คิดตรองตรองเสียให้ถี่ถ้วน แล้วจึงเชื่อ ให้เชื่อภายหลังที่เข้าใจเหตุผลดี ไม่ใช่ให้เชื่อเสียก่อน แล้วจึงเข้าใจภายหลังหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนานั้นอยู่ที่เหตุผล ผลทุกประการย่อมมาจากเหตุ ถ้าไม่มีเหตุก็ไม่มีผลด้วยเหตุดังนี้บทบาทการเผยแผ่มีเหตุผลที่ดี จึงประกาศให้ทราบ มีลักษณะอะลุ่มอล่วย แสดงถึงการมีใจกว้าง ไม่ผูกมัดผู้อื่นด้วยความคิดของตนอีกทั้งการเผยแผ่พุทธธรรมนับว่าเป็นหัวใจของการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้วัฒนาสถาพร งานเผยแผ่ที่พระสงฆ์ทำกันอยู่ทั่วไปในปัจจุบันมี ดังนี้^{๒๔}

๑. งานพระธรรมทูต เป็นงานที่นำพุทธบริษัทและประชาชนทั่วไปให้เกิดความคิดถึงคุณค่าของธรรมะ และความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติธรรม สามารถนำธรรมะมาใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างวิธีและถูกต้องรวมทั้งสามารถแก้ปัญหาต่างๆในด้านเศรษฐกิจสังคมการปกครองและสิ่งแวดล้อมประเทศชาติแนวทางการปฏิบัติงานของพระธรรมทูต ได้แก่ การเทศน์ การบรรยายการสนทนา ธรรมิกานาฝึกปฏิบัติ นำเป็นพุทธมามกะ เยี่ยมเยียน นำพัฒนาท้องถิ่น สาธิตและนำจัดกิจกรรม

๒. หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) เป็นกิจกรรมของคณะสงฆ์ไทย ตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘ มีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบลลงสู่หมู่บ้าน โดยให้พระภิกษุในชนบทได้มีบทบาทเป็นแกนนำในการส่งเสริมวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนพัฒนาท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนนั้น ๆ

๓. งานอบรมจริยธรรมนักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ เพื่อมุ่งให้นักเรียนมีทัศนคติที่ดีต่อสถาบันพระพุทธศาสนา สามารถปฏิบัติตนตามหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและน้อมนำหลักพุทธธรรมไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อพัฒนาตนเองและสังคม

๔. การเผยแผ่ทางวิทยุและโทรทัศน์

๕. วารสาร นิตยสารเผยแผ่ธรรม

๖. งานเผยแผ่ต่างประเทศ

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในด้านการเผยแผ่นั้นเป็นภาระหน้าที่อันสำคัญยิ่งของพระสงฆ์ เพราะการเผยแผ่หลักธรรมพระพุทธศาสนาเป็นการประกาศพระสัจจธรรมเป็นบทบาทภาวะผู้นำหน้าที่ที่สำคัญของคณะสงฆ์ การเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ด้วยอาศัยความเมตตาและกรุณาของพระสงฆ์ งานเผยแผ่ที่พระสงฆ์นั้นจึงเป็นการทำเพื่อสงเคราะห์แก่ประชาชน ๆ จะได้นำหลักธรรมอันดีงามเหมาะสมไปปรับ

^{๒๔} ปิ่น มุทุกันต์, มุมสว่าง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๓), หน้า ๒๐๕ - ๒๐๖.

ประยุกต์ใช้ในการดำเนินวิถีชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสมจึงเกิดประโยชน์สุขทั้งในส่วนของตนเอง ประโยชน์สุขในส่วนรวมกับชุมชน และสังคมประเทศชาติ

๔) งานสาธารณสงเคราะห์

งานสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การดำเนินกิจการเพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์การช่วยเหลือเกื้อกูล หรือการอุดหนุนจนเจือสถานทีซึ่งเป็นสาธารณสมบัติแก่ประชาชนทั่วไป เช่น การจัดกิจกรรมของวัดให้เป็นไปด้วยดี คือ เจ้าอาวาส หรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ต้องมีการตื่นตัว เป็นคนไม่อยู่เปล่า ไม่กินเปล่า ต้องบำเพ็ญตนเป็น “อรรถถาจารย์บุคคล” คือ เป็นคนทำประโยชน์ ทั้งแก่ตนเองและแก่ส่วนรวมโดยการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งภายในวัด และภายนอกวัดเพื่อเป็นประโยชน์แก่ประชาชนทั้งหลายอันเป็นการแสดงภาพพจน์ที่ดีงามให้ประชาชนทั้งหลายเกิดทัศนคติที่ดีต่อพระสงฆ์ “พระสงฆ์ไม่ละทิ้งประชาชน”

การสาธารณสงเคราะห์ เป็นงานในส่วนไม่ว่าจะเป็นการก่อสร้างถนนทำสะพาน ศาลาพักผ่อนงานนี้จะมี อดบ. เข้ามาทำหน้าที่ ส่วนที่คณะสงฆ์จะช่วยสังคมได้ เช่นการช่วยเหลือผู้ยากไร้เพราะถูกไฟไหม้บ้าน การจัดหน่วยบรรเทาสาธารณภัยหรือการจัดการให้ฟรีในพิธีงานศพ ไม่เก็บค่าน้ำค่าไฟไม่เก็บค่าเจ้าพนักงาน หากเขามีศรัทธาก็จะทำบุญ ส่วนนี้ก็จะช่วยบรรเทาทุกข์ให้กับชาวบ้านที่เป็นพุทธศาสนิกชนได้ ตลอดทั้งให้การช่วยเหลือสังคมทั้งภายในวัดและนอกวัด ภายในวัด เช่น อำนวยความสะดวกแก่ผู้มาพึ่งมาทำบุญที่วัดให้เหมาะสมและวัดต้องสะอาด สะดวกสบาย ภายนอกวัด เช่น สงเคราะห์ช่วยเหลือชาวบ้านที่มีทุกข์เท่าที่จะทำได้ย៉ำนิ่งดูตาย^{๖๕} การช่วยเหลือสังคมในด้านต่าง ๆ การจัดกิจการอันเป็นประโยชน์ เป็นกิจกรรมที่วัดหรือพระภิกษุสงฆ์ดำเนินการเพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ในด้านสังคมสงเคราะห์ ทั้งการสงเคราะห์บุคคล และสาธารณสงเคราะห์ แยกโดยลักษณะมี ๔ ประการคือ^{๖๖}

๑) การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเองซึ่งกิจอย่างใดอย่างหนึ่งมีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจการหน่วยอบรมประจำตำบลกิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน จัดอบรมวิชาชีพให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น เป็นต้น

๒) การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐหรือของเอกชนหรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการ และการนั้นเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาตำบล ขุดสระน้ำขนาดใหญ่เพื่อเป็นแหล่งอุปโภคและเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ อนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม การจัดหาทุนเพื่อการสงเคราะห์และอื่นๆ

๓) การเกื้อกูลสาธารณสมบัติสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การสร้างถนน ขุดลอกคูคลอง สร้างโรงพยาบาลและจัดซื้อเครื่องมือแพทย์ สร้างการประปา สร้างเครื่องกำเนิดไฟฟ้าปลูกต้นไม้ และอื่นๆ

^{๖๕} พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ มุสสุธมโม), สารภาค ๑๕, (กาญจนบุรี : สำนักพิมพ์ธรรมเมธี, ๒๕๔๘), หน้า ๒๕.

^{๖๖} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณโณ), การคณะสงฆ์และพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๖๑ – ๖๒.

๔) การเกื้อกูลประชาชนหรือสรรพสัตว์ ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนในการคอยช่วยเหลือ เช่น จัดตั้งหน่วยอาสาสมัครบรรเทาสาธารณภัย ช่วยเหลือประชาชนทั้งด้านไฟไหม้และน้ำท่วมพร้อมมอบเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ผู้ประสบภัย หรือในยามปกติก็ตั้งกองทุนทำอาหารเลี้ยงเด็กกำพร้าและเด็กด้อยโอกาส หรือกระบวนการสงเคราะห์ปวงชนผู้ประสบภัยพิบัติจากวินาศภัย อุบัติเหตุ และสาธารณภัยซึ่งได้แก่ภัย คือ ความยากจน ความเจ็บไข้ งานสาธารณสงเคราะห์เป็นงานเกี่ยวกับการสงเคราะห์ชุมชนและสังคม โดยมีวัดและพระภิกษุสามเณรเป็นแกนนำได้แก่ โครงการอุปสมบท และบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร และวัดที่ประสบภัยขาดแคลน วัดเจ้าอาวาส พระภิกษุ เป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุม อบรมเยาวชน และประชาชนด้านอาชีพต่าง ๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การออมทรัพย์ให้สถานที่ที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การสนับสนุนทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนการช่วยเหลือผู้วยยากไร้^{๒๖๗}

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในงานสาธารณสงเคราะห์เป็นหน้าที่อันจำเป็นอย่างยิ่งที่พระสงฆ์จะต้องให้การช่วยเหลือสงเคราะห์แก่ประชาชนและสังคม เพราะพระสงฆ์ถือได้ว่าเป็นแกรนหลักเป็นที่พึ่งพิงในการสงเคราะห์ประชาชนเกือบจะทุก ๆ ด้านที่ถูกต้องเหมาะสมและไม่ขัดกับพระธรรมวินัย และกฎหมายบ้านเมือง และที่สำคัญทั้งพระสงฆ์และวัดเป็นส่วนหนึ่งของสังคม พระสงฆ์อยู่ได้ก็ต้องพึ่งบ้านและบ้านอยู่ได้ก็ต้องพึ่งพระสงฆ์และวัด พระสงฆ์และวัดเป็นศูนย์กลางของสังคม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน เมื่อประชาชนเดือดร้อนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์จะต้องจัดการสงเคราะห์ช่วยเหลือ การสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์

๕) การส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม

สถาบันสงฆ์และศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นสิ่งที่คู่มากับสังคมไทย ทำให้เกิดเอกลักษณ์ของความเป็นไทย และมรดกที่สำคัญ ซึ่งเป็นความภูมิใจ แสดงถึงเกียรติภูมิ ศักดิ์ศรีของไทย ดังจะเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติยังบรรจุความสำคัญของวัฒนธรรม คุณธรรม จริยธรรม ไว้ในการแก้ปัญหาของชาติ ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ ของคนไทยทุกคนต้องร่วมใจอนุรักษ์ ฟื้นฟูเผยแพร่มรดกศิลปวัฒนธรรมที่ดีงามนี้สืบไป ความสำคัญของการ สืบทอดวัฒนธรรม

ความสำคัญของการอนุรักษ์สืบทอดศิลปวัฒนธรรม

ศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตของคนในสังคมไทย ทั้งยังเป็นเครื่องวัดความเจริญหรือความเสื่อมของสังคม ซึ่งมีผลต่อความก้าวหน้าของประเทศ เพราะประเทศจะเจริญหรือไม่นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับ การ พัฒนาของคนในสังคม จากแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่กล่าวถึงการพัฒนาประเทศให้ เจริญก้าวหน้า นั้น สังคมต้องมีคุณภาพ จากการพัฒนาคนในสังคม ปรากฏผลได้ดังนี้

๑. เป็นสังคมคุณภาพ หมายถึง สังคมไทยต้องพัฒนาคนในสังคมทุกด้าน ทั้งด้านความรู้ ทักษะมีการดำเนินชีวิตที่ดี โดยยึดหลักความพึงพอเพียง ความพอดี และสามารถพึ่งตัวเองได้

^{๒๖๗}ไพฑูริย์ เสียงก้อง, “หลักการบริหารวัด”, วัดพัฒนา ๔๔, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๔), หน้า ๒๖.

๒. เป็นสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ โดยคนไทยสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิตให้เป็นคนคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น เป็นผู้ที่มีเหตุผล ร่วมใจกันพัฒนาภูมิปัญญาไทย ควบคู่กับการอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น

๓. เป็นสังคมที่มีความเอื้ออาทรต่อกัน โดยต้องปลูกฝังให้คนไทยเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม และมีค่านิยมที่ถูกต้อง พึ่งพาอาศัยกัน มีความรู้รัก รู้สามัคคี ภูมิใจในความเป็นไทย รักษาสถาบันที่สำคัญของสังคมไทยสืบต่อไป

ความหมายของศิลปะและวัฒนธรรม

ศิลปะและวัฒนธรรม (Art and Culture) หมายถึง ผลงานสร้างทางศิลปะและพุทธิปัญญา ทุกแขนง เป็นสิ่งที่มีการสร้างสรรค์เพิ่มเติมจากธรรมชาติ ซึ่งอาจอยู่ในลักษณะรูปธรรมหรือนามธรรม ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมหลวงหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น และมีการสืบทอดมาเป็นเวลาช้านาน โดยแสดงออกถึงความเจริญงอกงามและความมีศีลธรรมอันดีของมนุษย์

ศิลปะ หรือ ศิลป ทั่วไปแล้วจะหมายถึงการกระทำหรือขั้นตอนของการสร้างชิ้นงาน ศิลปะ ศิลปะเป็นคำที่มีความหมายกว้าง แต่ส่วนใหญ่แล้วจะมีความหมายเกี่ยวกับการสร้างสรรค์สุนทรีย์ภาพด้านต่าง ๆ งานศิลปะ จะรวมถึงชิ้นงานหลาย ๆ ชนิดโดยผู้สร้างตั้งใจสร้างชิ้นงานเพื่อสื่อสาร สื่ออารมณ์ หรือใช้สัญลักษณ์เพื่อให้ผู้ชมชิ้นงานตีความ ผู้สร้างงานศิลปะ มักเรียกโดยรวมว่า ศิลปิน

ศิลปะอาจรวมไปถึงงานในรูปแบบต่างๆเช่น งานเขียน บทกวี การเต้นรำ การแสดงดนตรี งานประติมากรรม ภาพวาด-ภาพเขียน หรือ อื่น ๆ อย่างไรก็ตามส่วนใหญ่แล้วศิลปะ หมายถึงงานทางทัศนศิลป์ได้แก่ ภาพวาด-ภาพเขียน งานประติมากรรม งานแกะสลัก รวมถึงงานแบบ Conceptual Art และ Installation Art ในบางตำราแบ่งศิลปะซึ่งเรียกว่า วิจิตรศิลป์(Fine Art) ออกเป็น ๕ ประเภท

๑. จิตรกรรม (Painting) การพิมพ์ภาพ (Printing)
๒. ประติมากรรม (Sculpture)
๓. สถาปัตยกรรม (Architecture)
๔. วรรณกรรม (Literature)
๕. คีตกรรม ดนตรีและนาฏศิลป์ (Music & Dramatic Art)

วัฒนธรรม คือ ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน

วัฒนธรรม ในทางวิทยาการหมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต ตรงกับภาษาอังกฤษคำว่า (The way of life) ซึ่งเป็นพฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้น ด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน

วัฒนธรรม มาจากภาษาบาลีบวกกับภาษาสันสกฤต ซึ่งคำว่า “วฒฺน” ในภาษาบาลีคือความเจริญส่วนคำว่า “ธรม” ในภาษาสันสกฤตหมายถึงความดี พอเอาสองคำมารวมกันจึงได้คำว่า “วฒฺนธรม” หมายถึงความดีอันจะก่อให้เกิดความงอกงามที่เป็นระเบียบเรียบร้อย ประเภทของวัฒนธรรมเราสามารถแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. วัฒนธรรมทางวัตถุ คือ เครื่องมือเครื่องใช้ ที่มนุษย์ใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อความสุขทางกาย อันได้แก่ ยวดยานพาหนะ ที่อยู่อาศัย ตลอดจนเครื่องป้องกันตัวให้รอดพ้นจากอันตรายทั้งปวง

๒. วัฒนธรรมทางจิตใจ เป็นเรื่องเกี่ยวกับเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของมนุษย์ เพื่อให้เกิดปัญญาและมีจิตใจที่งดงาม อันได้แก่ ศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม คติธรรม ตลอดจนศิลปะวรรณคดี และระเบียบแบบแผนของขนบธรรมเนียมประเพณี

พระยาอนุมานราชธน ปราชญ์ด้านวัฒนธรรม ให้ความเห็นไว้ว่า “วัฒนธรรมจะเปลี่ยนไปเป็นความเจริญ อยู่ที่คนในสังคมมีปัญหาความสามารถค้นพบสิ่งที่มีอยู่แล้วแต่ยังเร้นอยู่ และประดิษฐ์เสริมสิ่งใหม่บนรากฐานสิ่งเก่า เพื่อรักษาเสถียรภาพและบุคลิกของสังคมตนเองไว้ การเปลี่ยนแปลงไปข้างหน้าเท่านั้นที่จะทำให้วัฒนธรรมมีเสถียรภาพ เรียกว่าวัฒนธรรมมีพลวัต และในการเคลื่อนที่ไปนั้น หากไม่มีการสลัดของเก่าที่ไม่สอดคล้องแล้วทิ้งไปเสียบ้าง พร้อมกับต่อเติมเสริมแต่งสิ่งใหม่เข้าไป ก็จะทำให้วัฒนธรรมเกิดอาการล่า และเสื่อมไป จนในที่สุดก็จะมี การตัดทิ้งวัฒนธรรมของตนเสีย แล้วรับเอาวัฒนธรรมอื่นเข้ามาแทนที่ เป็นผลให้สังคมนั้นต้องสูญเสียบุคลิกลักษณะของตนในที่สุด” มิติทางวัฒนธรรมสามารถใช้เป็นพลังสำคัญของการพัฒนาประเทศ โดยการนำอัตลักษณ์หรือความเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งไม่ใช่การหวงคืนสู่อดีตแต่เป็นการกลับไปสู่รากเหง้าของตนเพื่อที่จะก้าวต่อไปข้างหน้าอย่างมั่นใจว่าคนนั้นจะไม่สูญเสียอัตลักษณ์ วัฒนธรรมในแต่ละชุมชนก็ไม่ใช่อยู่ที่การปฏิบัติต่อเนื่องกันมาเท่านั้น หากอยู่ที่จิตใจการมีส่วนร่วมและการเห็นคุณค่า โดยใช้ปัญญา ทำการฟื้นฟู ประยุกต์ และประดิษฐ์นวัตกรรมบนฐานรากของการอนุรักษ์

การอนุรักษ์

การอนุรักษ์ (Conservation) ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ คือการ รักษาให้คงเดิม (การอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติก็คือ การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ใช้ได้นานที่สุด เกิดประโยชน์มากที่สุด และสูญเสียน้อยที่สุด การอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมคือ การรู้จักรักษาไว้มิให้สูญหายไปหรือให้อยู่ในสภาพคงเดิม)

การอนุรักษ์ ความหมายทางกระบวนการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม เริ่มจากการศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัย ในทางวิชาการหลากหลายสาขาที่เกี่ยวข้องในลักษณะสหวิชาการ ข้อเสนอแนะเงื่อนไขต่าง ๆ ที่นำไปสู่การเลือกสรรวิธีการที่ดีที่สุดเหมาะสมที่สุด ในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานและมรดกทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องแต่ละประเภท แต่ละแหล่ง ให้มั่นคง เป็นแหล่งเรียนรู้ และตอบสนองประโยชน์ต่อสังคมปัจจุบัน ซึ่งเนื้อหาประกอบด้วย

๑ การศึกษาวิจัย เฉพาะทาง

๒ การดำเนินการอนุรักษ์ ในระดับต่าง ๆ เช่น การป้องกันการเสื่อมสภาพ การสงวนรักษา การบูรณะ การปฏิสังขรณ์ การประยุกต์ใช้สอย การฟื้นฟู การทำใหม่ การจำลองแบบ การบำรุงรักษาและการดูแลรักษา

๓ การอนุรักษ์เมือง ย่าน และชุมชนประวัติศาสตร์

๔ การอนุรักษ์ภูมิทัศน์

๕ การอนุรักษ์มรดกสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่น

๖ การอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี / แหล่งประวัติศาสตร์

๗ สภาพโดยรอบที่สัมพันธ์กับมรดกวัฒนธรรม

๘ การสื่อความหมาย

๙ การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณสถานที่เกี่ยวข้อง

๑๐ การอนุรักษ์ หมายถึง กระบวนการต่างๆ ที่ดูแลรักษาโบราณสถานนั้นไว้ให้คงคุณค่าความสำคัญทางวัฒนธรรมต่อไป

๑๑ การบำรุงรักษา หมายถึง การดูแลป้องกันวัสดุและบริเวณโดยรอบโบราณสถานนั้น ๆ อย่างต่อเนื่อง ซึ่งต่างจากการซ่อมแซมตรงที่การซ่อมแซมจะเกี่ยวข้องกับการปฏิสังขรณ์และการบูรณะ

๑๒ การสงวนรักษา หมายถึง การดูแลรักษาโครงสร้างของโบราณสถานไว้ตามสภาพเดิมและชะลอความเสียหายที่จะเกิดขึ้น

๑๓ การปฏิสังขรณ์ หมายถึง การทำให้โครงสร้างของโบราณสถานกลับคืนสู่สภาพเดิมโดยนำสิ่งที่เพิ่มเติมขึ้นมาออกไปหรือรวบรวมส่วนประกอบที่เหลืออยู่ให้กลับสู่สภาพเดิมโดยไม่ใช้วัสดุใหม่

๑๔ การบูรณะ หมายถึง การซ่อมแซมให้เหมือนเดิมโดยต่างจากปฏิสังขรณ์ตรงที่ใช้วัสดุที่ทำขึ้นมาใหม่

๑๕ การปรับปรุง การปรับเปลี่ยน หมายถึง การปรับปรุงพื้นที่ให้เหมาะแก่การใช้งานที่มีอยู่หรือที่จะมีขึ้น

๑๖ การใช้การอนุรักษ์ หมายถึง หน้าที่ของโบราณสถานรวมถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโบราณสถาน

๑๗ การใช้งานที่เหมาะสม หมายถึง การใช้พื้นที่ที่ตระหนักถึงความสำคัญทางวัฒนธรรมของโบราณสถาน เช่นการใช้งานที่ไม่มีผลกระทบหรือมีผลกระทบต่อความสำคัญทางวัฒนธรรม

๑๘ การสื่อความหมาย คือ การอธิบายว่าโบราณสถานมีความสำคัญอย่างไร สื่ออะไรทำให้ระลึกถึงอะไรหรือแสดงออกถึงสิ่งใด

๑๙ การตีความ หมายถึง การนำเสนอความสำคัญทางวัฒนธรรมของโบราณสถานในทุกรูปแบบ

พระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้นำในการรักษามรดกทางวัฒนธรรม พึงควรมีแนวทางในการดูแลปกป้องและอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรม จากอดีตจนถึงปัจจุบันนั้นเป็นสิ่งขอกซึ่งเป็นประจักษ์พยานของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ พระสงฆ์มีบทบาทหน้าที่สำคัญในวิถีชีวิตร่วมสมัยที่สาธารณชนจะต้องเข้าถึงรับรู้ได้ การที่จะปกป้องคุ้มครองและอนุรักษ์หลักฐานทางกายภาพของโบราณสถานที่ยังคงอยู่ จิตวิญญาณขนบธรรมเนียมที่สืบทอดรวมทั้งบริบทที่เกี่ยวข้องในภาพรวมทั้งหมดได้นั้น จะต้องสร้างความเข้าใจและทำให้เกิดความตระหนักในคุณค่าความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมในกลุ่มประชาชนในท้องถิ่นและผู้มาเยือนด้วยลักษณะที่มีความสมดุลและปรับใช้ตามสถานภาพที่เป็นอยู่ลักษณะเฉพาะของทั้งมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรม มีระดับของความสำคัญที่แตกต่างกัน ในขณะที่บางแหล่งมีคุณค่าความสำคัญอย่างยิ่งในระดับโลก ก็ยังมีแหล่งอื่นๆ ที่มีคุณค่า

เพียงในระดับชาติ ระดับภูมิภาค และระดับท้องถิ่น การสื่อความหมายต่างๆ จะต้องนำเสนอถึงความแตกต่างของระดับความสำคัญนี้แก่ประชาชนในท้องถิ่นและผู้มาเยือนด้วยวิธีการใช้สื่อรูปแบบการศึกษาและเทคโนโลยีในปัจจุบันที่มีความเหมาะสมกิจกรรมการสื่อความหมายนี้จะต้องสนับสนุนให้สาธารณชนได้ตระหนักถึงคุณค่าและให้ความร่วมมือช่วยเหลืออันจะส่งผลให้มรดกทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมดำรงอยู่สืบต่อไป^{๖๘}

จากแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ และผลการศึกษาของนักวิชาการต่างๆ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ประมวลแนวคิดหลักเกี่ยวกับภาวะผู้นำ เพื่อการพัฒนาความคาดหวังของพระสงฆ์ต่อภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสวัดในอำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีแนวคิดหลักที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปได้ตามตารางที่ ๒.๓ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๒.๓ แนวคิดหลักที่นักวิชาการและนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต) (๒๕๔๗, หน้า ๕๒.)	๑. สงฆ์ผู้นำสังคม เป็นภาวะผู้นำคือความมีคุณธรรม ๒. คุณสมบัติในการริเริ่มสิ่งใหม่ ๓. เป็นผู้เสียสละ กล้าคิด กล้าพูด กล้าทำในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมก่อนบุคคลอื่น ๆ
ศิริพร พงษ์ศรีโรจน์ (๒๕๔๐, หน้า ๑๙๖.)	๑. ศิลปะหรือกระบวนการที่มีอิทธิพลเหนือคน ๒. กระตุ้นให้ความร่วมมือปฏิบัติงานตามผู้นำด้วยความศรัทธาแน่นถือด้วยความเต็มใจ
ฮอดจ์ และ จอห์นสัน (Hodg & Johnson) (1967,p. 91.)	๑. ทฤษฎีเกี่ยวกับคุณลักษณะผู้นำ ๒. ทฤษฎีทางสถานการณ์ ๓. ทฤษฎีการเป็นผู้ตาม ๔. ทฤษฎีของผลรวม
ราล์ฟ เอ็ม. สโตกดิลล์ (Ralph M. Stogdill) (1967,p. 91.)	๑. ลักษณะภาวะผู้นำได้เกิดมาแต่กำเนิด ๒. ลักษณะภาวะผู้นำนั้นเกิดจากสภาพแวดล้อมเวลา สถานที่และโอกาส ๓. ภาวะผู้นำนั้นนอกจากสถานการณ์และสภาวะแวดล้อมแล้ว ยังมีความสามารถเฉพาะตัวเป็นส่วนประกอบด้วย ๔. ปัจจัย ๓ประการคือ การกระทำ การมีปฏิสัมพันธ์ และเจตคติ

^{๖๘} วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง ผศ.ดร., การอนุรักษ์และการจัดการมรดกวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทยาการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑ - ๕.

ตารางที่ ๒.๓ (ต่อ)

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (๒๕๔๙, หน้า ๓๘ - ๓๙.)	๑. จักขุมา เป็นผู้ที่มีปัญญามองการณ์ไกล ๒. วิฐุโรเป็นผู้รอบรู้ในการจัดการกิจการงานทุกอย่างอย่างถูกต้อง ๓. นิสสยสัมปันโน คือ เป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (หน้า ๑๒.)	๑. ในสถานการณ์ที่เขายู่เป็นปกติ เราก็มีเมตตา ๒. ในสถานการณ์ที่เขตกดขี่เดือดร้อน เราก็มีกรุณา ๓. ในสถานการณ์ที่เขาขยับสูงขึ้นไปในความดีงาม สุขความสำเร็จ เราก็มี มุทิตา ๔. ในสถานการณ์ที่เขาทำผิดหลักหรือละเมิดธรรม เราก็มี อุเบกขา
ศูนย์ส่งเสริมและประสานการเผยแพร่ อุดมการณ์แผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง (ศธท.) (๒๕๒๗, หน้า ๑๖-๒๗.)	๑. ด้านจริยธรรม มีการลดละเลิกอบายมุข ๒. ด้านวัฒนธรรม มีจรรยาบรรณที่ดี ๓. ด้านการมีจิตใจใฝ่พัฒนา เป็นผู้มีระเบียบและรักษาความสะอาด ๔. ด้านการมีจิตใจใฝ่หาความรู้
สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุณฺโณ) (๒๕๔๐, หน้า ๙๑.)	๑. โรงเรียนพระพุทธรศาสนาวันอาทิตย์ ๒. สถานที่อบรมกุลบุตรกุลธิดา ๓. วัฒนธรรมที่ดีงามของไทย ๔. กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา
พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโณ) (๒๕๔๐, หน้า ๔๘-๔๙.)	๑. โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ๒. โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ๓. ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ๔. ศูนย์อบรมเด็กก่อนวัยเรียน
บุญศรี พานะจิตต์ (๒๕๔๕, หน้า ๒๑.) , ปิ่น มุกกันต์ (๒๕๑๓, หน้า ๒๐๕-๒๐๖.)	๑. งานพระธรรมทูต ๒. หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ๓. งานอบรมจริยธรรมนักเรียน ข้าราชการและประชาชน ๔. งานบรรพชาสามเณรฤดูร้อน ๕. การส่งเสริมหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะ ๖. การเผยแผ่ทางสื่อมวลชน ๗. การเผยแผ่ตามศักยภาพของวัด

ตารางที่ ๒.๓ (ต่อ)

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ พุสฺสธมฺโม) (๒๕๔๘, หน้า ๒๕.)	๑. การช่วยเหลือผู้ยากไร้ ๒. การจัดหน่วยบรรเทาสาธารณภัยหรือการจัดบริหารให้ฟรีในพิธีงานศพ ๓. การช่วยเหลือสังคมทั้งภายในวัดและนอกวัด
พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณีโต) (๒๕๓๙, หน้า ๖๑-๖๒.)	๑. การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ๒. การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ ๓. การเกื้อกูลสาธารณสมบัติสถานที่ ๔. การเกื้อกูลประชาชนหรือสรรพสัตว์
ไพบุลย์ เสี่ยงก้อง (๒๕๔๔, หน้า ๒๖.)	๑. การสงเคราะห์ชุมชนและสังคม โดยมีวัด ๒. พระภิกษุสามเณรเป็นแกนนำ ๓. โครงการสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรและวัด ๔. ผู้นำในการพัฒนาชุมชนและสังคม
วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง ผศ.ดร. (๒๕๕๒, หน้า ๑-๕.)	๑. การอนุรักษ์สืบทอดศิลปวัฒนธรรม ๒. การอนุรักษ์

๒.๔) ข้อมูลพื้นฐานของเจ้าอาวาสวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี

เขตการปกครองของคณะสงฆ์ ในเขตอำเภอเมืองจังหวัดสุพรรณบุรี ปัจจุบันมีพระครูศรีปริยัติยานุศาสตร์ ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอเมืองเป็นผู้นำการปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมืองที่เน้นการบริหารแบบการมีภาวะผู้นำเป็นสำคัญ การปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมือง แบ่งการปกครองระดับตำบล ออกเป็น ๑๘ ตำบล และแบ่งเขตการปกครองระดับวัดออกเป็น ๙๗ วัด โดยแต่ละวัดสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย เจ้าคณะอำเภอได้มุ่งเน้นให้พระสังฆาธิการเจ้าคณะผู้ปกครอง และพระสงฆ์ในอำเภอเมืองมีการร่วมทำกิจกรรมต่างๆ อันกระทำให้ผู้บังคับบัญชาและผู้อยู่ใต้บังคับบัญชามีความสนิทสนมกัน และในส่วนของคณะสงฆ์อำเภอเมืองได้ปฏิบัติตามมติของคณะสงฆ์อำเภอเมือง โดยมีการประชุมเพื่อแจ้งการปฏิบัติงานเป็นวาระการประชุมเพื่อให้เจ้าอาวาสทราบและนำไปแจ้งต่อเพื่อให้พระภิกษุได้ร่วมกันปฏิบัติตามมติที่ได้รับมาอย่างเคร่งครัดเพื่อความเรียบร้อยดีงามแก่คณะสงฆ์

วิธีการแต่งตั้งผู้ปกครองวัด(เจ้าอาวาส)

วัดเป็นหน่วยงานปกครองและหน่วยดำเนินการกิจการคณะสงฆ์และกิจการพระศาสนาที่สำคัญที่สุดและเป็นฐานสำคัญยิ่งของคณะสงฆ์และพระพุทธศาสนา หลักเกณฑ์และวิธีการต่าง ๆ เกี่ยวกับวัด ทรงตราไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เกือบทั้งสิ้น เช่นเดียวกับบทบัญญัติว่าด้วยมหาเถรสมาคมอันเป็นสถาบันสูงสุด วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลคือบุคคลตามกฎหมาย ตามความในมาตรา ๓๑ และมาตรา ๑๙ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๓๕) วัดจึงได้รับการคุ้มครองจากบทบัญญัติแห่ง

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และกฎหมายอื่น ๆ วัดทั้งหลายย่อมมีสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายดังเช่นบุคคลธรรมดา เว้นแต่สิทธิและหน้าที่ที่จะพึงมีได้เฉพาะบุคคลธรรมดา แต่เพราะวัดมิใช่บุคคลธรรมดา แสดงเจตนาในการใช้สิทธิและหน้าที่เองมิได้ จึงจำเป็นต้องมีผู้แทน ทรงตราไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มาตรา ๓๑ วรรค ๓ ว่า "เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนวัดในกิจการทั่วไป"

ดังนั้น เจ้าอาวาสจึงเป็นทั้งผู้ปกครองวัดตามมาตรา ๓๖ และเป็นผู้แทนวัดตามมาตรา ๓๑ วรรค ๓ ทั้งมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา ตามมาตรา ๔๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

เจ้าอาวาสเป็นเหมือนวิญญาณของวัด ทุกวัดจะปราศจากเจ้าอาวาสไม่ได้ ในมาตรา ๓๖ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ บัญญัติว่า "วัดหนึ่งให้มีเจ้าอาวาสรูปหนึ่งและถ้าเป็นการสมควรจะให้มีรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสด้วยก็ได้" และในมาตรา ๒๓ บัญญัติให้แต่งตั้งไวยาวัจกรเพื่อช่วยงานเจ้าอาวาสเกี่ยวกับการศาสนสมบัติของวัด

จึงกล่าวได้ว่า เจ้าอาวาสคือผู้ปกครองบริหารกิจการทั้งมวลของวัด รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส เป็นผู้ช่วยการปกครองและการบริหารโดยทั่วไป และไวยาวัจกรเป็นผู้สนองงานการศาสนสมบัติ วัธิปฏิบัติในการแต่งตั้งตำแหน่งดังกล่าวนี้ย่อมแตกต่างกัน

วิธีแต่งตั้งเจ้าอาวาสวัดราษฎร์

เจ้าอาวาส เป็นผู้ปกครองวัดตามมาตรา ๓๖ เป็นผู้แทนของวัดตามมาตรา ๓๑ วรรค ๓ เป็นเจ้าพนักงานวัดตามมาตรา ๔๕ จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการคณะสงฆ์และการพระศาสนา เพราะเป็นศูนย์รวมงานการคณะสงฆ์และการพระศาสนา ในมาตรา ๓๗ และ ๓๘ ได้บัญญัติหน้าที่และอำนาจเจ้าอาวาสไว้โดยชัดเจน และในมาตรา ๒๓ และ ๓๙ ได้บัญญัติบังคับให้การแต่งตั้งเจ้าอาวาสและผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสเป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎหมายเถรสมาคม ว่าโดยเฉพาะหลักเกณฑ์และวิธีการแต่งตั้งเจ้าอาวาสนอกจากพระอารามหลวง (วัดราษฎร์) บัญญัติไว้ในกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ.๒๕๔๑) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ ตามความในข้อ ๖, ๒๖ และ ๒๗ มีข้อควรทราบดังนี้

๑) หลักเกณฑ์ กล่าวคือคุณสมบัติ

(๑) คุณสมบัติทั่วไปของพระสังฆาธิการ ตามความในข้อ ๖

(๒) คุณสมบัติเฉพาะตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดราษฎร์ตามความในข้อ ๒๖

๒) วิธีการแต่งตั้ง

(๑) ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าสังกัด ร่วมกันพิจารณาคัดเลือก

(๒) ให้เจ้าคณะอำเภอรายงานเจ้าคณะจังหวัดเพื่อพิจารณาแต่งตั้ง

๓) หากมีปัญหา

(๑) ในกรณีที่ไม่มีรองเจ้าคณะอำเภอและรองเจ้าคณะตำบล ให้เจ้าคณะอำเภอเลือกเจ้าอาวาสในตำบลนั้นเข้าร่วมพิจารณาด้วย (องค์พิจารณาต้องไม่ต่ำกว่า ๓ รูป)

(๒) ถ้าผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดนั้น เป็นเจ้าคณะจังหวัดอยู่ด้วย ให้เจ้าคณะภาคเป็นผู้พิจารณาแต่งตั้ง

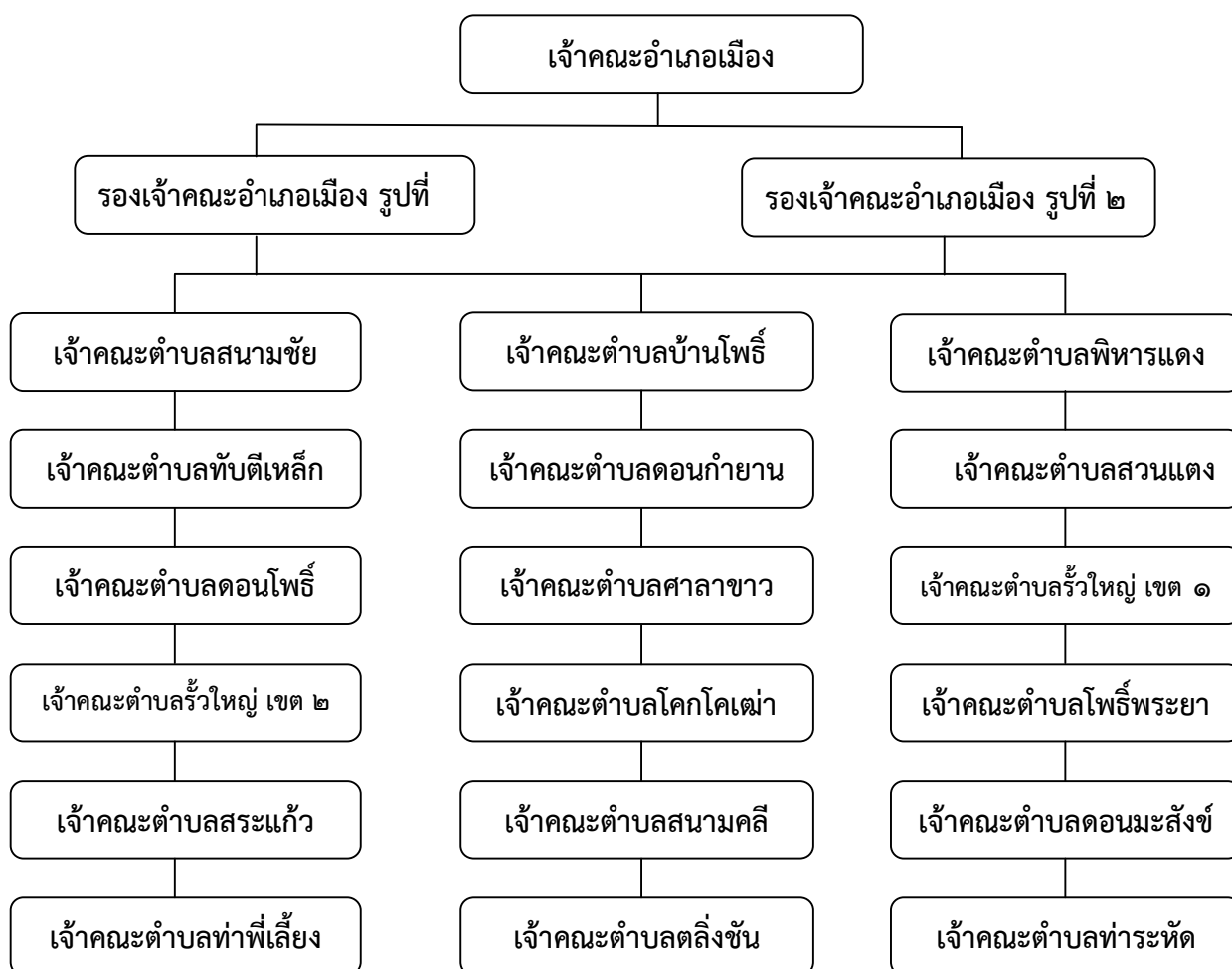
ดังนั้น การบริหารและการปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมืองในปัจจุบัน (มหานิกาย) สามารถแสดงรายละเอียดตามลำดับชั้นการบริหารการปกครองคณะสงฆ์ได้ดังนี้

๑. พระครูศรีปริยัตยานุศาสน์	เจ้าคณะอำเภอเมือง
๒. พระครูสิริวัชรธรรมาภินันท์	รองเจ้าคณะอำเภอเมือง รูปที่ ๑
๓. พระครูศรีรัตนวิวัฒน์	รองเจ้าคณะอำเภอเมือง รูปที่ ๒

แบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๑๘ ตำบล โดยมีเจ้าคณะตำบลปกครองดังนี้

๑. พระครูสิริวิริยาภรณ์	เจ้าคณะตำบลสนามชัย
๒. พระมหาจำเริญ สุวฑฒโน	เจ้าคณะตำบลบ้านโพธิ์
๓. พระครูสุนต์วิริยคุณ	เจ้าคณะตำบลพิหารแดง
๔. พระครูวิสิฐปัญโญภาส	เจ้าคณะตำบลทับตีเหล็ก
๕. พระครูสังฆรักษ์ประเสริฐ ปภาโกร	เจ้าคณะตำบลดอนก่ายาน
๖. พระครูสุวรรณธรรมาภิมณฑ	เจ้าคณะตำบลสวนแตง
๗. พระครูสังฆรักษ์สมจิตร ปญญาวุธ	เจ้าคณะตำบลศาลาขาว
๘. พระครูสุวรรณคุณวัฒน์	เจ้าคณะตำบลรั้วใหญ่ เขต ๑
๙. พระครูศรีสุธรรมนาถ	เจ้าคณะตำบลรั้วใหญ่ เขต ๒
๑๐. พระมหาวิเชียร กลยาโณ	เจ้าคณะตำบลโคกโคเฒ่า
๑๑. พระครูจันทสุวรรณเทพ	เจ้าคณะตำบลโพธิ์พระยา
๑๒. พระครูสิริกิตติคุณ	เจ้าคณะตำบลสระแก้ว
๑๓. พระครูสังวรสีลวิมล	เจ้าคณะตำบลสนามคลี
๑๔. พระมหาบุญสุข สิริจันท	เจ้าคณะตำบลดอนมะสังข์
๑๕. พระครูสุวรรณวีรานวัตร	เจ้าคณะตำบลท่าพี่เลี้ยง
๑๖ พระครูวิโรจน์สุวรรณคุณ	เจ้าคณะตำบลตลิ่งชัน
๑๗. พระมหาสมชาย เตชพล	เจ้าคณะตำบลท่าระหัด
๑๘ พระครูโพธิสุวรรณคุณ	เจ้าคณะตำบลดอนโพธิ์ทอง

แผนภาพที่ ๒.๑ แสดงการบริหารการปกครองของคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ได้
ดังนี้

การบริหารการปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมืองจังหวัดสุพรรณบุรีภายใต้การดูแลของพระครูศรีปริยัตยานุศาสน์ เจ้าคณะอำเภอเมือง ซึ่งมีวัดในเขตปกครองจำนวนทั้งหมด ๙๗ วัด ดังนี้

วัดสำปะชีว วัดโพธิ์เจริญ วัดลาวทอง วัดปู่บัว วัดถ้ำสุทธาวาส วัดโพธิ์ท่าทราย วัดบ้านโพธิ์ ตะวันออก วัดบ้านโพธิ์ตะวันตก วัดประชุมชน วัดศรีชะเกษ วัดลุ่มบัว วัดสว่างอารมณ์ วัดชีสุขเกษม วัดพระนอน วัดพิหารแดง วัดหนองพุทธานกูร วัดมะนาว วัดประสพสุข วัดบำรุงราษฎร์ วัดราษฎร์สามัคคี วัดแก้ว วัดพันตำลึง วัดวังพระนอน วัดอู่ยา วัดนิเวศน์ธรรมาราม วัดบางปลาหมอ วัดดอนกุ่มทิพย์ วัดสวนแดง วัดสังฆฉายเถร วัดศรีสันต์มณฑาราม วัดไผ่ลูกนก วัดม่วง วัดการ้อง วัดดอนโพธิ์ทอง วัดไตรรัตนาราม วัดอุทุมพราราม วัดใหม่รัตนเจดีย์ วัดอัมพวนาราม วัดพระธาตุ วัดโรงช้าง วัดราษฎร์ศรัทธาธรรม วัดขวาง วัดลาดกระจับ วัดขรัวตาหนู วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร วัดกุฎีทอง วัดพระรูป วัดศรีบัวบาน วัดกัจจกร วัดแค วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วัดประตูลสาร วัดพระลอย วัดสารภี วัดไผ่ขวาง วัดโคกโคเฒ่า วัดธรรมมงคล วัดคันทอ วัดหนองสุวรรณ วัดวรจันทร วัดนิเวศน์ปวราราม วัดเจ้าพระยาธรรมราชา วัดไทรงามธรรมธาราม วัดพุทธมงคล วัดเขาดิน วัดสามัคคีธรรม วัดจำปี วัด

สารภี วัดสังฆมณฑล วัดผดุงศรัทธาราชบุรุษ วัดสุกนปักษ์ วัดสมอลม วัดหนองโสน วัดสองเขต วัดโพธิ์ค้อย วัดชายทุ่ง วัดมเหยงคณ์ วัดโพธิ์นางเทรา วัดท่าโขลง วัดใหม่บัวลอย วัดสองเขตสามัคคี วัดดอนเจดีย์ราษฎร์บูรณะ วัดดอนตาล วัดไผ่เกาะโพธิ์งาม วัดดอนกลาง วัดสุวรรณภูมิ วัดปราสาททอง วัดไชนาวาส วัดไทรย์ วัดโพธิ์คลาน วัดสามทอง วัดสระประทุม วัดอินทร์เกษม วัดสุวรรณาคี วัดจำปา วัดดอนกระรอก

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๕.๑) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความคาดหวัง

จากการศึกษาความหมาย แนวคิด ทฤษฎี และการทบทวนจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่เกี่ยวข้องกับความคาดหวัง ผู้วิจัยได้ค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความคาดหวัง ดังต่อไปนี้

พระครูประสิทธิวิธการ (ณรงค์ ธมฺมสุนทร) ได้วิจัยเรื่อง "การศึกษาความคาดหวังต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของเยาวชน: กรณีศึกษาอำเภอลอง จังหวัดแพร่" ผลการวิจัยพบว่า ผลการศึกษาพบว่า พระสงฆ์มีบทบาทหน้าที่ในการอบรมสั่งสอน ในการพัฒนาชุมชนและปลูกฝังความมีคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เด็กและเยาวชนแล้ว พระสงฆ์ยังต้องปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้เด็กเห็นด้วย ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งที่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าในบทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนาและการอบรมสั่งสอน เพื่อให้ผู้เรียนได้ซึมซับภาพลักษณ์แห่งความดี ความเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม เพื่อส่งเสริมการให้การศึกษา ด้านเศรษฐกิจและการพัฒนาชุมชนเป็นแนวทาง ที่จะนำไปใช้ในการดำเนิน ชีวิตประจำวัน ในความคาดหวังต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของเยาวชน ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านทั้ง ๓ ด้าน พบว่า ด้านการสนับสนุนและส่งเสริมกิจกรรมที่สร้างสรรค์มีค่าเฉลี่ย สูงสุด และด้านการฝึกอบรมมีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ด้านการให้ความรู้ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ความคาดหวังให้พระสงฆ์ให้ความรู้ในทางธรรม และด้านการฝึกอบรมข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือพระสงฆ์มีส่วนร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จัดฝึกอบรมเฉพาะด้านแก่เยาวชนในพื้นที่ ด้านการส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมสร้างสรรค์ ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือพระสงฆ์ให้การสนับสนุนพื้นที่บริเวณวัด แก่เยาวชนเพื่อจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ ด้านการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือพระสงฆ์ประสานงานด้านบุคลากรจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อช่วยเหลือเยาวชนในพื้นที่ ด้านปัญหาอุปสรรคที่พบ คือ พระสงฆ์บางรูปไม่มีเวลาดำเนินการหาข้อมูลเพื่อนำมาให้ความรู้แก่เยาวชน บางรูปไม่มีทักษะในการใช้สื่อสมัยใหม่ เพื่อหาข้อมูล บางรูปขาดแรงจูงใจในการดำเนินกิจกรรมป้องกันและแก้ไขปัญหายาวชนเนื่องจากไม่มีความรู้ความเข้าใจในปัญหายาวชน และวัดยังขาดความพร้อมด้านสื่อและอุปกรณ์ในการจัดอบรม พระสงฆ์มีภารกิจมากเวลาของพระสงฆ์และฆราวาสไม่สอดคล้องกัน ทำให้การนัดหมายมีข้อจำกัด การดำเนินการบางเรื่องจึงทำได้ไม่เต็มที่เท่าที่ควร ด้านอื่นๆที่เป็นอุปสรรค คือสภาพการดำรงชีวิตปัจจุบันมีความเร่งรีบสูง จึงทำให้คนในชุมชนสนใจในกิจกรรมด้านการพัฒนายาวชนน้อยลง^{๒๙}

^{๒๙} พระครูประสิทธิวิธการ (ณรงค์ ธมฺมสุนทร), "การศึกษาความคาดหวังต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของเยาวชน: กรณีศึกษาอำเภอลอง จังหวัดแพร่", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

พระอธิการฉลอง ปกสุโร (ขมสุวรรณ) ได้วิจัยเรื่อง "ความคาดหวังของครูและนักเรียนต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในกลุ่มโรงเรียนเมืองทองสัมพันธ อำเภอมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง"

๑) ความคิดเห็นของครู ที่มีความคาดหวังต่อบทบาทของพระสอนศีลธรรมในกลุ่มโรงเรียนเมืองทองสัมพันธ อำเภอมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านพฤติกรรมของครูพระสอนศีลธรรม ด้านเนื้อหาสาระในการถ่ายทอด และด้านการใช้สื่อประกอบการสอน ครบทั้ง ๓ ด้าน

๒) ความคิดเห็นของนักเรียน ที่มีต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในกลุ่มโรงเรียนเมืองทองสัมพันธ อำเภอมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง โดยภาพรวมของ อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านพฤติกรรมของครูพระสอนศีลธรรม ด้านเนื้อหาสาระในการถ่ายทอด และด้านการใช้สื่อประกอบการสอน อยู่ในระดับมาก^{๗๐}

พระมหาอุดร ปณณาทนโก (จันทร์ชนะ) ได้วิจัยเรื่อง "การศึกษาความคาดหวังของนักเรียนบาลีชั้นเปรียญเอกหลังจบการศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร ภาค ๑" ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาความคาดหวังของนักเรียนบาลีชั้นเปรียญเอกหลังจบการศึกษา ในเขตกรุงเทพมหานคร ภาค ๑ ทั้ง ๕ ด้าน โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็น รายด้าน พบว่า ค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ความคาดหวังการเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ความคาดหวังความเคารพนับถือของสังคม ความคาดหวังในปัจจุบันพื้นฐานของชีวิต ความคาดหวังในความมั่นคงของชีวิต และความคาดหวัง ความประสบความสำเร็จสูงสุดของชีวิต^{๗๑}

คนางค์ เชษฐบุตร ได้วิจัยเรื่อง “ความคาดหวังของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่นต่อบทบาทของบรรณารักษ์ในการส่งเสริมการรู้สารสนเทศมหาวิทยาลัยขอนแก่น” จากผลการวิจัย พบกลุ่มตัว อย่างในการวิจัยคือ นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาจำนวน ๓๗๕ คน และบรรณารักษ์จำนวน ๒๐ คน ผลการเปรียบเทียบความคาดหวังของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา ต่อบทบาทของบรรณารักษ์ในการส่งเสริมการรู้สารสนเทศ พบว่านักศึกษามีเพศ อายุ ระดับการศึกษา ชั้นปี ต่างกันมีความคาดหวังต่อบทบาทของบรรณารักษ์ในการส่งเสริมการรู้สารสนเทศ ไม่ต่างกัน^{๗๒}

วรางคณา ป้องประภา ได้วิจัยเรื่อง “ความคาดหวังที่มีต่อการประเมินคุณภาพภายนอกของครูโรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาปทุมธานี” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและ

^{๗๐} พระอธิการฉลอง ปกสุโร (ขมสุวรรณ), “ความคาดหวังของครูและนักเรียนต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในกลุ่มโรงเรียนเมืองทองสัมพันธ อำเภอมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

^{๗๑} พระมหาอุดร ปณณาทนโก (จันทร์ชนะ), “การศึกษาความคาดหวังของนักเรียนบาลีชั้นเปรียญเอกหลังจบการศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร ภาค ๑”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

^{๗๒} คนางค์ เชษฐบุตร, “ความคาดหวังของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่นต่อบทบาทของบรรณารักษ์ในการส่งเสริมการรู้สารสนเทศมหาวิทยาลัยขอนแก่น”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๐).

เปรียบเทียบความคาดหวัง ที่มีต่อการประเมินคุณภาพภายนอกของครูโรงเรียนเอกชนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาปทุมธานี^{๗๓} ผลการวิจัยพบว่า

๑. ความคาดหวังที่มีต่อการประเมินคุณภาพภายนอกของครูโรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาปทุมธานี ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน ความคาดหวังสูงสุดของแต่ละด้านมีดังนี้ ความคาดหวังด้านการตรวจเยี่ยม ได้แก่ ครูมีความกระตือรือร้นในการปฏิบัติงาน ความคาดหวังด้านการรายงานผล ได้แก่ ครูยอมรับในเรื่องที่ผู้ประเมินคุณภาพภายนอกแนะนำให้ปรับปรุงแก้ไข และสถานศึกษาพัฒนาตนเองตามข้อเสนอแนะในรายงานการประเมินคุณภาพภายนอกและความคาดหวังด้านการติดตามผล ได้แก่ ครูมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติงานให้บรรลุจุดหมาย และมาตรฐานการศึกษา

๒. การเปรียบเทียบความคาดหวังที่มีต่อการประเมินคุณภาพภายนอกครู โรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาปทุมธานี จำแนกตามเขตพื้นที่การศึกษา วุฒิการศึกษา และประสบการณ์สอน ไม่ต่างกัน

เมื่อพิจารณารายข้อ มีความแตกต่างกัน ได้แก่ความคาดหวังของครู ที่รู้สภาพการปฏิบัติงานของตนเองจากการตรวจเยี่ยมของครู โรงเรียนเอกชนที่ปฏิบัติ งานในเขตพื้นที่การศึกษา ๑ และเขตพื้นที่การศึกษา ๒ มีความคาดหวังแตกต่างกันความคาดหวังของครูที่นำผลการประเมินภายนอกเป็นข้อมูลที่สถานศึกษา ต้องการจากการติดตามผล มีความคาดหวังแตกต่างกัน ความคาดหวังของครูต่อการประเมินคุณภาพภายนอกสะท้อนภาพจริง ของสถานศึกษาจากการตรวจเยี่ยมของครูโรงเรียนเอกชนที่มีวุฒิการศึกษา ตั้งแต่ปริญญาขึ้นไป และต่ำกว่าปริญญาตรี มีความคาดหวังแตกต่างกัน ความคาดหวังที่ผู้ประเมินคุณภาพภายนอกปรับแก้ร่างรายงานการประเมินคุณภาพภายนอกของสถานศึกษา ตามหลักฐานและข้อมูลเพิ่มเติมของสถานศึกษาและความ คาดหวังว่าการรับรองรายงานการประเมินคุณภาพภายนอก จากสำนักงานรับรองมาตรฐาน และการประเมินคุณภาพการศึกษา เป็นไปตามกำหนดเวลาที่แน่นอนจากรายงานผลของครูโรงเรียนเอกชนที่มีวุฒิการศึกษาตั้งแต่ปริญญาตรีขึ้นไป และต่ำกว่าปริญญาตรีมีความคาดหวังแตกต่างกัน

๒.๕.๒) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องภาวะผู้นำ

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องภาวะผู้นำ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำ ดังต่อไปนี้

พระมหารุ่งโรจน์ ธมมภูมเมธี ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, จากการศึกษพบว่า ภาวะผู้นำ เป็นคุณลักษณะที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้นำและผู้บริหารทุกระดับ และเป็นกลไกให้การบริหารงานบรรลุตามวัตถุประสงค์ และความหมายของภาวะผู้นำ ยังมีมากมายแล้วแต่จะมีผู้นิยาม ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาการที่จะเป็นผู้นำที่ดีมี

^{๗๓} วรางคณา ป้องประภา. “ความคาดหวังที่มีต่อการประเมินคุณภาพภายนอกของครูโรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาปทุมธานี” . *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, ๒๕๕๑).

ความสามารถ ก็ต้องสร้างภาวะผู้นำให้แก่ตนเองโดยเริ่มพัฒนาที่จิตใจของตน และยึดหลักธรรมในการบริหารงาน ส่วนหลักธรรมสำหรับผู้นำในพระไตรปิฎก ได้แก่ หลักราชสังคหวัตถุ หลักจักรวรรดิวัตร หลักสาราณียธรรม หลักทศพิธราชธรรม หลักกอคติธรรม หลักพรหมวิหารธรรม หลักสาราณียธรรม หลักอภิปไตย และหลักสัปปริสธรรม นอกจากนี้ผู้นำต้องรู้จักใช้หลักธรรมในการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง ในผลการศึกษายังพบว่าผู้นำที่มีปัญหาในการบริหารงานกับผู้ร่วมงาน และผู้ใต้บังคับบัญชาส่วนหนึ่งอันสืบเนื่องจากการขาดภาวะผู้นำที่ประกอบด้วยหลักธรรมดังกล่าวเป็นประการสำคัญ^{๗๔}

ไสว บุญขวัญ ได้วิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำเชิงพุทธของก้านันและผู้ใหญ่บ้านอำเภอดาคลี จังหวัดนครสวรรค์”, จากการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้นำท้องถิ่นที่พึงประสงค์พบว่า ผู้นำต้องปรับกระบวนการพัฒนาโดยใช้รูปแบบการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชนเพื่อเป็นกระบวนการขั้นตอนการทำงานกับชุมชนให้มีประสิทธิภาพ ผู้นำมีการพัฒนาระบบข้อมูลและองค์ความรู้เพื่อสนับสนุนด้านข้อมูลและองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการพัฒนาการทำงานให้มีประสิทธิภาพโดยผู้นำจัดทำฐานข้อมูลวิเคราะห์และประเมินสภาพชุมชน ผู้นำเรียนรู้การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมีแนวคิดการทำงานที่เกิดผลกับชุมชนโดยใช้หลักพรหมวิหาร ๔ เว้นอคติ ๔ มีรูปแบบในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยใช้หลักธรรมอริยสัจ ๔ มาวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้น คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค แบบเชิงบูรณาการ ประชาชนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมมือกันทำให้งานเกิดผลสำเร็จ^{๗๕}

พระมหานพพล กนตสีโล (สายสินธุ์) ได้วิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ จังหวัดสมุทรสงคราม ผลการวิจัย พบว่า ๑. ความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ทั้ง ๕ ด้าน พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อจำแนกรายด้านเรียงลำดับค่าเฉลี่ยมากที่สุดไปหาน้อยที่สุด พบว่า ด้านการพัฒนาจิตใจ ประชาชนมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก รองลงมาคือ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ และด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมตามลำดับ

๒. ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม จำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคลโดยรวม ประชาชนที่มีอายุที่แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามแตกต่างกัน ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ สำหรับประชาชนที่มีเพศ ระดับการศึกษา และอาชีพที่แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

๓. ปัญหาส่วนใหญ่ของพระสังฆาธิการในการดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชนของ พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม คือพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามส่วนใหญ่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง และทำแบบเชิงรับอยู่กับที่อยู่กับวัดเสียเป็นส่วนใหญ่ไม่ขยายขอบเขตการทำงานลงสู่เขตชุมชนทำให้ขาดการรับรู้ข้อมูล และปัญหาที่จริง ตลอดจน

^{๗๔} พระมหารุ่งโรจน์ ธรรมภรณ์, “การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๗๕} ไสว บุญขวัญ, “ภาวะผู้นำเชิงพุทธของก้านันและผู้ใหญ่บ้าน อำเภอดาคลี จังหวัดนครสวรรค์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชุมชนที่อยู่โดยบริเวณรอบวัดของตน ทำให้การพัฒนาไม่ค่อยมีประสิทธิภาพ อย่างเป็นรูปธรรม อีกทั้งการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามนั้น ยังขาดนโยบาย และการวางแผนและมีทิศทางเป้าหมายที่ชัดเจน และขาดการทำงานเป็นระบบมีเครือข่ายเดียวกัน เท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ทำแบบต่างคนต่างทำ และที่สำคัญคือขาดบุคลากรที่มีคุณภาพที่จะมาสนอง งานด้านการพัฒนาแต่ละด้านอีกมาก จึงทำให้เกิดปัญหาที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านทั้ง ๕ ด้าน อันได้แก่ ด้านการพัฒนาจิตใจ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแพร่ศาสนาธรรม ด้านการสาธารณสุข สงเคราะห์ และด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ซึ่งยังคงมีปรากฏให้เห็นในชุมชนและสังคม ตลอดจน ในส่วนของวัดอีกด้วยอย่างยากที่หลีกเลี่ยงไม่ได้และแก้ไขอย่างเสียสละและจริงจังจากคณะสงฆ์^{๗๖}

กอบศักดิ์ มูลมัย ได้วิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหาร โรงเรียนกับประสิทธิภาพการสอนของครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาปทุมธานี เขต ๑” มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียน กับประสิทธิภาพ การสอนของครู และความสัมพันธ์ระหว่างระดับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนและ ระดับประสิทธิภาพการสอนของครู ผลการวิจัยพบว่า ๑. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหาร โรงเรียน ตามความคิดเห็นของครูผู้สอนโดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาจำแนกตามราย ด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน ๒. ประสิทธิภาพการสอนของครู โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาจำแนกตามรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน ๓. ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำ การเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนกับประสิทธิภาพการสอนของครูสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาปทุมธานี เขต ๑ พบว่า ภาพรวมและรายด้านมีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับ ปานกลาง จากผลการศึกษาที่พบว่าภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารมีความสัมพันธ์กับ ประสิทธิภาพการสอน ดังนั้น ผู้บริหารและครูผู้สอนจึงควรตระหนักถึงความสำคัญและส่งเสริม คุณลักษณะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารในแต่ละด้านให้มีความเหมาะสมเพื่อให้การจัด การศึกษาของสถานศึกษามีประสิทธิภาพต่อไป^{๗๗}

มนตรี พิรพลพิพัฒน์ ได้วิจัยเรื่อง “จริยธรรมกับภาวะผู้นำ : ศึกษาทัศนะนักวิชาการ รัฐศาสตร์ในมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยที่มีต่อผู้นำทางการเมือง”, จากผลการวิจัยพบว่า ในองค์กร หนึ่งๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรของภาครัฐหรือเอกชน บุคคลสำคัญที่จะทำให้กลไกในระบบการบริหารงาน ขององค์กรใดๆ ดำเนินไปสู่จุดหมายที่ตั้งงาม ก็คือ “ผู้นำ” ทั้งนี้เนื่องจากผู้นำเป็นผู้มีบทบาทในการ กำหนดนโยบายการบริหาร การจัดการ รวมถึงการริเริ่ม การวางแผน การบริการ กำกับ การ และ ดำเนินการปรับปรุงแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้สัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายขององค์กรผู้นำจึงเป็นผู้มีอิทธิพลที่ สามารถส่งผลกระทบต่อความเป็นไปขององค์กรในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านที่เกี่ยวกับการบริหาร

^{๗๖} พระมหานพพล กนต์สีโล (สายสินธุ์), “ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ จังหวัด สมุทรสงคราม”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๗๗} กอบศักดิ์ มูลมัย, “ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนกับ ประสิทธิภาพการสอนของครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาปทุมธานี เขต ๑”, *วิทยานิพนธ์ครุ ศาสตร์อุตสาหกรรมมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยปทุมธานี, ๒๕๕๔).

และการบุคคล ดังนั้นในทุกองค์กรจึงจำเป็นต้องมีผู้นำในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ที่เป็นยุคโลกไร้พรมแดนนี้ในแง่ข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีต่างๆ ย่อมส่งผลให้ศักยภาพในการแข่งขันขององค์กรสูงขึ้นตามลำดับ ไม่ว่าจะเป็นในระดับประเทศในสถาบันของภาครัฐหรือเอกชน ความอยู่รอดขององค์กรดังกล่าวย่อมขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจอย่างถูกต้อง รอบคอบและทันต่อสถานการณ์ของผู้บริหาร ซึ่งก็คือผู้นำขององค์กรนั้นๆ ดังนั้นในทุกองค์กรจึงจำเป็นต้องมีผู้นำ^{๗๘}

สรุปภาวะผู้นำ เป็นกระบวนการของอิทธิพลที่บุคคลหนึ่งพยายามใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่น ให้มี พฤติกรรมไปในทิศทางที่ต้องการ ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ในการกล่าวถึงภาวะผู้นำ จะต้องพิจารณาสิ่งต่อไปนี้ ๓ ประการ คือ (๑) ภาวะผู้นำเป็นกระบวนการ (๒) ภาวะผู้นำอยู่ที่ระดับความถูกต้องที่ผู้ตามจะปฏิบัติตาม และ (๓) การบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ ผู้นำ คือบุคคลที่มีอิทธิพลมากที่สุดในกลุ่ม จะมาจากการเลือกตั้ง แต่งตั้ง หรือยกย่องจากกลุ่มให้เป็นผู้ชี้แนะ ช่วยเหลือให้กลุ่มปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ จนประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ การทำให้ สิ่งต่างๆ สำเร็จลุล่วงโดยผ่านคนอื่นด้วยการสนับสนุนจากทีมงานโดยที่ผู้นำนั้นต้องมีการส่งเสริมและดลบันดาลให้เอกบุคคลและทีมงานการตามเขาได้ดีที่สุด เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ตามที่ต้องการ ส่วนคุณสมบัติของผู้นำนั้นไม่ว่าใครก็ตามที่ทำงานได้ดี มีความรับผิดชอบสูงและผลงานออกมาดีจะเป็นผู้นำได้ เพราะคนจะเป็นผู้นำได้ต้องอาศัยคุณสมบัติเฉพาะจริงๆ ที่ไม่ได้มีในทุกคน

๒.๕.๓) งานวิจัยเกี่ยวกับเจ้าอาวาส

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเจ้าอาวาส ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำ ดังต่อไปนี้

พระครูใบฎีกาอภิชาติ ธมมสุทโธ ได้วิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารงานของเจ้าอาวาสในจังหวัดนนทบุรี” ผลการวิจัยพบว่า ประสิทธิภาพการบริหารงานของเจ้าอาวาสในจังหวัดนนทบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นด้าน พบว่า ๑) ด้านการบำรุงรักษาวัด จัดกิจการ และศาสนสมบัติ อยู่ในระดับมาก ๒) ด้านการบริหารและการปกครอง อยู่ในระดับมาก ๓) ด้านการศึกษา อบรมและสั่งสอน อยู่ในระดับมาก ๔) ด้านการให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล อยู่ในระดับมาก^{๗๙}

พระครูพิศาลธีรธรรม (สมพร ปญญาวิชโร) ได้วิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาส ในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อจำแนกเป็นรายด้าน

^{๗๘}มนตรี พืชรพลพัฒน์, “จริยธรรมกับภาวะผู้นำ : ศึกษาทัศนคติของนักวิชาการรัฐศาสตร์ในมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยที่มีต่อผู้นำทางการเมือง”, *วิทยานิพนธ์สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๐).

^{๗๙}พระครูใบฎีกาอภิชาติ ธมมสุทโธ, “ประสิทธิภาพการบริหารงานของเจ้าอาวาสในจังหวัดนนทบุรี”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

แล้ว พบว่า ด้านการปกครอง, ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านการสาธารณูปการ มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านอื่นมีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน^{๘๐}

พระครูสังฆรักษ์กฤษฎ์ตมณ สุเมโธ ได้วิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี” จากผลการวิจัยพบว่า ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานีนั้น ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อจำแนกเป็นรายด้านแล้วพบว่า ด้านการปกครอง และด้านการสาธารณูปการมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านอื่นมีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน^{๘๑}

พระครูไพโรจน์สารคุณ (สุเทพ คุณงกร) ได้วิจัยเรื่อง “ทักษะการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี” จากผลการวิจัยพบว่า ทักษะการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี ตามแนวคิดของ แดรกและโรว์ (Drake, & Roe) ทั้ง ๕ ด้าน ได้แก่ ทักษะด้านเทคนิค ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ ทักษะด้านความคิดรวบยอด ทักษะด้านความคิดและทักษะด้านการสอน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน ดังนี้ (๑) ทักษะด้านเทคนิค อยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ทักษะการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี อยู่ในระดับมากทุกข้อ (๒) ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ อยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ทักษะการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี อยู่ในระดับมากทุกข้อ (๓) ทักษะด้านความคิดรวบยอด อยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ทักษะการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี อยู่ในระดับมากทุกข้อ (๔) ทักษะด้านความคิด อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ทักษะการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี อยู่ในระดับมากทุกข้อ (๕) ทักษะด้านการสอน อยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ทักษะการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี อยู่ในระดับมากทุกข้อ^{๘๒}

พระครูสันติธรรมภริต (บุญชัย สุนติกโร) ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรี” จากผลการวิจัยพบว่า (๑) ด้านการปกครอง พระสังฆาธิการมีบทบาทการปฏิบัติงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (๒) ด้านการศาสนศึกษา พระสังฆาธิการมีบทบาทการปฏิบัติงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมแล้วอยู่ในระดับปานกลาง (๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ พระสังฆาธิการมี

^{๘๐}พระครูพิศาลธีรธรรม (สมพร ปณณาวชิโร) , “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๘๑}พระครูสังฆรักษ์กฤษฎ์ตมณ สุเมโธ, “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๘๒}พระครูไพโรจน์สารคุณ (สุเทพ คุณงกร), “ทักษะการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

บทบาทการปฏิบัติงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมแล้ว อยู่ในระดับปานกลาง (๔) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระสังฆาธิการมีบทบาทการปฏิบัติงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมแล้ว อยู่ในระดับปานกลาง (๕) ด้านการสาธารณูปการ พระสังฆาธิการมีบทบาทการปฏิบัติงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมแล้ว อยู่ในระดับปานกลาง และ (๖) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ พระสังฆาธิการมีบทบาทการปฏิบัติงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมแล้ว อยู่ในระดับปานกลาง ^{๘๓}

สรุปได้ว่า เจ้าอาวาสผู้เป็นพระสังฆาธิการที่รับหน้าที่ดูแลปกครองวัดในแต่ละวัดมีภาระหน้าที่ ๖ ด้าน ที่ต้องรับผิดชอบโดยตรง คือ การปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งนอกจากเจ้าอาวาสจะต้องจัดดำเนินการให้เป็นไปโดยถูกต้องตามพระธรรมวินัย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ คำสั่งของมหาเถรสมาคม และต้องเป็นไปตามกฎหมายของฝ่ายบ้านเมืองด้วยแล้วนั้น ยังต้องใช้ศาสตร์และศิลป์ในการบริหารจัดการเพื่อให้ประสบความสำเร็จและมีประสิทธิภาพสูงด้วย

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความคาดหวังของพระสงฆ์ต่อภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสวัด และผลการวิจัยต่างๆ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ประมวลงานวิจัยหลักในความคาดหวังของพระสงฆ์ต่อภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสวัดเพื่อความคาดหวังของพระสงฆ์ต่อภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสวัดในเขตอำเภอเมืองจังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีงานวิจัยหลักที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปได้ตามตารางที่ ๒.๖ ดังต่อไปนี้

^{๘๓} พระครูสันติธรรมมาภิต (บุญชัย สนติกโร), “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

ตารางที่ ๒.๔ สรุปงานการสังเคราะห์การวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อวิจัยความคาดหวังของพระสงฆ์ต่อภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสวัดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภทงานวิจัย	ผลการวิจัย
๑	การศึกษาความคาดหวังต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของเยาวชน: กรณีศึกษาอำเภอลอง จังหวัดแพร่	พระครูประสิทธิ์วิธการ (ณรงค์ ธมฺมสุนทร) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๔	ปริมาณ	พระสงฆ์มีบทบาทในการอบรมสั่งสอน ในการพัฒนาชุมชนและปลูกฝังความมีคุณธรรม จริยธรรมให้แก่เด็กและเยาวชนแล้ว พระสงฆ์ยังต้องปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้เด็กเห็นด้วย มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าในบทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนาและการอบรมสั่งสอน
๒	ความคาดหวังของครูและนักเรียนต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในกลุ่มโรงเรียนเมืองทองสัมพันธ์ อำเภอเมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง	พระอธิการฉลอง ปภสฺสโร (ชมสุวรรณ์) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๕	ปริมาณ	ความคิดเห็นของครู ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ความคิดเห็นของนักเรียน โดยภาพรวมของ อยู่ในระดับมาก
๓	การศึกษาความคาดหวังของนักเรียนบาลีชั้นเปรียญเอกหลังจบการศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร ภาค ๑	พระมหาอุดร ปญฺญาวฑฒโก (จันทร์ชนะ) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๕	ปริมาณ	โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็น รายด้าน พบว่า ค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ความคาดหวังการเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ความคาดหวังความเคารพนับถือของสังคม ความคาดหวังในปัจจุบันพื้นฐานของชีวิต ความคาดหวังในความมั่นคงของชีวิต และความคาดหวัง ความประสบความสำเร็จสูงสุดของชีวิต

ตารางที่ ๒.๔ (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภทงานวิจัย	ผลการวิจัย
๔	ความคาดหวังของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่น ต่อบทบาทของบรรณารักษ์ในการส่งเสริมการรู้สารสนเทศ มหาวิทยาลัยขอนแก่น	คนางค์ เชษฐบุตร (มหาวิทยาลัยขอนแก่น)	๒๕๕๐	ปริมาณ	พบว่านักศึกษาที่มี เพศ อายุ ระดับการศึกษา ชั้นปี ต่างกันมีความคาดหวังต่อบทบาทของ บรรณารักษ์ในการส่งเสริมการรู้สารสนเทศ ไม่ ต่างกัน
๕	ความคาดหวังที่มีต่อการประเมิน คุณภาพภายนอก ของครูโรงเรียน เอกชน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาปทุมธานี	วรางคณา ป้องประภา (มหาวิทยาลัยราชภัฏพระ นคร)	, ๒๕๕๑	ปริมาณ	ครูมีความกระตือรือร้นในการปฏิบัติงาน ความ คาดหวังด้านการรายงานผล ได้แก่ ครูยอมรับใน เรื่องที่คุณประเมินคุณภาพภายนอกแนะนำให้ ปรับปรุงแก้ไข และสถานศึกษาพัฒนาตนเอง ตามข้อเสนอแนะในรายงานการประเมิน คุณภาพภายนอกและความคาดหวังด้านการ ติดตามผล ได้แก่ ครูมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติงานให้ บรรลุจุดมุ่งหมาย และมาตรฐานการศึกษา
๖	การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำใน พระพุทธศาสนาเถรวาท	พระมหารุ่งโรจน์ ธมมภูษเมธี (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๑	ปริมาณ	ภาวะผู้นำ เป็นคุณลักษณะที่จำเป็นและสำคัญ อย่างยิ่งสำหรับผู้นำและผู้บริหารทุกระดับ และ เป็นกลไกให้การบริหารงานบรรลุตาม วัตถุประสงค์ ผู้นำที่มีปัญหาในการบริหารงาน กับผู้ร่วมงาน และผู้ใต้บังคับบัญชาส่วนหนึ่งอัน สืบเนื่องจากการขาดภาวะผู้นำที่ประกอบด้วย หลักธรรมดังกล่าวเป็นประการสำคัญ

ตารางที่ ๒.๔ (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภทงานวิจัย	ผลการวิจัย
๗	ภาวะผู้นำเชิงพุทธของกำนันและผู้ใหญ่บ้านอำเภอดาเกอ จังหวัดนครสวรรค์	ไสว บุญขวัญ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๑	ปริมาณ	ผู้นำต้องปรับกระบวนการพัฒนาโดยใช้รูปแบบการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชนเพื่อเป็นกระบวนการขั้นตอนการทำงานกับชุมชนให้มีประสิทธิภาพ ผู้นำมีการพัฒนาระบบข้อมูลและองค์ความรู้เพื่อสนับสนุนด้าน
๘	ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม	พระมหานพพล กนตสีโล (สายสินธุ์) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	, ๒๕๕๔	ปริมาณ	โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อจำแนกรายด้านพบว่า ด้านการพัฒนาจิตใจประชาชนมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก รองลงมาตามลำดับ
๙	ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนกับประสิทธิภาพการสอนของครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาปทุมธานี	กอบศักดิ์ มูลมัย (มหาวิทยาลัยปทุมธานี)	๒๕๕๔	ปริมาณ	๑.ความคิดเห็นของครูผู้สอนโดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาจำแนกตามรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน ๒. ประสิทธิภาพการสอนของครู โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ๓.ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารและครูผู้สอนจึงควรตระหนักถึงความสำคัญและส่งเสริมคุณลักษณะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารในแต่ละด้านให้มีความเหมาะสมเพื่อให้การจัดการศึกษาของสถานศึกษามีประสิทธิภาพต่อไป

ตารางที่ ๒.๔ (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภทงานวิจัย	ผลการวิจัย
๑๐	จริยธรรมกับภาวะผู้นำ : ศึกษา ทัศนะนักวิชาการรัฐศาสตร์ใน มหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยที่มีต่อผู้นำ ทางการเมือง	มนตรี พิรพลพิพัฒน์ (มหาวิทยาลัยมหิดล)	๒๕๕๐	ปริมาณ	ในองค์กรหนึ่งๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรของภาครัฐ หรือเอกชน บุคคลสำคัญที่จะทำให้กลไกใน ระบบการบริหารงานขององค์กรใดๆ ดำเนิน ไปสู่จุดหมายที่ตั้งาม ก็คือ “ผู้นำ” ทั้งนี้ เนื่องจากผู้นำเป็นผู้มีบทบาทในการกำหนด นโยบายการบริหารและดำเนินการปรับปรุง แก้ไขปัญหาต่างๆ ให้ตามเป้าหมายขององค์กร
๑๑	ประสิทธิภาพการบริหารงานของเจ้า อาวาสในจังหวัดนนทบุรี	พระครูใบฎีกาอภิชาติ ธมม สุโท (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย)	, ๒๕๕๓	ปริมาณ	โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณา เป็นด้าน พบว่า ๑) ด้านการบำรุงรักษาวัด จัด กิจการและศาสนสมบัติ อยู่ในระดับมาก ๒) ด้านการบริหารและการปกครอง อยู่ในระดับ มาก ๓) ด้านการศึกษา อบรมและสั่งสอน อยู่ ในระดับมาก ๔) ด้านการให้ความสะดวกใน การบำเพ็ญกุศล อยู่ในระดับมาก
๑๒	ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัด ของเจ้าอาวาสในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร	พระครูพิศาลธีรธรรม (สมพร ปณณาวชิโร) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๓	ปริมาณ	ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อจำแนก เป็นรายด้านแล้ว พบว่า ด้านการปกครอง, ด้าน การศึกษาสงเคราะห์ และด้านการ สาธารณูปการ มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านอื่นมีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ทุกด้าน

ตารางที่ ๒.๔ (ต่อ)

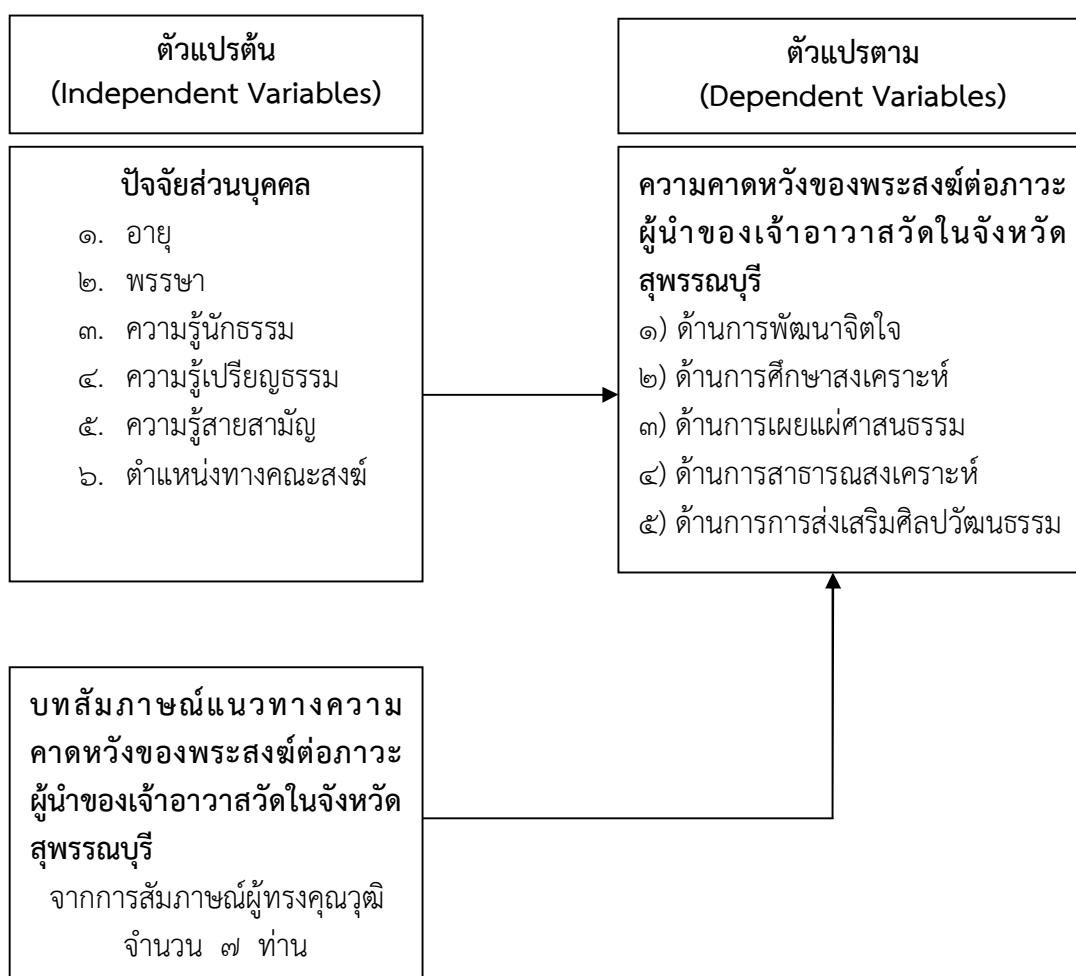
ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภทงานวิจัย	ผลการวิจัย
๑๓	ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี	พระครูสังฆรักษ์กฤษฏ์วัฒนสุเมธ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๓	ปริมาณ	พบว่า ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานีนั้น ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และจำแนกเป็นรายด้านแล้วพบว่า ด้านการปกครอง และด้านสาธารณูปการมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก ตามลำดับ ส่วนด้านอื่นมีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน
๑๔	ทักษะการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี	พระครูไพโรจน์สารคุณ (สุเทพ คุณงกโร) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	, ๒๕๕๓	ปริมาณ	ภาพรวมอยู่ในระดับมาก พิจารณาเป็นด้านอยู่ในระดับมากทุกด้าน ทักษะด้านเทคนิค อยู่ในระดับมาก ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ อยู่ในระดับมาก ทักษะด้านความคิดรวบยอด อยู่ในระดับมาก ทักษะด้านความคิด อยู่ในระดับมาก ทักษะด้านการสอนอยู่ในระดับมาก
๑๕	บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรี	พระครูสันติธรรมมารีต (บุญชัย สนติกโร) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๔	ปริมาณ	โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ด้านการศาสนศึกษา โดยภาพรวมแล้วอยู่ในระดับปานกลาง ด้านการศึกษาสงเคราะห์ อยู่ในระดับปานกลาง ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อยู่ในระดับปานกลาง ด้านการสาธารณูปการ อยู่ในระดับปานกลาง ด้านการสาธารณสงเคราะห์ อยู่ในระดับปานกลาง

๒.๖ กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง ความคาดหวังของพระสงฆ์ต่อภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสวัดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ผู้วิจัยศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variables) และตัวแปรตาม (Dependent Variables) ดังนี้

ตัวแปรต้น (Independent Variables) ได้แก่ คือ สถานภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ อายุ พรรษา ความรู้ขั้นธรรม ความรู้เปรียญธรรม ความรู้สายสามัญ ตำแหน่งทางคณะสงฆ์

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) ได้แก่ ความคาดหวังของพระสงฆ์ต่อภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสวัด ๕ ด้าน ๑) ด้านการพัฒนาจิตใจ ๒) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๓) ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ๔) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ๕) และด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ในจังหวัดสุพรรณบุรี

แผนภาพที่ ๒.๒ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย